

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı

ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYELERİNDE ERKEK(LİK)LER

Ebru SES

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYELERİNDE ERKEK(LİK)LER

Ebru SES

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TEŞEKKÜR

Bu tez sürecinin her aşamasında engin bilgi birikimi ve akademik tecrübeleri ile yolumu aydınlatan kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Duygu OYLUBAŞ KATFAR'a bana göstermiş olduğu güven ve sabır için çok teşekkür ederim.

Bu süreçte yaşadığım bütün olumsuzlukların üstesinden gelmem için bana güç veren, güvenen ve desteklerini her an hissettiğim değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Ses, Ebru, *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Erkek(lik)ler*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Cinsiyet, aile, siyaset ve eğitim gibi konular üzerinden gelişen edebiyat ve toplum arasındaki ilişki, insanların fikir dünyasına ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Bu fikir dünyasını cinsiyet sorunu merkezli inceleyen kadın hareketleri, feminist teori ve daha sonra ortaya çıkan erkeklik çalışmaları edebiyat sosyolojisine kaynaklık etmiştir. Disiplinlerarasılık anlayışı ile farklı birçok alanda “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları” yürütülmektedir. Batı’daki örneklerine kıyasla sınırlı sayıda araştırmacının gayretleri ile ilerlemesi ve kurumsallaşma yolunda karşılaştığı güçlüklerle rağmen Türkiye’de de erkeklik incelemeleri hızla büyümekte ve dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda ‘erkeklik’ sadece biyolojik olarak değil, toplumsal normların belirlediği kimlik üzerinden incelenerek toplumsal cinsiyet kapsamında değerlendirilmektedir.

Türk edebiyatında erkeklik çalışmaları edebiyat tarihini şekillendiren dönemler üzerinden ele alınmaya başlamıştır. Şahsiyet-eser bağlamında yapılan yakın okumalar son zamanlarda literatüre dâhil olmaktadır. Ömer Seyfettin de hikâyelerinde İkinci Meşrutiyet Dönemi üzerine her yönüyle nesnel bir şekilde düşünmüş aynı zamanda toplumsal gerçekliği ve ironiyi harmanlamıştır. Bu tezde düşünceleri, eserleri ve millî duruşuyla Türk edebiyatı tarihine önemli katkılar sağlamış yazar, cinsiyet merkezli bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Millî Edebiyat Dönemi’nin ideolojileri bağlamında Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde ‘ideal erkek’ algısının oluşumu, mekân-cinsiyet ilişkisi, toplumsal rolleri, beden, tarih, ötekileştirme gibi erkeklik söylemi izlekleri çerçevesinde ele alınacak pek çok malzeme mevcuttur.

Bu çalışmada erkeklik söylemini kuramsal temele oturtan R. W. Connell’in *Erkeklikler* kitabında cinsiyet temelinde ele aldığı erkeklik çeşitleri tanımlamalarından faydalanılmıştır. Hegemonik erkeklik, suç ortağı/işbirlikçi erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik gibi ırk ve sınıf ayrımından söz edilen çok sayıda erkeklik ortaya çıkmıştır. Ömer Seyfettin’in hikâyelerindeki karakterler,

toplumsal cinsiyet bağlamında kavramsallaştırılmış erkeklik kuramlarına dayandırılarak açıklanmıştır. Yazarın dünya kavrayışı çözümlenerek hikâyelerindeki erkeklik kurguları yazar ve okur odaklı eleştiri de dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar ışığında çalışmaya katkı sağlayacak olan metinler, yazar merkezli eleştiriden biyografik ve psikanalitik; anlatı merkezli arketipçi; okur merkezli alımlama estetiği, feminist ve kültürel hegemonya; toplum merkezli tarihsel ve sosyolojik eleştiri teorileri üzerinden düşünülmüştür. Böylece didaktik ve dramatik inşa üzerinden kolektif temsiller tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Toplumsal Cinsiyet, Erkek(lik), Eril hegemonya, Ömer Seyfettin.

ABSTRACT

Ses, Ebru, *Masculinities in Ömer Seyfettin Stories*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

The relationship between literature and society is very important in that it sheds light on people's world of ideas by touching on issues such as gender, family, politics and education. The interest in women's movements, which deals with this world of ideas on the basis of gender, and later masculinity studies have been the source of literary sociology. Although there are still a limited number of academic studies in 'Critical Masculinity Studies' in many interdisciplinary fields, masculinity studies continue to be carried out rapidly. In these studies, 'masculinity' is evaluated not only biologically, but also within the scope of gender by examining the identity determined by social norms.

Studies on masculinity in Turkish literature have begun to be dealt with over the periods that shaped the history of literature. Close readings in the context of personality-work are included in the new literature. Ömer Seyfettin, who will be discussed in this thesis, will take his place in this study with a gender-based perspective as a name who has made important contributions to the history of Turkish literature with his thoughts, stories and national stance. In his stories, he thought objectively about the Second Constitutional Period in every aspect, and at the same time, he presented examples of his own unique short story type by blending social reality and irony. In the context of the ideologies of the National Literature Period, there are many materials that will be discussed in the context of the formation of the 'ideal man' perception in Ömer Seyfettin's stories, the gender of the space-the space of the gender, male-female relations and social roles, history, body, othering, consciousness and discourse.

In this study, the definitions of types of masculinity that were discussed on the basis of gender in R. W. Connell's book *Masculinities*, which put the discourse of masculinity on a theoretical basis, were used. Many masculinities that talk about race and class distinctions have emerged, such as hegemonic masculinity,

accomplice/collaborat or masculinity, subaltern masculinity and marginal masculinity. The characters in Ömer Seyfettin's stories are explained based on masculinity theories conceptualized in the context of gender. The author's understanding of the world was analyzed and the masculinity fictions in his stories were evaluated by taking into account author- and reader- oriented criticism. In the light of these approaches, the texts that will contribute to the study range from author-centered criticism to biographical and psychoanalytical; from reader-centered reception aesthetics to feminist and cultural hegemony; It is thought through socio-cenderet, historical and sociological criticism theories. Thus Collective representations were identified through didactic and dramatic construction.

Key Words: Identity, Gender, Masculinity, Masculine Hegemony, Ömer Seyfettin.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	i
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	10
ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI VE HİKÂYESİ	10
1.1. ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI	10
1.2. ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYESİ	13
2. BÖLÜM	17
TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KİMLİK İNŞASI VE ERKEK(LİK) ÇALIŞMALARINA KURAMSAL BİR BAKIŞ	17
2.1. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET	17
2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET TARİHÇİLİĞİ	21
2.3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ	24
2.4. ERKEK(LİK) OLGUSU	27
2.4.1. Erkek ve Erkek(lik)in Tanımı	30
2.4.2. Norm Olarak Erkeklik	33
2.4.3. Erkek(lik)ler ve İktidar İlişkileri	34
2.4.4. Hegemonik Erkeklik ve 'Öteki' Erkek(lik)ler	37
3. BÖLÜM	41
ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYESİNDE ERKEK(LİK) KURGULARI	41
3.1. ÖLÜM SOSYOLOJİSİ: MİLİTARİZM, MİLLİYETÇİLİK VE ERKEK(LİK)LER	41
3.2. BEDEN SOSYOLOJİSİ: "ERİL TAHAKKÜM"	54
3.3. ÖTEKİLEŞEN STRATEJİLER: MODERNLEŞMENİN CİNSİYETİ	67
3.4. CİNSİYET FARKLARI REJİMİ: ERİL BİLİNÇ	73
3.5. YAZARLIĞIN CİNSİYETİ: ERKEK YAZAR/KADIN OKUR	80
SONUÇ	84

KAYNAKÇA	89
EK-1. ORİJİNALLIK RAPORU.....	99
ÖZGEÇMİŞ.....	100

GİRİŞ

İnsan ve insan yaşamı konu edilerek, toplumsal ve bireysel ilişkiler edebiyata yansımaktadır. Edebiyat, geçmişten gününe taşınmış ve geleceğe aktarılacak olan sözlü ve yazılı edebî eserlerin yansıttığı ilişkiler, roller, tutumlar ve hayaller açısından izlemeye tabi tutulan bir ayna gibidir. Bu ayna “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü ve yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın” (Akalın, 2019, s. 754) olarak tanımlanmaktadır. Tanıma göre toplumsal belleği taşıyan ve aktaran bir araç olduğu açıktır. Edebiyat, insanların düşünce dünyalarına ulaşarak birçok toplumsal olguyu kitlelere aktarmak için bu görevi üstlenmiştir. Edebiyat ile gerçekleştirilen iletişimde düşünce dünyasının belirleyeni kimliğe de ihtiyaç duymaktadır. Yazar ile okur arasındaki bağ yalnızca estetik yönleri üzerine kurulmamıştır. Aynı zamanda kimliği dönüştüren önemli bir yapı taşıdır. Roman, hikâye, şiir vs. bütün edebî eserlerde okura anlatılan ve yansıtılan bir kimlik önerisi mevcuttur (Alver, 2006, s. 34). İnsanlar edebî eserlerde kendi yaşantılarından kesitler bularak olay ve durumları kendi kişiliklerine yansıtmaktadır. Edebiyat, toplumsal yaşamın döngüsünde ve insanın kendi kimliğini bulmasında önemli bir rol oynamaktadır. “Ekonomik sınıf, ırk, etnisite, milliyet, coğrafya gibi odaklarla kurulan kimlik kategorilerinden biri olarak toplumsal cinsiyet, cinsiyetin bir söylem/kurgu olduğunu işaret eder” (Sayak, 2023, s. 29).

Ancak “Kimlik, üzerine tartışmanın toplumsal cinsiyet kimliği üzerine bir tartışmadan önce gerçekleşmesi gerektiğini düşünmek yanlış olur; çünkü ‘kişiler’ ancak toplumsal cinsiyetin idrak edilebilirlik standartlarına uygun bir şekilde cinsiyetlendiklerinde idrak edilebilir hâle gelirler” (Butler, 2019, s. 65). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde kişinin tanımlamasını sadece toplumun kalıplaştırdığı normlar üzerinden düşünmek kimliğin belirlenmesinde şüpheli bir tutumdur.

Toplumsal cinsiyet, erkek ve kadın arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklarla değil, kültürel öğretilerin getirdiği bireylerin belirli davranış biçimlerini temsil etmelerini ifade etmektedir (Marshall, 2020, s. 98). Toplumsal cinsiyet,

bireysel kimliğin toplumla ilişkisini sorgulama evresinde anlam kazanmıştır. Cinsiyet yaklaşımlarında, erkek-kadın ayrımı toplumsal rol ve sosyal düzenin eleştirilmesine yol açmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı ve çalışmaları yalnızca kadın ve toplum üzerinden değil erkek kimliği ile ilişkilendirilip toplumsal cinsiyetin bütün formlarıyla değerlendirilmelidir (Avşar, 2017, s. 225). Kimlik, insanın sosyal yaşantısında kendini tanımlarken kendilik bilinci üzerine verdiği bir cevaptır. Eleştirel erkeklik çalışmaları sürecinde kadın araştırmaları odaklı tartışmalar, erkekliği bir kimlik ve toplumsal cinsiyet kategorisi olarak çözümleme yaklaşımını biçimlendirir (Sayak, 2023, s. 56).

Tarih boyunca kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal roller kültürlerarasında değişiklik göstermektedir. “Tarihsel analize taşındığında ise toplumsal cinsiyet kavramı, öncelikle kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin mutlak değil tarihsel ve sosyolojik olduğuna, yani zaman içinde ve bir toplumsal bütünlükten diğerine farklılık gösterdiğine işaret eder” (Saygılıgil, 2018, s. 48). Toplumsal cinsiyet, insanın sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını sağlamaktadır. Biyolojik cinsiyetten farkını ise erkeğe ve kadına verilen toplumsal roller doğrultusunda ortaya koymuştur. “Feminist sosyolojik kuramın en önemli katkılarından biri toplumsal cinsiyet kavramını geliştirerek kadın ve erkeğe dair biyolojik özelliklerle, erkeklik kadınlığa dair toplumsal olarak inşa edilen davranışları ayırtmak olmuştur” (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 163). Toplumsal cinsiyet ayrımı yerleşik yaşam ile ilk, orta ve yeni çağlarda sınıfsal yapılanma tarafından getirilmiştir. Kadının rolünün geniş bir alana yayılmasının ardından Fransız Devrimi sonrasında ‘Kadın Hareketi’ olarak ortaya çıkmıştır (Karataş, 2009, s. 1655). II. ve III. Dalga olarak görünen feminizm hareketiyle birlikte ‘erkeklik’ meselesi belirmiş ve 1970’li yıllardan sonra özellikle ‘Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’ alanı etrafında tartışmalar yürütölmeye başlanmıştır. “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları, erkekliğin sanki bir meta gibi sahip olunan ya da yitirilen bir özellik olarak algılanmasını sorgulamış, toplumsal cinsiyetin sadece kadına özgü olmadığını dile getirerek erkekliğin de kimlik, iktidar, kültür bağlamında inşa edilen bir özellik olduğunu vurgulamıştır” (Topcu, 2012, s. 2). Erkeklikle ilgili

tanımlara bakıldığında “1. Erkek olma durumu. 2. Erkekçe davranış, yiğitlik, mertlik. 3. Bir erkeğin fizyolojik görevini yerine getirme gücü” (Akalin, 2019, s. 811) şeklinde cesaret ve sertlik özelliklerinin cinsiyet kimliğine atfedilmiş olduğu görülür. “Masculine” (erkeklik) kavramı, (Fransızca ‘masculin’, Latince ‘masculinas’) basitçe ‘erkeklik’ anlamına gelir ve kullanımları 14. yüzyıla kadar uzanır” (Cengiz, Tol ve Küçükural, 2004, s. 54). Tanımlamalar akla bazı soruları getirmektedir: Erkeklik doğuştan kendisine atfedilen özelliklerden mi ibarettir ya da toplumsal normların belirlediği sonradan kazanılan bir kimlik midir? Bu çerçevede tezde ‘ataerkil’, ‘eril tahakküm’ ve ‘erkeklik’ kavramları psiko-sosyal, toplumsal olgu ve kültürel ilişkiler bağlamında tartışılmıştır. Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde kurguladığı erkek karakterler, Raewyn Connell, Pierre Bourdieu, Michel Foucault ve Antonio Gramsci gibi araştırmacıların ‘hegemonik erkeklik’, ‘cinsiyet farkları teorisi’, ‘hiyerarşi’ ve ‘hegemonya’ kavramları rehberliğinde toplumun dayattığı ideal erkeklik kimlikleri sosyal sınıf, mekân ve beden bağlamında değerlendirilmiştir. Toplumsal cinsiyet ve sınıf arasındaki ilişkiler çok sayıda erkekliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hegemonya, madunlaştırma ve marjinalleştirme kavramları çerçevesinde inşa edilen pratikler erkeklikler arasındaki ilişkilerin çözümlemesine yönelik tutum sergilemektedir (Connell, 2015, s. 149-150).

Erkeklik olgusu ve ‘Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’ alanlarında Amerika ve Avrupa’da 1980 yılında R.W. Connell’in çalışmaları ilgi görmüştür. Türkiye’de ‘Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’ tanımlaması ilk olarak 1998 yılında Oğuz Onaran, Seçil Büker ve Ali Atıf Bir tarafından yazılan *Eskişehir’de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması*’nda geçmektedir. Türk edebiyatı bağlamında ‘Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’ kapsamında ‘erkekliğin’ ne olduğu ve nasıl analiz edilebileceğine dair çalışmalar da mevcuttur (Topcu, 2012, s. 3-4). Türkiye’de ‘Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’ ile öne çıkan çalışmalar şunlardır: Jale Parla *Babalar ve Oğullar* (1990), Ayşe Saraçgil *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat* (2005), Zeynep Ergun *Erkeğin Yittiği Yerde* (2009), Çimen Günay Erkol *Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlaşma, Yabancılaşma ve Öfke* (2019), Murat Gür *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)* (2019),

Elif Öksüz Güneş *Millî Edebiyat Dönemi Hikâyelerinde Hegemonik İlişkiler: Erkeklik* (2020), Ferda Zambak *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler* (2020), Bülent Sayak *Türk Romanında Erkek(lik) Kurguları (1923-1938)* (2023).

Elif Şafak'ın "Hegemonik Erkeksiliğin Gölge Oyuncuları: Sinekli Bakkal" (1999), Yücel Kayıran'ın "Türk Şiirinde Erkek İmgesi" (2004), Çimen Günay-Erkol'un "12 Mart Romanlarında Erkeklik ve Muhafazakârlık: Büyük Gözaltı ve Gençliğim Eyvah" (2006), Yeliz Kızılarıslan'ın "Arkadaş Z. Özger Şiirinde Erkeklik ve Homofobi Eleştirisi" (2010), Hande Öğüt'ün "Oğuz Atay'da Erkekler ve Kadınlar" (2011), Emre Erbatır'ın "Oğuz Atay'ın Tahta At Öyküsü ve Erkeklikler" (2011), Nurseli Yeşim Sünbüloğlu'nun "Ulusun Umudu ve Felaketi Erkekler: Milliyetçi Kadın Yazarların Romanlarında Erkek Kurguları (1918-1951)" (2012) ise edebî metinler üzerinden erkek(lik) kavramının işlenmesi açısından önemli çalışmalardır.

Erkek(lik) üzerine eleştirel yaklaşımlar ve kavramsallaştırmalar ikinci dalga feminizmden sonra Batı'da başlamıştır. Connell'in bir grup lise öğrencileri üzerinde akran zorbalığı sorunsalına dikkat çekerek yürüttüğü çalışma sonucu ortaya çıkmıştır. "Başlangıcı itibariyle feminizm ve toplumsal cinsiyet çalışmaları çatısı altında değerlendirilen eleştirel erkeklik çalışmaları disiplini Raewyn Connell, Harry Brod, Jeff Hearn, Victor Seidler, Michael Messner, James W. Messerschmidt gibi profeministlerin katkılarıyla kurumsallaşma yolunda önemli mesafe kat ederek 1990'ların ortalarından sonra özerk bir araştırma sahası olarak bütün dünyada kabul görür" (Sayak, 2023, s. 62). Connell, erkek(lik) kavramsallaştırması üzerinde çalışırken Gramsci'nin 'hegemonya' kavramından faydalanmıştır. Eril kimliklerin ve erkeklerin birbirlerine benzerlikleri ve/ya birbirlerinden farklılıklarını araştıran eleştirel erkeklik çalışmaları tek tip erkek(lik) değil de çeşitli erkek(lik)lerin varlığından bahsettiği '*Erkeklikler*' (*masculinities*) kitabının yayımlanması ile bağımsız araştırma alanı olarak kabul görmüştür (Horzum, 2018, s.76). Toplumsal düzende suçortağı/işbirlikçi erkeklik kendine toplumda yer edinmek üzere çıkarları doğrultusunda hegemonik erkekliğin arkasına sığınan bir erkek(lik) tipini geride bırakmıştır. Madun erkek tipi kırılgan ve duygularını açıkça yaşayan toplumun dayattığı roller karşısında

yabancılaşmış hegemonik erkekliğin egemenliği altında ezilen bir erkek(lik) tipidir. Marjinal erkek(lik) ise toplumsal sınıf ve ırk ilişkileri ile bütünleşmiş ve diğer erkek(lik) türlerinden bu yönlü ayrılan bir erkek(lik) türüdür. Bu bağlamda hegemonik erkekliğin, diğer erkek(lik)ler üzerinde egemenliğini kurması ve iktidar sahibi olması, kişi ya da kişiler, toplumsal kuruluşlar tarafından müdahaleye maruz kalmadan yaşamlarını idame ettirmeleri için kendilerine bir hak olarak görmektedir (Connell, 2015, s. 149-156).

Bu tezde de Millî Edebiyat Dönemi'nin sosyopolitik sorunlarını eserlerine yansıtmıştır. Ömer Seyfettin hikâyelerindeki temsilleri toplumsal cinsiyet stratejileriyle kurgulamıştır. Kimlik, toplumsal cinsiyet ve erkek/erkeklik kavramları bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Metinlerde, yazar merkezli eleştiriden biyografik ve psikanalitik yöntemler çerçevesinde annesinin ve babasının tasvirlerinin bulunduğu “Ant”, “Kaşığı” ve “İlk Namaz” hikâyeleri ele alınmıştır. Ömer Seyfettin çocukluğunun geçtiği kasabaya ve o dönemlere duyduğu özleme dikkat çekmiştir. Anlatı merkezli arketipçi yöntem bağlamında “Zeytin Ekmek” hikâyesi incelenmiştir. Ömer Seyfettin, yemek kavramını arketipsel bir sembol olarak ele almıştır.

“Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde ise karakteri mistik açıdan betimleyerek savaşçı arketipini kullanmıştır. Okur merkezli alımlama estetiği, feminist ve kültürel hegemonya yönteminden ise, “Primo Türk Çocuğu”, “Beyaz Lale”, “Piç”, “Bomba”, “Aşk Dalgası”, “Eleğimsağma”, “Bahar ve Kelebekler”, “Yalnız Efe”, “Havyar”, “Erkek Mektubu”, “Horoz” ve “Yüksek Ökçeler” hikâyeleri ele alınmıştır. Bu hikâyeler Ömer Seyfettin'in ölüm stratejileri ve beden hiyerarşisi, millî mücadele döneminin şartlarında cinsiyetler üzerindeki yansımaları kapsamında değerlendirilmiştir. Ailenin, babanın ve toplumun oluşturduğu sistemin kültürel değerler, toplumsal cinsiyet ve erkek/erkek(lik) cinsiyeti bakımından bireyin kimlik edinme süreci de bu yöntem kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ele alınan hikâyeler, erkek(lik) kuramları, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ölüm ve beden sosyolojisi, iktidar ilişkileri, hegemonya ve otorite gibi sosyolojik kavramlar çerçevesinde, toplum merkezli tarihsel ve sosyolojik eleştiri teorileri üzerinden çözümlenmiştir.

Aynı zamanda bu çalışma edebiyat biliminin yanı sıra kültürel çalışma alanının toplumsal olaylara bakış açısı, sosyoloji, antropoloji ve kültürel coğrafya gibi bilimlerin bir arada değerlendirilmiş olması kültürel çalışmalar akademik literatürüne de katkı sağlayacaktır. Kültürel çalışmalar, eleştirel oto/biyografi, anı çalışması, söylemsel ve kültürel psikoloji bağlamında, sosyoloji biliminde öznel kimlik sorularını ve birçok disiplini ele almaktadır (Johnson, Chambers, Raghuram ve Tincknell, 2022, s. 132).

Coğrafya, dil, din ve birey kavramları Millî Edebiyat döneminde ortaya çıkan çalışmalara yön vermiş ve dilin sadeleşmesi gereken bir sürece girilmiştir. Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki en temel amaç toplumun kalkınmasına ve millî bir edebiyatın kurulmasına zemin hazırlamaktır. Onun gelenek-görenek, bilgi, düşünce, ironi ve halk inanışlarına yer vermesi düşüncelerini anlaşılır kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik ideolojilerinin inşası millî bilincin hâkimdir. 'Erkeklik' ve 'kadınlık' hâlleri, kültürel öğelerin yarattığı ahlâk, görgü kuralları ve davranış biçimlerini belirlemektedir (Gür, 2018, s. 19-20). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde topluma ve toplumsal olaylara bakış açısı değerlendirilerek Millî Edebiyat dönemi ideolojileri bağlamında cinsiyet ayrımcılığının, cinsiyete dayalı kalıplaşmış toplumsal yargılar üzerinden 'erkeklik' olgusunun nasıl inşa edildiği konusuna odaklı bir çalışma hedeflenmiştir.

Amaç

Edebiyat, sözlü ve yazılı edebî metinler aracılığıyla toplumu anlamlandırır, insanların düşünce dünyasını aydınlatmada önemli rol üstlenir. Edebiyatın üreticileri olarak yazarlar da 'erkek' ve 'kadın' özneler olarak bir kimliğe sahiptir. Bu kimlikler dâhilinde edinilen deneyimler, düşünceler ve eleştiriler edebî eserlere yansımaktadır. Toplumsal cinsiyet kapsamında çoğunlukla kadın odaklı çalışmalar yapılmış, "erkeklik", kullanımı çok fazla irdelenmemiş ve literatüre çok geç girmiş normatif bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir (Laloğlu, 2018, s. 395). Ömer Seyfettin, hikâyelerinde çağının gerçekliğini ele alırken, dönemin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın-erkek ilişkilerini de işlemiştir. Onun hikâyeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda militarizm, milliyetçilik, toplumsal cinsiyet, ideolojiler, toplumsal temalar ve tarihselci bakış yaklaşımı ele alınmıştır. *Ölümünün 100.*

Yılında Ömer Seyfettin kitabı, *Ömer Seyfettin İçin Hatıra Kitabı* ve *Türk Yurdu Dergisi*'nin "Ömer Seyfettin" (2009) yazısı Ömer Seyfettin'i tanımak ve eserlerine farklı bakış açıları ile bakabilmek açısından oldukça önemlidir. Ancak bu temaların belirlenmesinde hikâyelere yön veren kadınlık-erkeklik kurgularının biçimlendirilişini ve toplumdaki yansımalarını ele almak, yaşadığı dönemin Türk tarihi açısından dönüşümlerini ve yeniliklerini göstermek bu çalışmanın diğerlerinden farkı olacaktır. Ömer Seyfettin hikâyelerinde toplumun sorunlarını dile getirerek çözüm yolları aramış, edebiyatı kimlik inşasının aracı olarak görmüş ve toplumsal gerçeklikleri mizah ile yoğurmuştur. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde inşa ettiği 'erkeklik' ile bireylerin 'kim' oldukları üzerine düşünülerek kadın-erkek ilişkilerindeki yeri ve toplumsal statüleri belirlenerek bireyin kendiliğine ulaşabilmesinin yollarını göstermek amaçlanmıştır. Edebiyat-toplum ilişkisinde seçilen dönem ve yazar kapsamında 'erkeklik' kurgusunun biçimlendirilişini görmek, okura Ömer Seyfettin'in düşünce dünyasına ve hikâyelerine farklı bakış açılarından bakma imkânı sunmak bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Hipotez

'Erkeklik' kavramı ve geliştirilmiş eleştirel erkeklik incelemeleri yaklaşımlarından hareketle, Ömer Seyfettin'in hikâyeleri karakterlerin kurgulanması ve söylemlerin tasarrufu açısından, kadın-erkek ilişkisinin nasıl yansıtıldığı, erkek kimliğinin inşasında hangi unsurların rol oynadığı, erkek kimliğinin toplumsal cinsiyetteki rolü, kimlik ve erkeklik biçimlerinin nasıl ifade edildiği bu tez kapsamında tartışılmıştır.

Yöntem

Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. "Betimleme yöntemi; olayların, varlıkların, objelerin ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan yöntemdir" (Kaptan, 1995, s. 58). Ömer Seyfettin'in hikâyeleri detaylı bir şekilde okunup içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, elde edilen verilerin kodlanması sonucu ortaya çıkan kuram ve tema arasındaki ilişkinin tanımlanıp yorumlanmasını ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227). Söylem çözümlemesi metinlerin işlevselliğini toplumsal etkileşim ile doğru şekilde

biçimlendirmektedir. Hikâyelerin incelenmesinde cinsiyet/erkeklik ve iktidar söylemi çözümlemesi yapılmıştır. Metin, yazar merkezli eleştiriden biyografik ve psikanalitik; anlatı merkezli arketipçi; okur merkezli alımlama estetiği, feminist ve kültürel hegemonya; toplum merkezli tarihsel ve sosyolojik eleştiri teorileri üzerinden düşünülmüştür. Konuyla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen bulgular tasnif edilerek erkeklik olgusu terimleri kapsamında kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma esnasında kütüphane katalogları ile tez siteleri taranmış ve konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar gözden geçirilerek ‘erkeklik’ çalışmaları ile ilgili teoriye dayalı kaynaklar okunarak bütüncül bir veri alanı kurulmuştur. Tezde nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve erkeklik kavramları bağlamında birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Özellikle R.W. Connell’in hegemonik erkekliğin toplumsal yapı içerisindeki yerinden bahsettiği *Erkeklikler* (2019), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (2019) ve *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme* (2019) adlı kitaplarındaki kuram bilgisine odaklanılmıştır. Bu çalışmada hikâyeler Hülya Argunşah’ın hazırladığı Ömer Seyfettin Hikâyeler (2 Cilt) kitabından seçilerek toplumsal cinsiyet, erkeklik, beden, ölüm ve eril tahakküm kıstasları esasında incelenmiştir.

Kapsam

Ömer Seyfettin, Millî Edebiyat Dönemine yön veren ideolojiler, toplumsal olgular ve milliyetçilik edebî eserleri ortaya koymuş, dönemin hikâyecilik anlayışının şekillenmesini sağlamıştır. Hem dönemin ideolojik gerçekliğini hem de türün çağdaş ilk örneklerini vermesi bakımından Ömer Seyfettin bu çalışmanın şahsiyet-eser odağı olarak seçilmiştir. Hikâye sınırlandırmasında ise Dergâh Yayınları tarafından yayımlanan, Hülya Argunşah’ın hazırladığı Ömer Seyfettin Hikâyeler (2 Cilt) kitabı esas alınmıştır. Elbette hikâyelerin yanı sıra yazara ait makaleler de değerlendirmelere katkı sağlamıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ömer Seyfettin’in hayatı ve hikâyeciliğine yer verilmiştir. Toplumsal olaylara bakış açısı göz önünde bulundurularak bu durumun hikâyelerine nasıl yansdığı değerlendirilmiştir. Bu

kısım mesleği, hayat tecrübesi ve yazdığı makalelerle beraber ilişkilendirilmiştir. İkinci bölümde kimlik inşası ve erkeklik kavramı toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Tarih bilinci bağlamında, toplumsal roller ve toplumsal olgular sonucunda erkeklik kavramına dair derli toplu bir birikim sağlamak hedeftir. Üçüncü bölümde ise hikâyelerde erkeklik kurgularına dair söylemlerin 'milliyetçi' kimlik idealiyle oluşturulan erkeklik anlayışının inşasına yer verilmiştir. Kurgulanan erkekliklerin milliyetçilik, toplumsal sınıf ve toplumsal kurumlar bağlamında analizi yapılmıştır. Hikâyelerdeki karakterler mekânlar, toplumsal katmanlar ve bedenler bağlamında 'ideal erkek' olgusu toplum tarafından dayatılmıştır. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde 'ideal erkek' olgusunun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Erkeklik inşası, beden ve ölüm sosyolojisi kapsamında şiddet, savaş, militarizm, milliyetçilik kavramlarının eril ile ilişkisi, ötekileşme, kolektif bilinçdışı ile yazarın bilinç ve edebî söyleminin cinsiyeti üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

1. BÖLÜM

ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI VE HİKÂYESİ

1.1. ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI

Ömer Seyfettin, hikâyelerinde kendi hayatından izlere sık sık yer vermiş ve döneminin sosyal meselelerine dikkat çekmiş, aynı zamanda millî edebiyat döneminin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Ömer Seyfettin'in hikâyelerini anlamlandırmak için yaşadığı dönemdeki olaylara bakış açısını ve hayatını öğrenmek gerekmektedir. Hayatı boyunca bulunduğu çeşitli şehir ve görevlerden dolayı içinde bulunduğu coğrafyanın sosyopolitik gerçekliklerini hikâyelerine yansıtmış ve Türklük bilincini ön plana çıkarmıştır.

“Ömer Seyfettin, 1884 yılı Mart ayının 11. Çarşamba günü (28 Şubat 1299), şimdiki Balıkesir vilayetine bağlı Gönen kaza merkezinde dünyaya geldi” (Alangu, 2020, s. 26). Zorlu ve karışık yaşam mücadelesinde Gönen’de yaşadığı çocukluk anılarını büyük bir özlemle, son derece içten duygularla eserlerinde anlatmıştır. “Kaşağı”, “İlk Namaz” ve “Ant” adlı hikâyelerinde mutlu çocukluk anılarından bahsetmiştir. Çocukluk anılarına olan özleminden bahsettiği “Ant” adlı hikâyesinde şu satırlara yer vermiştir:

“...Ben Gönen’de doğdum. Yirmi yıldan beri görmediğim bu kasaba hayalimde artık sarpladı. Birçok yerleri unutulmuş eski, uzak bir rüya gibi oldu. O zaman genç bir yüzbaşı olan babamla her vakit önünden geçtiğimiz Çarşı Camisi’ni, karşısındaki küçük ve harap şadırvanı, içinde binlerce kereste tomruğu yüzen nehirciği, bazı yıkanmaya gittiğimiz sıcak sulu hamamın derin havuzunu şimdi hatırlamaya çalışırım. Fakat bir nisyan dumanı önüme yığılır. Renkleri siler, şekilleri kaybeder... Pek uzun gurbetlerden sonra vatanına dönen bir adam doğduğu yerin ufku koyu bir sis altında bulup da sevdiği şeyleri uzaktan bir an evvel göremediği için nasıl mahzun olursa, ben de tıpkı böyle meraka, sabırsızlığa benzer bir elem duyarım” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 278).

Ömer Seyfettin 8 yaşındayken babası Ömer Şevki Efendi’nin Gönen’den ayrılıp Karadeniz kasabalarında bulunduğu ve Ömer Seyfettin’in buradaki kasabalarda okul hayatını devam ettirdiği bilinmektedir (Alangu, 2020, s. 20). Önemli ve en çok bilinen hikâyelerinden biri olan “Falaka”da Karadeniz

kasabalarında aldığı eğitim hayatından bahsetmiştir. Yazar yüzbaşı olan babasının kişiliğinden ise “Kaşağı” adlı biyografik hikâyesinde şöyle bahsetmiştir:

- “...babam pek sertti. Bir bakışından ödümüz kopardı. Hasan’a dedi ki:
 —Eğer yalan söylersen seni döverim.
 —Doğru söyle darılmayacağım, yalan çok fenadır.
 Hasan inkârında inat etti.
 —Babam hiddetlendi, üzerine yürüdü. “Utanmaz yalancı!” diye yüzüne bir tokat
 İndirdi (Ömer Seyfettin, 2020, s. 378).

Babasının sert bir karaktere sahip olduğunu hikâyelerinde tasvir etmiştir. Ömer Seyfettin’in bu hikâyede baba karakterini kendi babasıyla özdeşleştirilmesi ve biyografik hikâyelerinin doğruluğu, yakınlarından edinilen bilgiler, işaret edilen hikâyenin yazarın aile ilişkileri ve çocukluğundan izler taşıdığını göstermektedir (Alangu, 2020, s. 23). Ömer Şevki Efendi’nin otoriter ve disiplinli bir karakter olmasında asker kökenli ve ataerkil¹ bir aileden gelmesi önemli rol oynamıştır. Ömer Seyfettin, annesi Fatma Hanım’ın İstanbul’un seçkin bir ailesine mensup olmasına hikâyelerinde sıklıkla yer vermektedir. Annesine duyduğu sevgiyi “İlk Namaz”, “İlk Cinayet”, “Kaşağı” ve “Ant” adlı hikâyelerde anlatmıştır (Bektaş, 2019, s. 5). Çocukluk yıllarında hatırladığı anne suretini büyük bir tutku ve özlemle “İlk Namaz” adlı hikâyede şu satırla anlatmıştır:

“...Uykum yoktu, anneme bakıyordum; yeşil baş örtüsü başında, bu zulmet-i münevvere içinde bir hayal gibi hareket ederek *Kur’an*’ını aldı ve pencerenin kenarına, geniş sedire oturarak mühteze ve rakik sesiyle tilavete başladı. Ruhumda bir aks-i enin-i şiir-âlud bırakan bu güzel sesi dinleyerek... büyük yeşil baş örtüsünün altında, tıpkı ölen bir hemşireme benzeyen güzel ve âsım çehresini görerek... ve yavaş yavaş sallanan mukaddes başının aheng-i hafif-i münacâtını seyrederek dalıyordum... Annemi bir meleğe benzetiyordum, bu tahayyülle melaikeleri düşünerek... *Kur’an* okuyan annemin şimdi etrafına toplanmaları lazım gelen melaikeleri düşünerek...Yüzümün üstünde, ahirette güller bitecek ve cehenneme girecek olursam katiyen yanmayacak olan sol kaşımın ucundan tatlı bir ürperme duyuyor, sonra annemin münevver bir zambak aydınlığıyla parlayan dudaklarının kımıldanmasına bakarak... o görülemeyen melaike kanatlarının saçlarıma annemin şimdi *Kur’an* tutan ince parmaklarıyla okşadığı sarı ve çok saçlarına dokunduklarını hisseder gibi oluyor ve dalıyordum...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 75-76).

Ömer Seyfettin’in “Kaşağı” hikâyesinde bahsettiği kuşpalazından ölen Hasan isminde bir erkek kardeşi, kendinden yaşça büyük olan Güzide isminde bir ablası ve küçük yaşta ölen bir kardeşinin daha olduğu bilinmektedir (Mawas,

¹ Ataerkil, “Soyda, temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden (topluluk), pederşahi, patriarkal.” (Akalin, 2019, s. 180) anlamına gelmektedir.

2019, s.4). Ömer Seyfettin'in okul hayatı Gönen'de başlamış ve babası Ömer Şevki Bey'in görevi dolayısıyla Gönen'den ayrılmak zorunda kalan İstanbul'a taşınmıştır (Argunşah, 2020, s. 23). Annesi 1892 yılında İstanbul'da Mekteb-i Osmanî'ye kaydını yaptırır fakat babası asker olmasını istediği için Ömer Seyfettin'i 1893 yılında Eyüp Askeri Rüştiyesi'ne gönderir (Alangu, 2020, s. 43-53). Arkadaşı Aka Gündüz ile Edirne Askeri lisesine kaydolduktan sonra edebiyata olan ilgisi artarken dönemin dergilerine yayımlanması için yazılar göndermiştir (Alangu, 2020, s. 59). 1900-1903 yılları arasında Mekteb-i Harbiye'de eğitimine devam etmektedir.

Makedonya ayaklanmasından dolayı Harbiye'den sınavsız mezun olan Ömer Seyfettin'in Selanik'te orduya ataması gerçekleşmiştir. 1907 yılında İzmir Jandarma okulunda öğretmen olarak göreve başlamasıyla gazete ve dergilerde yazılar yayımlamıştır (Bektaş, 2019, s. 7). İzmir, Ömer Seyfettin'in sadece edebî yönlerini geliştirmekle kalmamış siyasete olan tutumuna da yön vermiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Ömer Seyfettin Selanik'teki Nizamiye Taburuna nakledilmiştir. Ömer Seyfettin'in edebî yolculuğu sosyal meselelere duyarlılığı ve dönemin zorlu şartları arasında ortaya koyduğu sanat ile başlamıştır (Argunşah, 2020, s. 33). Edebiyata daha çok vakit ayırmak için 1911 yılında ordudan ayrılık kararı alması Ömer Seyfettin'in edebiyata olan katkısı ile birçok eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat bir süre sonra Ömer Seyfettin tekrar orduya çağırılır, Yunan ve Sırp cephelerinde savaşa katıldığı esnada Yunanlara esir düşen Ömer Seyfettin bir yıl kadar esaret altında tutulmuştur (Alangu, 2020, s. 231-235).

Esirlik hayatının son bulması ile İstanbul'a dönen Ömer Seyfettin, bu süre zarfında eserlerine tam anlamıyla kendini verememiş olsa da ölümüne kadar süren yedi yıl içinde oldukça önemli eserler vermiştir. Ordudan ayrıldıktan sonra geri çağırılmasıyla birlikte yaşanan talihsiz olayları ve savaşta edindiği izlenimlere çeşitli eserlerinde yer vermiştir. "Toplu eserlerinin içinde yer alan 134 hikâyesinden başka, dil ve yeni edebiyat sorunları ve çağının politikasına değinen

broşürleri, yarım kalmış romanları, tiyatro ve destan denemelerini hep bu devirde meydana getirmişti” (Alangu, 2020, s. 245).

İstanbul’a dönüşünün ardından İstanbul Erkek Lisesi’nde öğretmenliğe başlamış ve bu dönemde Çanakkale cephesi üzerine bir savaş edebiyatı ortaya koymak istemiştir. Bir heyetle cepheye gönderilmiş ve orada tanıştığı Câlîbe Hanım ile tanışıp evlenmiştir (Mawas, 2019, s. 7). Güner adında bir kızları olmuş ve 2 yaşındayken Ömer Seyfettin Câlîbe Hanım’dan boşanmıştır. Ömer Seyfettin boşanmanın ardından ruhsal bir çöküş ve derin bir üzüntü duymuştur. ‘Münferit Yalı’ olarak adlandırdığı Manastır’daki kumandanı Cavit Paşa’nın Kalamış Koyu’nda bulunan köşkünde bekarlık günlerini geçirmiştir (Bektaş, 2019, s. 7). Münferit yalıda Ali Canip, Yusuf Ziya, Reşat Nuri ve Fuat Köprülü gibi önemli isimlerin bulunduğu ‘Kadıköy Toplantıları’ dedikleri sohbetler düzenlenmiş, Ömer Seyfettin bu süreçte çok sayıda hikâye vermiş ve en verimli dönemini yaşamıştır (Alangu, 2020, s. 275-278).

Eşinden ayrılmış olmanın verdiği üzüntüyü ve maddi sıkıntıların doğurduğu bunalımı dostlarıyla unutmaya çalışan Ömer Seyfettin, hastalıklarının artmasıyla hastaneye yatırılmıştır. 6 Mart 1920’de Haydarpaşa Hastanesi’nin Âkil Muhtar Bey idaresindeki tedavi kliniğinde vefat etmiştir. Hastalığının ne olduğunu bilinmeyen Ömer Seyfettin’in vefatından sonra yapılan otopsi sonucunda şeker hastalığından öldüğü anlaşılmıştır (Alangu, 2020, s. 482-500).

Ömer Seyfettin, kısa ömrüne savaş, esaret, çeşitli görevler, evlilik ve çok sayıda eser sığdırmış ve yaşamının her dönemini eserlerine yansıtarak toplumun düzenini ve ahlaki yapısını büyük bir incelikle hikâyelerinde işlemiştir. Yaşamının en sancılı günlerinin eserlerindeki karakterler üzerinden tasvirini yapmış olması ve hem edebî hem de siyasi düşüncelerini tam anlamıyla yansıtması Ömer Seyfettin’in edebiyat dünyasındaki yerini oldukça kıymetli kılmaktadır.

1.1. ÖMER SEYFETTİN’İN HİKÂYECİLİĞİ

Ömer Seyfettin’in Askerî İdadî’de geçirdiği dönem ve farklı coğrafyalarda tecrübe ettiği askerî meslek hayatı, edebiyata ve sanata olan ilgisini keşfetmesine

sebeup olmuştur. Otuz altı yıllık yaşamına çok sayıda şiir, dergi yazısı ve hikâye türünde eserler sığdıran Ömer Seyfettin, bu metinlerde dili sadeleştirme ve millî şuur oluşturma mücadelesi vermektedir. *Mecmua-i Edebiye*'nin dokuzuncu sayısında yer alan "Terâne-i Giryân" Ömer Seyfettin'in ilk şiiri olmuştur (Atay, 2021, s.238). "*Çizgili Kâğıt*" adlı ilk yazısı aynı derginin 20 Mart 1902 tarihli yedinci sayısında çıkmıştır. "Ömer Seyfettin'in ilk hikâyesi, 13 Nisan 1902'de *Sabah*'ta yayımlanan "Tenezzüh" tür." (Argunşah, 2020, s. 35).

Millî Edebiyat döneminin önemli temsilcilerinden biri olan Ömer Seyfettin içinde bulunduğu tarihsel sürecin şartlarını ve yaşamı boyunca sürekli olarak şehir değiştirmesini eserlerindeki olay örgüsüne çok yönlü yansıtmıştır. Yaşadığı şehirlerde insan davranışlarını çok iyi gözlemlemiş ve toplumsal sorunlar çerçevesinde çıkarımda bulunduğu olay ve kişiler eserlerinin konusu olmuştur. "Ömer Seyfettin hikâyelerinde yaşadığı toplumun sıkıntılı dönemlerindeki gözlemlerini, çelişkiler-zıtlıklar gibi insan ilişkileri çevresinde getirmiştir. Bütün hikâye kurgularında, yaşadığı dönemin temel problemi olan 'bu millet nasıl kurtulur' kaygısı ve duyarlılığı vardır" (Çelik, 2020, s. 19). Kimlik inşası amacıyla eserler üretmesi dolayısıyla Ömer Seyfettin'in en az bir hikâyesi ilköğretim sürecinde okutulduğundan hemen hemen her yaş grubundan çocuk tarafından da bilinir. Fakat bu durum, Ömer Seyfettin'in çocuklara yönelik hikâyeler yazdığı ya da çocuk edebiyatçısı olduğu anlamını taşımaz. Ömer Seyfettin'in, "İlk Namaz", "Kaşağı", "Ant", "Falaka" ve "İlk Cinayet" hikâyeleri Türk okuyucusunun en çok sevilen ve her yaşa uygun bir şekilde yazılmış ve çocukluk hatıralarından esinlendiği hikâyeler olması çocuk edebiyatı isimlerinin arasında yer almasına neden olmuştur (Eraydın Argunşah, 2020, s. 38). Elbette çocukların ailede başlayan ve öğrenim hayatında devam eden toplumsallaşma süreci ve kimlik kazanımı onların yetişkin birey olduklarında vatanına ve milletine sahip çıkması ve Türklük bilincinin gelişmesi için önemlidir. Ömer Seyfettin'in hedeflemese de bu role katkı sağladığı aşikârdır.

Her yazarın yaşam öyküsünün sanatına yansımış olması ve içinde bulunduğu dönemin tarihsel ve kültürel etkilerinin eserlerine ışık tutması

kaçınılmazdır. Bu durum insan ve doğa etkileşiminden türeyen toplumsal hususların sanata yansımaları işaret ederken edebiyatın ve sosyolojinin iç içe geçmişliğini de göstermektedir. Rene Wellek, taklit edilen şeylerin arasında tabiat dünyası ve kişinin subjektif dünyasının yer aldığını bununla birlikte edebiyatı canlandıran hayatın sosyal gerçeklik olduğunu savunmaktadır (Wellek ve Warren, 2021, s. 118).

Aile hayatı, okul yılları, Balkan yılları ve görev yaptığı zamanlar Ömer Seyfettin için zor ama bilinçdışına yer etmiş anıların, hikâye olarak ortaya çıkmasındaki en büyük etkidir. Bu da iyi bir gözlemci ve betimleyici bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. “Ömer Seyfettin’in fikri ve edebi kişiliğinin oluşumunda, hikâyelerinin arkasındaki ideolojik tezde, zaman zaman sertleşen üslubunda hatta o yakıcı mizahın arkasında Balkan coğrafyasında yaşadığı, tanık olduğu bu bozgun ve ihanet günleri yatar” (Işık, 2020, s. 7). Kuşadası’nda ilk görev sürecinde edebiyatla oldukça meşgul olan Ömer Seyfettin, Fransız edebiyatından Guy de Maupassant’ı ilgiyle takip etmiş ve hikâyelerini yazarken ondan ilham almıştır. “Ona göre Maupassant’ın hikâyeleri, insana hakikati öğretir. İnsanı, hakikati görmeğe ve düşündürmeğe alıştıırır” (Alangu, 2020, s. 84). Millet, vatan, dil, namus, kadın ve erkek gibi temaları bütünüyle eserlerinde işleyen Ömer Seyfettin millî kültür unsurlarını son derece hassas ve millî lisan çerçevesinde ele almıştır. Ömer Seyfettin, dilin sadeleştirilmesi hususunda oldukça hassas davranmış ve Türkçenin sadeleştirilmesi için bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkan “*Yeni Lisan*” yazılarını faaliyete geçirmiştir. “Yeni Lisan hareketi, Genç Kalemler dergisinin yeni bir tasarımla hazırlanan ikinci cildiyle 11 Nisan 1911 tarihinde başladı. Bu ilk sayıda yer alan -ve bir isim yerine ‘?’ işaretiyle bitmesine rağmen Ömer Seyfettin’in kaleminden çıktığı bilinen- ‘Yeni Lisan’ adlı başmakale, aynı zamanda hareketin bildirgesi idi” (Sazyek, 2012, s. 120). Ayrıca millî dil ve bilincin oluşmasında önemli rol alan Ömer Seyfettin *Yeni Lisan* hareketiyle dilin ve edebiyatın yabancı kelimelerden ve kurallardan arındırılması gerektiğini savunmuştur (Türkmenoğlu, 2019, s. 35). “Ömer Seyfettin, eski dilin yerine geçecek sade dille yazılan eserlerin daha fazla satacağını ve okunacağını belirtir. Bu değişimden hem yazarlar hem de halk kârlı çıkacaktır. ‘Yeni Lisan’ın kullanılması düşünme ve inceleme merakını artıracak, halkın aydınlanmasını

kolaylaştıracaktır” (Özyurt, 2005, s. 66). Ömer Seyfettin, Genç Kalemler dergisinde yayınlanan ‘*Yeni Lisan*’ düşüncesini harekete geçirmek için fikirlerini açıkça şu satırlarla ortaya koymuştur: “Ey gençler, ey bugün eski devirden kalma mekteplerin dar dershanelerindeki kuru sıralar üstünde müstakbeli kazanmak için çalışan gençler! Sizi bekleyen vazifeler pek ağırdır... Ancak zevk ve şehvet, riya, temellük mevzularına layık olan o süslü lisanı, eski lisanı, beş asırlık mantıksızlığın, bir tuhaflığın doğduğu dünkü Türk lisanını terk edelim. Esaslarıyla kaideleriyle yaşayacak olan, konuşulan Türkçemizi yazalım... Ey gençler, hepiniz yeni lisanı ihya ve icada çalışınız” (Alangu, 2020, s. 154-155). Bundandır ki Ömer Seyfettin Balkanlarda ve sınır boylarında yaşamış, işgal altında olan köyleri ve insanların çaresizliğine şahit olmuş biri olarak o günün şartlarını halkın anlayabileceği bir dil ile anlatarak millî bilince dikkat çekmek istemiştir.

Ömer Seyfettin, Millî Mücadele Döneminin tam ortasında Balkan Savaşları’nın karmaşıklığını Türklük ve millî bilinç çerçevesinde hikâyelerine yansıtmış realist bir yazardır. Eserlerini gelenek-görenek, ahlak, askerlik ve tarih gibi millî kültür unsurları çerçevesinde yazmıştır. Türk milletinin kültürel ve ahlaki değerlere olan bağlılığını ve Türk kültürüne olan hayranlığını hikâyelerini oluşturan kahramanlar üzerinden ifade etmesi millî değerlere bağlı olduğunun göstergesidir (Şengül, 2020, s. 45).

İnsan yaşadığı topraklarda kültürün, dilin, inancın ve toplumsal sorunların getirdiği sorumluluklara yaşadığı dönem için de dikkat çekmektedir. İşte bütün bu değerler ile bütünleşmiş Ömer Seyfettin yaşadığı dönemden bugüne miras bırakmış bütün eserlerinde insanın özünü sorgulatacak ders niteliğinde konulara değinmiştir.

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KİMLİK İNŞASI VE ERKEK(LİK) ÇALIŞMALARINA KURAMSAL BİR BAKIŞ

2.1. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasında farklılıklar bulunmasına rağmen bu tanımlar geçmişten günümüze aynı kategoride değerlendirilmiştir. Biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımının doğurduğu psikolojik sorunlar sadece toplumsal cinsiyet eleştirisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. İnsan bedenine ilişkin biyolojik farklılıklar ile toplumsal normlar temelinde kurulan değer yargıları cinsiyet-toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın kurulmasını sağlayan başlıca dayanaktır.

Cinsiyetin Türkçe sözlük anlamı; bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişi ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks demektir (Akalin, 2019, s.468). Biyolojik olarak kadın ya da erkek olmak o kişinin ‘kadın gibi’ ya da ‘erkek gibi’ olması anlamına gelmez. İnsanı yalnızca sahip olduğu bedene göre kategorize etmek toplumsallaşmış cinsiyetin anlaşılmasını ve cinsiyetle arasındaki ayrımın yapılmasını zorlaştırmaktadır.

“Ann Oakley’e göre, cinsiyet (sex) biyolojik erkek-kadın ayrımını anlatırken ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir.” (Akınhay-Kömürcü, 2020, s. 98). İngilizcede cinsiyet için ‘sex’, toplumsal cinsiyet için ‘gender’ terimlerinin ayrımı yapılırken Türkçede her iki terim için de bu terimlere karşılık gelen birden fazla anlam olduğu için ‘sex’ ve ‘gender’ kavramları ‘cinsiyet’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ terimleriyle karşılık bulmaktadır (Dökmen, 2021, s. 17). Cinsiyetçilik kavramının temelinde, toplumsal cinsiyeti, biyolojik cinsiyetten ayıran sosyokültürel tutum ve davranışlar çerçevesinde erkeğe ve kadına atfedilen toplumsal roller mevcuttur. Kadın ve erkek arasında toplumsal cinsiyet

kavramsallaştırılmasının yapılması biyolojik cinsiyetin yanı sıra kültürel inşa, örf ve âdet, kalıplaşmış normların da bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Fakat cinsiyet rolleri zaman içinde değişime ve dönüşüme uğrayarak kalıplaşmış yargılardan uzaklaşıp erkek işi ve kadın işi ayrımını sekteye uğratmıştır. Kadınlar ev hanımlığının yanı sıra eğitimde ve iş hayatının pek çok alanında yer almaya, toplumsal hayata karışmaya ve politik bilinç kazanmaya başlamışlardır (Dökmen, 2021, s.37). Cinsiyet ideallerinin 20. yüzyılın başlarında değişim göstermesine kadar da kadınların ve erkeklerin cinsiyete dayalı rolleri mevcut kalıpyargılarından sıyrılmakta zorlanmıştır.

Sosyal psikolojide anne karnında başlayan cinsiyet serüveni, ebeveynler tarafından belli standartlara göre belirlenmektedir. İnsanın yalnızca biyolojik organlarına göre yargılanmadan belli hormonların salgılanmasıyla karakterini, var olduğu cinsiyetin getirdiği benliği bulana dek devam etmektedir. George Herbert Mead ‘ben’ kuramını, kendiliğin ölçülemez, tahmin edilemez ve yaratıcı kısımların hem konformizm hem de bireysellik içerdiği düşüncesiyle açıklamaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 54). Mead’in benlik kuramına göre bireyin kimliğini biçimlendiren düşünce ve davranışlar toplumsallaşma ile şekillenmektedir. Toplumsallaşmaya bağlı kimlik edinimi süreci bireyin cinsiyete ilişkin değer yargılarının da toplumsal ilişkiler ve kabuller çerçevesinde belirlenmesinde beraberinde getirmektedir. Ebeveynin anne karnındayken çocuğa olan cinsiyetçi yaklaşımı, toplumun kalıplaştırdığı nesneler üzerinden hareket etmesi cinsel kimliğin en önemli unsuru olan cinsiyet ön yargılarıyla ilintilidir (Vatandaş, 2007, s. 32).

Ön yargı hem bir gruba hem de bireye karşı olumsuz, tutarsız bazen de olumlu davranışların hâkim olduğu bir yaklaşımdır. “Normal kullanımda ön yargı, bir şeyin ya da kişinin aleyhine (veya bazen lehine) olarak, önceden oluşturulmuş bir kanaat ya da yanlılığı gösterir” (Marshall, 2020, s. 559). Ön yargılar sadece bireye değil bir gruba karşı sergilenen olumsuz düşüncelerdir. Cinsiyet ön yargısı ise kişinin biyolojik, toplumsal ve kültürel unsurlarına yönelik (ırk, dil, din, cinsiyet ayrımcılığı) sergilediği, geçmişten günümüze azalan ama bitmeyen bir hastalık gibidir. Kişi, nesne ya da herhangi bir topluluğa karşı bireyin kendi düşüncelerine

karşın olan davranışlar sergilenmesi ve bireyi bu tutumlara göre yargılamak toplumsal cinsiyet ayrımında oldukça etkilidir. “Hemen hemen bütün tutumlar bir ölçüde ön yargı olarak nitelendirilebilir, çünkü insanlar tutumlarının haklılığını kanıtlayarak birinci el bilgiye ancak nadiren sahip olabilirler” (Morgan, 2011, s. 340). Geçmişin ve günümüzün en büyük sorunu ise sorgulamadan ve araştırmadan tek bilgiye yoğunlaşıp sonucun o olduğuna kendisini inandırmaktır. İnsan, gerçeklikten uzak çoğu zaman duygulardan ve düşüncelerden yola çıkılarak elde edilen olumsuzluğu stereotipleşmiş inançlarla birleştirerek ön yargılı tutumlar sergilemektedir.

Toplumsal cinsiyeti de kapsayan ön yargıların doğurduğu hem nedeni hem de sonucu aynı olan ırk ve cinsiyet kavramları üzerinde oldukça eleştirel yaklaşımlar meydana gelmiştir. Sosyal psikoloji, sosyopsikolojik güdüler, bilişsel süreçler ve sosyokültürel etkiler olmak üzere üç kaynağı bulunan ırk ve cinsiyet ön yargıları üzerinde oldukça durulmuştur (Dökmen, 2021, s. 98). ırk ve cinsiyet ön yargıları günümüzde sıklıkla görülebilen hem eleştirilip hem de ayırım yapılan toplumsal düzeni ve insani yaşamı oldukça etkileyen önemli hususlardır.

Toplumsal cinsiyet, insanın içinde bulunduğu kültürün topluma yüklediği anlamlar karşısında sergilediği tutumları ifade etmektedir. Kültürel etkilerinin yanında kişinin biyolojik yapısıyla da ilişkilendirilen psikososyal özellikler toplumsal cinsiyeti ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, içinde yaşanan kültürün beklentilerinin ve tutumlarının bir sonucu olduğu için zaman dilimlerine göre farklılık göstermektedir. Bu çalışma da toplumsal cinsiyet eleştirisinde temel etken kültürel olduğu için kadın ve erkek arasındaki farklıların biyolojik ve kültürel anlamda etkisi olup olmadığını bilmek mümkündür. “Cinsiyet teorilerinin içerdiği kapsam genişliği ve çeşitlilik, toplumsal cinsiyet araştırmalarını dinamik, disiplinlerarası ve eleştirel bir çalışma alanı hâline getirir” (Sayak, 2023, s. 48).

Giddens, dişilik ve erillik kavramlarının kişinin biyolojik cinsiyeti ile direkt etken olmadığı, toplumsal cinsiyetin erkeğin ve kadının sahip olduğu meslekler tarafından kazanıldığını ifade etmektedir (Giddens, 2016, s. 120). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki asıl fark bazı biyolojik özelliklerden

kaynaklanmaktadır. Kadın ve erkek cinsiyetine bağılı olarak biyolojik farklılık, beden ve söylem bağlamında toplumsal cinsiyet anlayışı bakımından pek çok tutum ve davranış içermektedir. “Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa eder” (Bourdieu, 2019, s. 22). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimlerinin temeli biyolojik özelliklere dayandırıldığı için birbirlerinin yerine kullanılabilir oldukları çıkarımı yapılamamaktadır. Joan W. Scott toplumsal cinsiyetin, ekonomik sistemin ve erilik ile iktidar arasındaki bağlantıyla ilişkilendirilip analitik bir kategori olarak ele alındığını belirtmektedir (Demirler ve Dinçer, 2010, s. 11). Erkeklik ile iktidar arasındaki ilişki tarihsel bir düzleme sahiptir. İş bölümü ayrımın ortaya çıkması ise kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve kültürel değişkenler ile ilişkilidir.

Kadın ve erkek ayrımının, iktidar ve tahakküm lehinde süregelen işlevleriyle ilişkili olması iktidar ve güç dengesinde ataerkilliğin ortaya çıkardığı önemli bir problemdir. Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik ve toplumsal farklılıkları ayırt etmeden açıklanarak yalnızca toplumsal sorunlarla birleşmiş kavram olarak anlatılmaktadır (Marshall, 2020, s. 756).

Kadınların duygusal ve ev hanımı olarak toplumda yer alması, erkeklerin ise kuvvetli, bağımsız, asker gibi mesleklere sahip olması toplum tarafından erkek ve kadına yüklenmiş kalıpyargılardan birkaçıdır. Bu bağlamda kültürel fark iktidar ilişkilerine göre şekillenip cinsiyet ayrımına neden olmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklar yerini sosyal sürecin izlediği toplumsal cinsiyet farklılığına bırakmıştır (Dökmen, 2021, s. 23). Gerçek farklılıktan kastedilen doğuştan gelen, değiştirilemez ve kalıcı farklılıklardır.

Toplumsal düzenin beraberinde getirdiği roller ve normlar kişilerin yaşamında psikolojik problemlere yol açmaktadır. “Kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik veya erkeklik tümüyle toplumsal ve kültürel hadiselerdir. Birbirinden değişik zaman ve yerlere göre farklılık gösterebilmektedir. Herhangi bir coğrafyada yaşayan bir topluluk ya da toplumun kadın ve erkekten beklediği roller, diğerlerinininkiyle birbirini tutmayabilir” (Bingöl, 2014, s.110). Yalnızca

‘kadınsı’ ya da ‘erkeksi’ olma veya davranma durumu toplumun neyi erkeğin ya da kadının yapacağı şeklinde düşünülmesiyle ilintili olarak erkeklerin ve kadınların içselleştirdiği duyguların bastırılmasına yol açabilmektedir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında geçmişten bugüne süregelen erkeğin ve kadının toplumsallaşmasında değişim gösteren biyolojik ve kültürel iş bölümü ayrımı sex (cinsiyet) ve gender (toplumsal cinsiyet) arasındaki tanımlamanın yapılmasında etken unsurlardır. Toplumsal cinsiyet kavramı, eril-dişil kavramlarının eşitlik, toplumsal roller ve kalıpyargılar, yazılı ve yazılı olmayan kurallar çerçevesinde feminizm hareketi ile toplumsal cinsiyet tarihçiliğine zemin hazırlamıştır.

2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET TARİHÇİLİĞİ

Kadın tarihi, kadın hareketi ve II. Dalga feminizm toplumsal cinsiyet tarihçiliği temelini oluşturmaktadır. Sonya O. Rose, toplumsal cinsiyet konusunda İngiliz ve Amerikan merkezli anlatıyı temel almıştır. Tarihin ve toplumsal cinsiyet tarihinin köklerinden nasıl bahsedildiğini ve toplumsal cinsiyetin nasıl tanımlandığını *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?* kitabında değerlendirmiştir. “Bir çalışma alanı olarak ancak 1960’ların sonunda yüzünü göstermeye başlayan kadın tarihçiliği 1970’lerde tam anlamıyla gelişmiş ve toplumsal cinsiyet tarihinin hayati bir bileşeni olarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür” (Rose, 2018, s. 18). Toplumsal cinsiyet çalışmalarının feminizm hareketleriyle ortaya çıkması, erkeğin ve kadının biyolojik ve toplumsal ayrılıklara giderek birçok tartışmayı beraberinde getirmesine neden olmuştur. 1970’lerin sonu ve 1980’ler boyunca ataerki ve kapitalizmi teorileştirme eleştirilerinin sonucunda ataerki odağından toplumsal cinsiyete geçiş olmuştur (Messerdchmidt, 2019, s. 22).

Toplumsal cinsiyet kavramı, tüm tarihî süreçte ele alınmış, toplumun kadına ve erkeğe yüklediği beklentilerden, sorumluluklardan ve kalıpyargılardan oluşmuş ve her dönemin toplumu tarafından çözüme kavuşturulmak istenmiş köklü toplumsal sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. “Kadın ve erkek arasındaki farklılığın sabitliği meselesi, bu farklılığın ontolojik temelleri konusundaki feminist tartışmanın merkezini oluşturur” (Yuval-Davis, 2020, s. 30). Bu merkezde erillik-

dişilik, kalıpyargılar, ön yargılar, roller ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi temel kavramlar üzerinden beden ve cinselliğin tarihsel analiz çalışmaları yürütülmüştür. Feminist düşünce ataerki² meselesini kuramsal ve politik bir yaklaşım olarak ele almaktadır. Ataerkillik meselesi, 1970’li yıllarda bulunduğu her türlü kurumu etkileyerek kadın ve erkek olmanın sembolik örüntülerinden ataerki kültür ile bağlantılı olarak tartışmalara başlanmıştır (Ersöz, 2021, s. 21). Ataerki kavramı hem erkekleri hem de kadınları kapsayan ama ‘yazılı olmayan’ kuralların erkekler tarafından belirlendiği baskıcı, erkeklik olgusundan doğmuş bir yapılanmayı ifade etmektedir.

Toplumsal cinsiyet tarihi çalışmalarına katkı sağlayan tarihçi Joan Wallach Scott, toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin ve kadının öznelliğini toplumsal kökenlere dayandırmıştır. Connell de toplumsal cinsiyetin insanların eril ve dişil olarak bölünmeye dayalı bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Zeybekoğlu, 2013, s. 9-10). “Toplumsal cinsiyet, insanların eril ve dişil olarak üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamına gelir” (Connell, 2019, s. 190).

“Toplumsal cinsiyet, tam anlamıyla insanın ‘olduğu’ ya da ‘sahip olduğu’ şey değildir. Toplumsal cinsiyet, eril ve dişilin, toplumsal cinsiyetin varsaydığı hormonal kromozomal, ruhsal ve performatif ara formlarla birlikte üretilmesi ve normalleştirilmesinin gerçekleştirildiği aygıttır” (Butler, 2009, s. 75). Toplumsal cinsiyet tanımını sadece biyolojik ve kültürel olgular kapsamında açıklamak ve toplumsal cinsiyeti kısıtlayıcı bir perspektiften izlemek realist görüşlere aykırı olacaktır. Kadın bedenine hâkim olan şey biyolojik hücreler değil erkek cinsidir. Erkeğin, erkek(liğini) her daim kanıtlama ve kaybetme korkusu yaşaması kadın bedeni üzerinden sağlanabileceği düşünülen erkek(lik) iktidarı kadın üzerinde oluşturulan toplumsal cinsiyetçi yaklaşımları destekler niteliktedir.

İktidar ilişkileri ve iş bölümü, toplumsal cinsiyet teorisinin en önemli yönlerindendir. Düşünceleri ve çalışmaları ile birçok feminist tarihçi üzerinde etki

² Ataerki kavramı, “Soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni” (Akalin, 2019, s. 180) demektir.

yaratan Scott, toplumsal cinsiyetin iktidarın meşrulaştırılmasında etkin olan bir araç olduğunu savunmaktadır (Rose, 2018, s. 29). Weber iktidar için sınıf, statü, ekonomi ve siyasi alanda hedefleri olan aktif rol alan gruplardan bahsetmektedir. “Ekonomik düzen, bizim için, ekonomik mal ve hizmetlerin dağıtım ve tüketiminden ibarettir. Sosyal düzen ise önemli ölçüde ekonomik düzen tarafından belirlenir ve tabii karşılığında da ekonomik düzeni etkiler. O halde: “sınıflar”, “statü grupları” ve “partiler”, bir topluluk içindeki güç dağılımıyla ilgili olgulardır” (Weber, 2021, s. 205). Toplumsal cinsiyetten önce, cinsiyetin başlı başına bir sınıf ve statü kapsamında toplum içindeki rolleri belli kalıplara dayandırılmaktadır. “Otoriteyi meşru iktidar olarak tanımlayacak olursak, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında, otoritenin erkeklikle genel bağlantısının ana eksen olduğunu söyleyebiliriz” (Connell, 2019, s. 167). Connell’in bu yaklaşımı iktidar denilince kadından önce erkek ve ataerkil kelimelerinin çağrışım yaptığıının kaçınılmaz olduğunun bir göstergesidir.

Mesela siyaset açısından düşünülürse toplumsal cinsiyet çalışmalarının da öne sürdüğü bir konu olarak kadınların erkeklere oranla siyasetin içinde rol almaları oldukça düşüktür. “Cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadele etmenin sadece kadınlara bırakılmış bir siyaset alanı olduğu ve erkeklerin ‘gölge etmemesi’ gerektiğini söyleyen feminist anlayış artık geçerliliğini yitirmiş görünüyor” (Sancar, 2020, s. 205). Kadınların sosyoekonomik statüleri elverişli olsa dahi ataerkil aile ve toplum yapısından kaynaklı siyasetin içinde yer almaları engellenmektedir (Başar, 2020, s.85). Erkek ve kadının bireysel-toplumsal rollerindeki statü ve sınıf ayrımı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır.

“Bizler, öğreniyoruz ki kadınları tarihe yazmak, tarihsel öneme haiz geleneksel kavramların ister istemez yeniden tanımlanmasına ve genişletilmesine yol açıyor çünkü kamusal ve siyasal etkinliklerin yanı sıra kişisel ve öznel deneyimlerin de kapsanabilmesi bunu gerektiriyor. Başlangıçtaki adımlar ne kadar tereddütlü olursa olsun, bu tür bir metodolojinin, sadece yeni bir kadın tarihi değil, yeni bir tarih ima ettiğini öne sürmek abartılı olmayacaktır” (Scott, 2010, s. 113).

Erkek ve kadın arasındaki cinsiyete dayalı ve toplumsal ilişkiler, insanın varoluşundan itibaren sistemsal bir şekilde oluşumunu devam ettirmektedir. Kadın hareketinin başlaması ile toplumsal cinsiyet kavramı literatüre girmiş, erkek ve kadın kavramları, eril-dişil, erkeklik-kadınlık, erkeksilik-kadınsılık gibi terimler

ile toplumsal cinsiyet tarihçiliğine kaynaklık etmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelini, ataerkil sistem, iktidar ilişkileri ve iş bölümü gibi cinsiyet eşitsizliğine neden olacak nosyonlar oluşturmaktadır. İktidar ilişkilerinin ve iş bölümünün yanı sıra toplumsallaşmanın erkeğe ve kadına atfettiği roller de kişinin yaşamındaki cinsiyetçi sıfatı, meslek hayatındaki vasfı, ailedeki rolü ve kimlik belirlemedeki işlevselliği rol kuramına dayandırılmaktadır.

2.3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Toplumsal cinsiyet kuramında erkek ve kadına toplumsal roller atfedilmiştir. Bu toplumsal roller bireyselliğin ve biyolojik cinsiyet kimliğinin önüne geçebilecek sosyal yaşantının bir unsurudur. Kişi, eğitim alanı, arkadaş çevresi ve kültürel mirasın bıraktığı değerler çerçevesinde toplumsallaşmakta ve toplumsal rolleri içselleştirmektedir. İnsanın içinde bulunduğu toplumun gelenek ve görenekleri, örf ve âdetleri cinsiyet kimliğinin oluşumunu etkilemektedir. Kültürel değerler ve dini inanışlar sosyal ve kamusal alanda gerçekliğini korumaktadır. Toplumda yaratılmaya çalışılan istihdam karşısında kamuda, servet, mülkiyet ve siyaset denetimi erkeklerin tekelinde iken kadınların kamusal konumları kocalarına destek olarak onlar üzerinden tanımlanmıştır (Sancar, 2009, s. 46). Erkeğin ve kadının bireysel rollerinin yanı sıra mesleki yaşantılarında da kalıplaşmış roller vardır. Biyolojik özellikleri esas alınarak erkek ile aynı iş gücüne sahip olamayacağı düşüncesi ile kadın, cinsiyetçi yaklaşımın çizgilerini belirlemede rol oynamaktadır.

Rol kavramı, bireylerin gündelik hayatlarında yazılan senaryolarda gerçekleştirdikleri bireysel kimliklerin ve toplumsal olayların sosyolojik konumlarıdır (Akın, 2011, s. 124). Rol kuramında iki farklı yaklaşım söz konusudur. Ralph Linton'un, sosyal antropolojisinde yer alan hak ve yükümlülüklerin rolleri ile toplumsal-psikolojik rol yapma ve rol üstlenme gibi süreçlerin sembolik etkileşimcilik³ ve dramaturjinin bir parçasını kapsaması rol kuramının iki farklı yaklaşımıdır (Marshall, 2020, s. 625). Rolün toplumdaki yapısı

³ Erving Goffman'a göre sembolik etkileşimcilik, kamusal alanda sergilenen toplumsal roller bağlamında kişinin kimliğini oluşturmaktadır (Goffman, 2021, s. 31).

kişiyi birçok statü sahibi yapmaktadır. Bireyin birden fazla statüye sahip olması farklılıkların yanı sıra ortaklıkları da beraberinde getirmektedir. Toplumun belirlediği normlar, kadınlara ve erkeklere birtakım roller verirken bunu alışagelmişin dışına çıkmadan kullanmaları gerçeği toplumsal cinsiyet rolleri olarak bilinmektedir. “Erkeklik ile kadınlığın içselleştirilmiş cinsiyet rolleri, toplumsal öğrenmenin ve ‘toplumsallaşma’ sürecinin ürünleri olarak yorumlanmaları kolaydır” (Connell, 2019, s. 61).

Toplumsal cinsiyet rolü, bireylerden beklenen davranış örüntülerini cinsiyetle ilişkilendirerek bireyin sosyalleşme sürecinde başlayarak kıyafetleri, etkinlikleri, meslekleri ve kişisel özelliklerine kadar kadın ve erkek için neyin uygun olup olmadığını belirlemektedir (Dökmen, 2021, s. 29). Kişi içinde bulunduğu topluma göre davranışlarını değiştirmek zorunda bırakılır. Özellikle arkadaş topluluğunun yanındaki davranışları ile aile yanındakiler farklılık göstermektedir. Ailenin yanında kişiden kalıplaşmış belli davranışlar sergilemesi beklenirken, arkadaşlarının yanında rahat tutum göstermesi nedeniyle kişinin rol karmaşası yaşamaya başlayabilir.

Beklenen ve gerçekleştirilen roller birbirinden bağımsız olarak bireyin sosyal rollerinin var olmasını engellemektedir. 1987’de Eagly tarafından geliştirilen sosyal rol kuramı, bireyin sosyal çevresinin ve yaşam tarzının değişebileceği hususunda erkeğin ve kadının biyolojik ve sosyal davranışlarında sahip oldukları cinsiyete göre farklılıklar göstermesi sosyal kuramın temel yapısını oluşturmaktadır (Başar, 2020, s. 17).

Sosyal kuramın tespitlerinde de görüldüğü üzere kadınlar sevecen, şefkatli ve duygusal; erkekler savaşçı, yiğit ve sert olarak tanımlanmaktadır. Oysa savaşçı kadınlar olabileceği gibi şefkatli erkekler de vardır. Buradaki tanımlamalar toplumsal cinsiyet kalıplarına karşılık gelmektedir (Bora, 2012, s. 176). Beklenen ve gerçekleştirilen roller kişinin benliğini kaybetmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda rollerdeki seçimlerin katı bir şekilde dayatılıp esnekliğini yitirmesi sosyal rollerin alternatif örüntülü seçimine izin vermemektedir (Fichter, 2015, s. 115).

Ailede bulunan her birey kendisine yüklenen rol ve elde edilmiş statüleri yerine getirerek aile içinde bir düzen oluşturmaya amaçlamıştır. “Bireyin içerisinde bulunduğu toplumun kültürü, bir kadın ve bir erkeğin nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği ve nasıl hareket edeceğini, yani kadın ve erkeği sosyal anlamda yapılandıran özellikleri belirlemektedir” (Aydın, 2013, s. 151). Her ne kadar insanların kendilerine özgü özellikleri ve farklılıkları olsa da kültür, yaşama alanının tamamını oluşturan, sosyal düzenin bağımsızlığından ayrı düşünülmemektedir. Bireylerin, küçüklükten itibaren toplumsallaşması ailede başlamaktadır. Zamanla sosyal çevreyle bunu sürdüren rol modelleri oluşarak hayatlarına yön veren eylemleri öğrenmesiyle bireyler arasında kurulan etkileşimler kişinin toplumsallaşmasındaki en büyük etkidir (Akın, 2011, s. 125).

Kadınların ve erkeklerin toplumun oluşturduğu kalıpyargılar altında ezilmesine neden olan toplumsal roller sosyal düzende eşitsizlik ve ayrımcılık yaratmaktadır. Erkekler de bu basmakalıp yargılar tarafından ezilmiş olsa dahi en büyük kayıpları kadınlar vermektedir. Erkekler (de) ifadesi toplumsal normların sadece kadınlar için geçerliği olduğu ya da bu normların olumsuzluğu altında ezilenlerin sadece kadın olduğu algısını pekiştirmemelidir. Ataerkil toplumun zihniyetinin görmezden geldiği erkeğe özgü kalıpyargılar da vardır. Sonuç olarak ırk, cinsiyet, millet ve meslek gruplarına mensup insanların inanma ve inandırma politikasını izlemek toplumsal cinsiyet kalıpyargısını ifade etmektedir (Dökmen, 2021, s. 31).

“Geleneksel cinsiyet rolleri ve ‘eşitlikçi cinsiyet rolleri’ olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel cinsiyet rollerinde erkek, daha ön planda ve değerlidir. Psikolojik olarak sağlıklı erkeğe; erkeksi, saldırgan, baskın, girişken, güçlülüklerle başa çıkabilen, dışa dönük, sosyal, toplumla iç içe, ailenin reisi, eve ekmek getiren, evde tek söz sahibi olma vb. roller uygun görülmektedir. Kadına ise çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ile evin genel işlerinden sorumlu, iş birliğine açık, duyarlı, kadınsı, etkileyici, üreme görevi, ev dışında söz sahibi olamayan, maddi konularda eşe veya babaya bağımlı olan vb. roller uygun görülmektedir” (Meriç, 2021, s. 5).

Basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerine körü körüne bağlanmak kişinin yaşantısıyla ilgili birçok fırsatın önüne geçmesine imkân sunmaktır. Erkek-kadın fark etmeksizin toplumun dayattığı normlar insanları baskı altına almaktadır. Ataerkil toplumun hâkim olduğu kültürde cinsiyet ayrımcılığına dayalı olarak insanların ideallerinden vazgeçmesi ve kendi yeteneklerini keşfedememesi

sonucunda bastırılmış duygular fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açmaktadır. İnsanın dünyaya gelmesiyle başlayan cinsiyet farklılıkları kadın ve erkek arasında eşitsizlik yaratmıştır. Değişen ve dönüşen dünyada, bedenlere, psikolojik etmenlere ve ilişkilere bağlı kalarak kalıpyargıları kullanmadan dünyayı anlamlandırma çabaları sonucunda sadece erkekler üzerinden algı oluşturmak eşitsizlik ve yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır (Wood, 2021, s. 75).

Toplumsal cinsiyet rolleri, beklenen bireysel ve toplumsal davranışların dayatılarak kişiden yaşamını idame ettirmesini beklemektedir. Bireyin özgür yaşam alanının olması ya da farklı rolleri benimsemesi toplumdan bağımsız düşünölememektedir. Toplumsallaşma sürecinin dayattığı ezilmişlik, erkek ve kadının toplumsal cinsiyet rolleri ayrımcılığına neden olmaktadır. Yalnızca kadınların değil erkeklerin de bu sosyalleşme sürecinde dayatılan ayrımcılığa maruz kalması olağan bir durumdur. İkinci dalga feminizme ve ataerki sisteme karşı toplumsal duruş sergilemek için ortaya çıkan erkeklik çalışmalarını anlamlandırmak ve erkek(lik) olgusunun kavramsal ve tarihsel sürecini ele almak gerekmektedir.

2.4. ERKEK(LİK) OLGUSU

Toplumsal cinsiyet kavramında bahsedildiği üzere erkek ve kadının toplumsal inşa sürecinin sonuçları, erkek ile erkekliklerin birbiriyle ilintisini anlamakta son derece yardımcı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet araştırmalarına göre erkeklik, tarih, kültür ve toplum tarafından şekillendirilip kadınlık gibi toplumsal cinsiyet kategorisinde yerini almıştır. Erkek teriminin yanı sıra geçmişten günümüze eril ve ataerki terimlerinde karşılığını bularak özellikle de erkeğin kadından farkını imlemek için kullanılmıştır. Amerikan İngilizcesinde 'eril' (masculine) kelimesi erkek ve kadın özellikleri arasında ayırım için kullanılmış fakat 'erillik' tam anlamıyla 20. yüzyılda anlamını bulmuştur. 'Erillik' İngilizcedeki 'masculinity'; Fransızcadaki 'masculinité' kelimesinden gelmektedir (Rose, 2018, s. 82).

Eril, erillik ve erkeklik birbiriyle ilintili tarih boyunca erkeğin ve kadının biyolojik ve toplumsal olarak birbirinden ayrılması için kullanılmış kavramlardır.

Bu kavramlar ataerkil sistem içinde tanımlanmaktadır. Bütün kavramların oluşturduğu sistem ise erkeklere ait olan ataerkil sistemdir. “Tarihsel, toplumsal ve kültürel koşulların bir ürünü olan ataerkil söylem, erkekler ve erkekliklerin inşa sürecini her alanda belirleyici bir nitelik taşır” (Saygılıgil, 2020, s. 231). Ataerkil sistemden bahsetmeden önce erkeklik olgusunun her şeyden önce tarihsel bir süreç olduğundan ve toplumsal insanın erkeklik üzerindeki etkilerinden bahsetmek gerekmektedir. Connell, erkeklik kurumunu tarihte yaşanan birtakım olaylarla açıklayarak erkeklik olgusu, erkeklik çalışmaları ve toplumsal cinsiyet kategorisinde kadınlık kadar erkekliğin de yer aldığını anlamak için önemli veriler sunmuştur. Connell’a göre Avrupa’da yaşanan kültürel değişimler, evlenmenin, aile kurmanın teşvik edilmesi, ataerkillik ile iktidarın meşrulaştırılması arasında kurulan kültürel bağ, ticari kapitalizmin getirdiği girişimcilik kültürü ile cinsiyete dayalı iş yerlerinin (muhasabe büroları, ardiyeler) meşrulaştırılması gibi cinsiyetçi eylemlerin gerçekleştirilmesi erkeklik olgusunun kamulaştırıldığını göstermektedir (Connell, 2019, s. 319-322).

“Erkeklik büyük ölçüde biyoloji, anatomi ve kısmen de psikolojinin araştırma konusu olmakla birlikte, erkekliğin toplumsal bağlamda şekillenen bir şey olduğunun kabulü ilk kez feminist kuramların sosyal bilimler alanına getirdiği bakış açısı sayesinde gerçekleşmiştir” (Sancar, 2020, s. 24). 1990’lardan itibaren erkeklik çalışmaları birçok araştırmacının ilgi alanı olmuştur. Erkek ve erkeklik çalışmaları, Connell, Kimmell ve Aronson’ın Erkek Özgürlük Hareketi’nden sonra cinsiyet kimlikleri ve rolleri bağlamında Kadın Özgürlük Hareketi’nin ardından ortaya çıkmıştır (Horzum, 2018, s. 77).

Erkek ve erkeklik terimleri, biyolojik olmanın ötesinde toplumsal normlar çerçevesinde inşa edilmektedir. Kadın ve erkek olgusunun ölçütleri, duygusal durumların etrafında şekillenmesiyle ortaya çıkmıştır. Kadın ya başarı, iktidar ve statü sahibi olmaktadır ya da duygularını kontrol altına alabilmektedir. Özellikle de erkeklerin ağlamaması gerektiği hususu erkeklik tanımında oldukça yetersiz kalmaktadır. Erkekler için güçlü, savaşçı, kavgacı ve cesur gibi söylemler kaynak gösterilerek ‘erkekler ağlamaz’ algısı empoze edilmekte ve bu durum erkeklerin hem şiddete maruz kalmasına hem de şiddet uygulamasına neden olmaktadır

(Çelik, 2016, s. 2). Fakat zıtlıkların yanı sıra ortak sayılabilecek birçok durum ve duygu mevcuttur. Burada Robert Brannon'un erkeklik ile ilgili temel düşünceleri ortaklıklar kategorisine ters düşmektedir. Brannon, kadınsılık ile ilgili her şeyin inkâr edildiğini, iktidar, başarı ve statü sahibi olunmasını, duygu durumlarının kontrol altına alınması, ağlanmaması ve sakın kalınması, öfke ve risk alma gibi davranışların erkekliğin getirileri olduğundan bahsetmiştir (Günindi Ersöz, 2021, s.122). Brannon'un erkekliği tanımlayan cümleleri kadın ve erkek ayırt etmeksizin yaşanılması mümkün kılınmıştır.

“1980’lerde gelişen erkek özgürlük hareketi de egemen erkeklik değerlerinin değişmekte olduğunu ve egemen erkeklik değerlerine ve davranışlarına uymadan da normal erkekler olarak var olunabileceğini iddia etmiştir” (Zeybekoğlu, 2013, s. 68). Egemen erkeklik kategorisini uygun bulmayan erkeklerin kendilerini sakladıkları ve ‘farklı erkekler’in de mümkün olabileceği söylemler mevcuttur. Erkeklerin ve kadınların psikolojide kullanılan istatistiksel gruplara dağılımlarının arka planında yer alan eril/dişil ölçekler pozitivizm ve normatif kuram arasındaki ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Erkek ve kadın davranışlarını anlamlandırmak için erkek ve kadın kategorilerini ayırt etmek ve kimi erkeklerin ‘kadınsı’, kimi kadınların da ‘erkeksi’ davranışlarına göre nitelendirilmeleri eril/dişil analizlerinde oldukça zorluk çıkarmaktadır (Connell, 2019, s. 138-139).

Erkekliğin inşasında biyolojik cinsiyeti erkek olan bireylerin toplumsal süreçte ‘erkek’ kabul edilmeleri bireyin toplumsal kodları ve toplumdaki normları içselleştirmeleri ile gerçekleşmektedir (Saygılıgil, 2020, s. 231). Bu içselleştirmede, kadın ve erkek toplumsal cinsiyet çerçevesinde birbirinden farklı gibi algılanmıştır. Erkeğin ve kadının biyolojik ve toplumsal statüleri birbirlerinden farklı ele alınmamalıdır. Erkek ve kadın, yaşamının her alanında birbirini tamamlayıcı özelliklere sahip olmasına rağmen her iki cinsin ayrı ayrı tanımlanmasının gereği biyolojik ve toplumsal cinsiyet farklılıklarının oluşumuna dayanmaktadır.

2.4.1. Erkek ve Erkek(lik)in Tanımı

Erkek, erkeklik ve erkeksilik terimleri erkek cinsine atfedilen biyolojik ve toplumsal özelliklerin tamamını kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı olarak kabul edilen 'erkeklik' terimi feminist hareketin ikinci dalgasından sonra ortaya çıkmasıyla disiplinlerarası birçok araştırmada yerini almış ve Connell'in de savlarından biri olan erkekliğin değişkenlik göstermesi ve birden fazla olması erkekliğin anlamlandırılması için değinilmesi gereken önemli unsurlar arasındadır. Türkçe sözlükte (Akalin, 2019 s. 810), 'erkek' teriminin kelime anlamı, yetişkin adam, bay, er kişi olarak tanımlanmaktadır. İkinci anlam olarak insan, hayvan ve bitkilerin dişiye dölleyecek cinsten olanını ifade etmektedir. Her iki cinsiyet için de kalıplaşmış değer yargılar ve normlar mevcut olduğu gibi aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri kadınlık ve erkeklik algılarını da belirlemektedir (Çakır, Çoşkun ve Gedik, 2020, s. 85). Bu yüzden "Erkeklik kavramı, birbirini tamamlayan birçok olgudan meydana gelmektedir. Bu olgular, erkeğin biyolojik ve psikolojik doğasını, toplumda ve kültürde kabul edilmesini sağlayan rollerini, kimliğini, erkeklik temsillerini kapsamaktadır" (Sarıçiçek, 2019, s. 55). Geleneksel topluluklardan itibaren, sanayi devriminin getirmiş olduğu değişimler sonrasında kadının çalışma hayatına katılmasına kadarki süreçte erkeklik kavramı cinsiyet temelli bir kimlik ögesi olarak kullanılırken bir yandan da cinsiyet algısı olarak gelişim ve değişim göstererek anlam kazanmış bir olgudur (Çağırkan, 2018, s. 95). 1950'li yıllardan sonra feminizm hareketine karşın erkeklik sosyolojisi ile ilgili belli teoriler geliştirilmiştir. Erkek(lik) kavramının, bireysel davranış, tutum ve değerlerin eleştirel perspektiften incelenmesi üzerine erkeklik sosyolojisi ortaya çıkmıştır (Çağırkan, 2018, s. 96).

1970'li yıllara kadar erkeklik konusu kapsamlı bir şekilde araştırılmamış fakat erkeklik ve kadınlık hakkında birçok görüş ortaya atılmıştır. Mead kadınlık ve erkeklik hakkında sosyokültürel bir anlayışın ve bu durumun göreceli olduğunu söylerken, Parsons, rol kuramı perspektifinden araçsal rollerin kadın ve erkek tarafından içselleştirip çalışma hayatında iş bölümüne yol açtığını ve toplumsal sistemin sorunsuz bir şekilde işlediğini iddia etmiştir (Marshall, 2020, s. 206). Erkeklik tanımını yapabilmek ve bu tanımları anlamlandırmak için öncelikle farklı

görüşleri ele almak sonrasında ise erkeklik inşasının geçtiği aşamaları tasnif etmek gerekmektedir. Cinsiyete dayalı davranış farklılıklarını ortaya koymak için farklı alanlarda yapılan araştırmalar sonucunda erkeksi ve kadınsı davranışlar temel alınarak çalışmalar yapılmıştır. Güç, akıl, şiddet gösterimi, rekabet ve başarı tutkusu, risk alma ve kahramanlık gibi istekler ve özellikler erkeklik belirtisi iken, duygusallık, şefkat ve anlayışlılık kadınsılık belirtisi olarak tanımlanmaktadır (Sancar, 2020, s. 28-29). Bu tanımlar egemen erkek algısı ve iktidar ile erkeklik ilişkisine yönelik ilişkisine yönelik eleştirilerin ortaya çıkışını hazırlamıştır.

Connell, birden fazla erkekliğin var olmasıyla iktidarın toplumsal cinsiyet düzeni etrafında oluşmasına yoğunlaşmıştır (Connell, 2019, s. 35-38). Toplamların kültürel yapı dâhilinde erkekliğe yükledikleri anlam ve roller farklılık göstermektedir. Erkeğe atfedilmiş ve gerçekleştirilmesi gereken toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun erkek için kabul gördüğü norm ve statü etrafında şekillenmektedir. Sancar, erkeklik değerlerini biyolojik zorunluluğun ötesinde toplumsal bağlamda iktidar inşası olarak tanımlamaktadır (Sancar, 2020, s. 29).

III. Dalga feminizmin harekete geçmesiyle erkeklik incelemeleri antifeminizme karşı bir mücadele içindeyken hangi feminist ekollerin ele alınacağından çok erkeğe ve erkekliklere ilişkin kuramların -erkekliklerin feminist eleştirileri yapma fikri benimsenirken- özgün sorunları inşa etme süreci başlamıştır (Bozok, 2009, s. 437).

Erkeklik inşasını oluşturan meşruiyetin ve hegemonyanın kabulü temel süreçler arasında yer almıştır. Bu süreçlerin erkeklerin sosyalizasyon doğrultusunda oluşturulması erkekliğin çözümünde oldukça önemlidir. Heiliger ve Engelfried, erkek ve erkekliğin duygusal, psikolojik ve toplumsal sürecinin temelinde yatan nedenleri erkeklik sosyalizasyon süreci adı altında sekiz aşamada ele almaktadır. İlk aşama, erkeklerin her zaman kendilerine duyduğu güven, her durum karşısında güçlü olma ve yıkılmama duygusunu dış dünyaya yansıtarak kabul görmesidir. İkinci aşama, kadının ve erkeğin iş bölümü eşitsizliğinden kaynaklanan tahakkümdür. Bu tahakküm altında kadın yaşamı boyunca erkek gücüne muhtaç olacağını düşünmektedir. Üçüncü aşama, ataerkil

toplumda erkeklerin duygularını açıkça yaşamasının kadınsı olarak algılanmasından dolayı duygularını gizlemeleridir. Dördüncü aşama, duygularını gizli yaşayan erkeklerin beraberinde getirmiş olduğu yalnızlık hissi ve terkedilme korkusudur. Beşinci aşama, duygularını gizleyen erkeklerin sadece akıl yoluyla hareket ederek zorluklar ve sıkıntılarla baş etme sürecinin getirdiği reel duygu durumudur. Altıncı aşama, erkekliğin sürekli rasyonelliğin getirisiyle her ortamda egemenlik ve tahakküm kurmak istemesidir. Yedinci aşama, erkeklerin toplumsal sorunlarını çözmek ve iktidar olmak için başvurdukları davranış biçimi olan şiddettir. Sekizinci aşama ise erkeklerin beyin ve vücutları arasındaki ilişkiden yoksun, kendini yenileme ya da sosyal faaliyetler dışında zihnini yormama gibi daha çok fiziksel açıdan sağlıklı ve üst düzeyde olmalarını bir güç gösterisi için yeterli bulmalarıdır (Aktaran Çelik, 2018, s. 98-99). Heiliger ve Engelfried'in bu sekiz aşaması, erkeklerin sosyalleşme sürecinin toplumsal olaylar karşısında psikolojik ve fiziksel duygu durumunu ele almaktadır. Erkeklerin, kadınlar ve diğer canlılar üzerinde tahakküm kurmak istemesi, duygularını gizleyerek olaylara rasyonel yaklaşımları erkekliklerini her durumda ispatlama gereksiniminden doğmaktadır. Erkek ve kadın ailesi tarafından cinsiyetçi bir yaklaşımın tam ortasına doğmaktadır. Çocukluktan başlayıp yetişkinlik dönemine kadar aile yapısı ve sosyal çevresinin dayattığı kurallar çerçevesinde kimlik arayışı içine girmektedir. Erkek, fiziksel özelliklerinin getirdiği güçlü olma ve her şeyi elde etme arzusuyla toplumda yerini almaktadır.

Erkeğin kadına oranla duygularını gizlemesi, kadına ve bütün canlılara şiddet olarak geri dönebilmektedir. Zihinsel yaptırımları kullanma yanı sıra şiddetin arkasına sığınarak iktidar savaşlarını başlatan yöntemler de söz konusu olabilmektedir. Erkeklik inşası, bireyin çocukluğundan itibaren başlayıp kendini toplumsallaşma sürecine dâhil ederek cinsiyet kimliğinin nasıl olacağını homososyal bağlarla öğrenip belli kazanımlar sonucu değişime uğramasıyla devam ettiği bir süreçtir. Erkeklik, toplumsal üremenin dışında çok daha önemli bir alanda yani şiddet uygulama becerisi gibi algılanan bir durumda da kendini göstermektedir. Ayrıca kadınlığa karşıt olarak bireyin kendi içindeki dişi korkusu içinde de inşa edilmektedir (Bourdieu, 2019, s. 69-71). Bireyin içinde bulunduğu kültürel değerler ve toplumsal normlar erkeklik algısını değişikliğe uğratıp

şekillendirmektedir. Erkeklik, fiziksel oluşumundan sosyal mevkiine kadar psikolojik ve toplumsal faktörlerin etrafında şekillenmektedir (Zeybekoğlu, 2013, s. 72).

2.4.2. Norm Olarak Erkeklik

Erkeklik olgusunun inşasında bireyin cinsiyet kimliği edinme süreci dişileşme korkusu üzerinden oluşumunu tamamlamaktadır. Kadınların doğurgan olmaları ve ilkel dönemlerde temel ihtiyaçlarını karşılamaları için bulundukları mekânlardan uzaklaşamamaları sebebiyle erkekler pek çok şeyi keşfedebilmiş ve kadınlar da çocukların sorumluluğunun çoğunu üstlenmek zorunda kalmıştır.

Kültürel değerler çerçevesinde erkeğe ve kadına atfedilmiş roller ve normlar mevcuttur. Toplumsal cinsiyet rejimi insanın çocukluktan itibaren hayatını belli kurallarla çizmiştir. Erkeklik inşasının sürecinde bedensel olgu, toplumsallaştırılıp norma dönüştürülmüştür (Barutçu, 2013, s. 7). Modern dönemden önce erkek ve kadın arasındaki iş bölümü toplayıcılık ve avcılığa dayanmaktadır. Kadınların tarım ile ilgilenmesi, çocuk bakması erkeklerin de avlanarak ailesinin geçimini sağlaması hususunda cinsiyete dayalı iş bölümü ayrımına gidilmiştir.

Erkekler çocukluktan yetişkinliğe inşa sürecindeki kimliğin oluşmasında etkili olan dönemlerde erkek çocuğun kız çocuktan daha girişken ve hareketli ve babasının işlerinde yardımcı olması gibi görevlerle başlayan bir sürecin içine girmektedir. Erkeklik, toplumsal ve kültürel değerlerin sağladığı koşullar aracılığıyla aile, sosyo-kültürel yaşam, siyaset ve mesleki yaşamda erkekleri biçimlendiren unsurlardır. Erkeklerin özel ve kamu alanlarında yapması beklenen davranış örüntüleri gerçekleşmediğinde toplum tarafından dışlanmaktadır. Ayrıca erkeklik, stratejik veriler sonucu her an erkekliğini kaybetme tehlikesine karşın kaygı duyması sonucunda elde edilemeyen bir statüdür (Kandiyoti, 2013, s. 82).

Erkeklik normlarına uyum sağlayamayan erkek çocuklar farklı etnik, ırk ve sınıflara mensup çocuklar aynı zamanda engelli, fiziksel ve mental güce sahip

olmayan çocuklar, cinsiyet kimliğini kazanamamış çocuklar yaşlılarının sözlü ve fiziksel şiddetine maruz kalırken kimliklerinin oluşum sürecinde psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilmektedir (Sancar ve Göç-Bilgin, 2021, s. 35).

Özel alanda erkeklerin bakımının kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi ataerkil düzende önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda erkeklerin evde işleri yapması kadınsılık olarak algılanmaktadır (Bozok, 2011, s. 63). Kamu alanları ise erkeklerin daha çok sosyalleştikleri ve iktidar sahibi oldukları yerlerdir. Erkekler arasındaki iktidar ve egemenlik ilişkileri statü, norm ve kimlik gibi toplumu oluşturan temel öğelerin erkek egemenliği üstündeki zayıf-güçlü, ataerkil-modern ya da burjuva-proletarya gibi sınıfsal farklılıklarla çözümlenmektedir (Kandiyoti, 2013, s.18). Özellikle meslek gruplarının siyaset, ekonomi, spor gibi etkinlikler sırasında birbirleriyle kurdukları diyaloglar erkekliklerin en çok biçimlendiği ve ortaya çıktığı alanlardır. “Erkeklik, bireylerin bedenlerine veya kişilik özelliklerine gömülmüş sabit bir öz değildir. Erkeklikler, toplumsal eylem içinde hayata geçirilen uygulama biçimleridir ve bu nedenle belirli bir sosyal ortamdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerine göre farklılıklar gösterebilir” (Messerdchmidt, 2019, s. 70). Erkeklerden beklenen rol model ve beden imajları da erkeklerin kimlik inşasında önemli normlardır. Bu yüzden hegemonik erkekliğin öteki erkek(lik)lerle arasındaki iktidar ilişkileri ataerkil yapılanma ve iş bölümü inşasına dayanarak açıklanmalıdır.

2.4.3. Erkek(lik)ler ve İktidar İlişkileri

Kültürel değerler ve roller asırlardır süregelen erkeklik algısına şekil veren temel olgulardır. Bugün de bu olgular ışığında her toplumda değişkenlik göstermesine ilişkin sadece tek bir erkeklikten söz etmek mümkün değildir. Gerçek olan şu ki hangi çağ ve toplumda olursa olsun ‘egemen erkeklik’ her daim varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye de devam etmektedir. Connell’in birden fazla erkekliğin var olduğunu ve bunu bilime, tarihe ve bedene dayandırarak açıkladığı *Erkeklikler* kitabında konuyu detaylandırmaktadır.

Değişmez erkeklik algısının yerine değişebilir ve ataerkil yapıdan en fazla pay alan alternatif erkeklikler inşa edilmiştir (Connell, 2019, s. 70). Ataerkil

sistemin erkeklik üzerindeki etkisi iktidar ilişkilerini güçlendirmeye yönelik olmuştur. Kadın ve bütün canlılar üzerinde hüküm süren, güç gösterisi yapan ve egemenlik kurmak isteyen erkekler ataerkil sistemin bir parçası olduğu ve bu sistemden en çok payını alanın aynı zamanda ayrıcalıklı erkekler olarak toplumda yerini aldığı görülmektedir. Hegemonik erkek, ona atfedilen toplumsal kodları yaşamak için çabalamakta ve sadece kadınlar üzerinde değil erkekler üzerinde tahakküm kurmak istemektedir (Sarıçiçek, 2019, s. 57). Cinsiyete dayalı iş bölümünde kadının ve erkeğin belirli iş tiplerine göre ayrıştırılmaları emek ve eğitim sistemi arasındaki dönüşümlere yansımaktadır. Erkeklerin en iyi eğitimi almaları, üst düzey şartlarda edindikleri meslekler ve seçtikleri işlerde kadınlara kıyasla önce seçilme olasılığını arttırmaktadır (Connell, 2019, s. 155). Erkeğin ve kadının toplumdaki rolü temel alınarak iş hayatındaki yerinin kodlara göre belirlenmesi cinsiyete dayalı iş bölümünde toplumsal bir kurala dönüşmektedir.

Connell'a göre mevcut kuramın temeli tek tip erkeklik değil, konuşulması gerekenin erkeklikler olmasıdır. Connell'ın erkeklik tasnifinde şunlar yer almaktadır. Hegemonik erkek, ataerkil sistemin temelinde oluşan fiziksel ve ruhsal (güçlü, agresif, duyguları gizleyen, savaşçı) özellikleri taşıyan eril kategorisinde yer alan geleneksel erkektir. Aile ve eğitim gibi kurumlar tarafından erkeklere her konuda güçlü ve dayanıklı olduğu, duygularıyla hareket etmemesi gerektiği, erkeğin çalışıp kadının ev hanımı olması zorunluymuş gibi çoğaltılabilecek birçok ataerkil söylem dayatılmaktadır. Connell, hegemonik erkekliği, erkeklerin egemenliği ve ataerkinin meşruluğu sorununa cevap veren sadece kadınlar üzerinde değil diğer erkeklikler üzerinde de hakimiyetini kuran toplumsal cinsiyet pratiği olarak tanımlamaktadır (Connell, 2019, s. 150-151).

Madun erkek, toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği davranış örüntülerini sergilemeyip egemen erkeklik tarafından 'pısırık', 'hanım evladı', 'ana kuzusu', 'korkak' gibi sıfatlarla nitelendirilmiş erkeklik tipidir. Madun erkek kimliğine sahip erkekler hegemonik erkek kimliğinin tersinde özelliklere sahip erkekler olarak nitelendirilmektedir. Madun erkeklik, cinsiyet yönelimleri nedeniyle ataerkil iktidar karşısında en dezavantajlı grubun içinde yer almaktadır (Bozok, 2009, s. 439).

Suç ortaklığı erkeklik, hegemonik erkekliğin gölgesinde kalan ataerkil düzenin sahip olduğu ayrıcalıkları doğrudan kullanmak yerine arka planda izlemeyi tercih eden erkekliklerdir. Connell, suç ortağı erkekliği ataerkil düzenin yaratacağı gerginliklerden ve risklerden uzak kalarak ama aynı zamanda ataerkin sağladığı kazançtan payını alacak erkeklikler olarak tanımlamaktadır (Connell, 2019, s. 154). Bu erkek grupları gündelik yaşamında hegemonik erkekliğin gerekliliklerini yerine getirmeyip sadece iş birliği yaparak seyirci konumda iş birliği yapan erkekliklerdir. Suç ortağı erkeklik, iktidar erkek tarafından ezilen kadınlardan faydalanarak ataerkil sistemi destekleyerek hegemonik erkekliğin arkasına sığınmaktadır (Bozok, 2011, s. 47).

Egemen erkeklik, suç ortağı erkeklik ve madun erkeklik toplumsal cinsiyet düzeni ile ilintili ilişkiler sonucu ortaya çıkmıştır. Marjinal erkeklik ise toplumsal cinsiyetin sınıf ve ırk ilişkilerinin etkisi ile bütünleşen erkeklik türüdür. Marjinal erkeklik, hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesiyle bağlantılı olup sınıfsal ve ırksal özellikleri nedeniyle toplumsal cinsiyet düzeninin ve 'ideal erkek'liğin dışında kalmış erkekliklerdir (Connell, 2019, s. 156). Suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkekliklerin hegemonik erkeklik tekelinde toplanması ve yönetilmesi erkeklerin iktidarlık inşasının bir parçası olmuştur. Erkeklerin iktidar sahibi olması, toplumsal yaşamlarında herhangi bir birey ya da toplumsal kuruluş tarafından sorgulanmadan arzu ettiği gibi yaşaması gereğini doğal hak olarak görmelerini ve yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamaktadır. Bunun asıl nedeni ise erkeklerin çocuk yaşta diğer bireylerden daha üstün yetişme şartlarına sahip olmaları ve yetişkin bir birey olduklarında etrafındaki herkesin kendilerine hizmet etmesinin kalıplaşmasıdır.

Farklı erkekliklerin toplumsal ve kültürel değerler sonucunda kurdukları iktidar ilişkileri düşünce yapısı, sosyalizasyon süreci, bedensel ve fiziksel sergiledikleri davranış örüntüleri ve kullandıkları simgesel ifadeler ortak noktalarının göstergeleridir. (Sancar, 2020, s. 42). Toplumsal düzen erkeksi ve kadınsılığı ayrıştırıp, hegemonik modellerinin erkeksiliğin değerli, ayrıcalıklı ve iktidar konumda olduğuna vurgu yapmıştır. Eril ve dişilin sınıf, ırk ve cinsiyet kavramları toplumsal eşitsizlikle bütünlük içinde iktidarı oluşturmaktadır. Eril

iktidarın yapılanması, farklı erkekler arasındaki devlet, iktidar ve ordu ilişkisine dayanmaktadır. Hegemonik erkeklik, cinsiyetlendirme rejimi çerçevesinde kadınlara ve kendi kuralları dışında yer alan diğer erkekliklere karşı baskın davranışlar sergilemektedir. Egemen erkekliğin kadınlar ve erkekler üzerinde kurduğu tahakküm, öteki erkekliklerin sosyalleşme sürecini sınırlandırmaktadır.

2.4.4. Hegemonik Erkeklik ve ‘Öteki’ Erkek(lik)ler

Ataerkil toplumlarda ulus-devlet, siyaset-ordu gibi toplumun işleyişine yön veren kurum ve kuruluşlara yönelik kararların sağlanması ataerkinin baskın olmasına dayanmaktadır. Son zamanlarda toplumsal cinsiyet tartışmaları ve eleştirel erkeklik çalışmalarında hegemonik erkeklik ve hegemonik erkekliğin ikinci konuma düşürdüğü diğer erkeklik türlerinden bahsetmek için Gramsci’nin ‘hegemonya’ kavramını analiz etmek ve anlamlandırmak gerekmektedir. Dolayısıyla *Erkeklikler* ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış Connell, Antonio Gramsci’nin ‘hegemonya’ kavramının temelinde hegemonik erkekliği ele almıştır.

Hegemonik erkeklik ilk defa 1982 yılında Avustralya’daki liselerde yapılan araştırmalar sonucunda bir rapor üzerinden söz edilmiş ve sonrasında Connell’in ‘Erkeklikler’ ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarla geliştirilmiştir (Zeybekoğlu, 2013, s. 75). Gramsci, hegemonyada kültürel yönlendirmeler ve rızanın imal edilmesini esas almıştır. Hegemonya, meydan okumayan ve sorgulanmayan hegemonik erkeklik inşasında ‘onurlu erkeklik’ imgesine göre şiddeti de kapsayan egemenliktir (Aydın ve Atalay, 2021, s. 50).

Hegemonya, sınıfsal egemenlik ilişkilerinde otorite ve iktidarın toplumu yönetme biçimini ele almaktadır. Connell, hegemonik erkekliği Gramsci’nin sınıf analizlerinden devşirilmiş şekliyle, ataerkinin meşruluğu sorununu toplumsal cinsiyet kategorisi olarak tanımlamıştır (Connell, 2019, s. 150). Erkeklik hiyerarşisinin en üst kesiminde yer alan hegemonik erkeklik, ideal erkek algısı yaratarak diğer erkekliklerin hegemonik erkeklik kimliğini benimsemesinde yardımcı olmuştur. “Cinsiyet açısından gerçekleştirilen erkeklik teorileri, belirli erkekliklerin oluşumunun bağlamı olarak sosyal yapıyı vurgulamaktadır. Buna

bağlı olarak erkek cinsiyet rolü eleştirisi kapsamında ‘hegemonik erkeklik’ kavramı geliştirilmiştir” (Akar, Bilecen ve Gürbüz, 2021, s. 1111).

Hegemonik erkeklik, erkeğin otoritesini koruması ve içinde bulunduğu toplumda egemenliğini göstermesine karşılık gelen kavramdır. Herhangi bir toplumsal rolde rekabetçi, baskın ve duygu yoğunluğunun en alt safhada olduğu bir erkeklik modeli olarak ortaya çıkmaktadır. II. Dalga feminizmle birlikte söz edilen patriarkal düzenin kadın ve erkek hiyerarşisi üzerinde etkileri görünmeye başlamıştır. Bu sebeple hegemonik erkekliğin toplum tarafından onaylanan ‘ideal erkek’ ya da ‘gerçek erkek’ tanımları çeşitli erkeklik türlerini ortaya çıkarmıştır. Toplumun ‘ideal erkek’ algısı ataerkil ideolojinin zemin hazırladığı geleneksel erkekliği yansıtmaktadır. Hegemonik erkeklik için güçlü, çalışan ve ailesine maddi desteği sağlayan geleneksel, kadın ve diğer erkeklikler üzerinde tahakküm kuran bir profil çizmek mümkündür. Connell, hegemonik erkekliği toplumsal cinsiyet üzerine konuşlanmış ‘cinsiyetlendirme’ söylemi olarak tanımlamaktadır (Connell, 2019, s. 150). Connell gibi hegemonik erkekliğin, iktidar ve üretim odaklı ilişkilere bağlılığını savunan düşünürler de vardır. Örneğin; Bourdieu, hegemonik erkeklik için iktidarın cinsiyet düzeninde işlediği bir rekabetten ibaret olduğu anlayışını benimsemiştir. Foucault, iktidar olma tutumu sergileyen erkeklik biçiminin bütün toplumsal alanlarda hegemonik erkekliğin devamlılığını koruyacağını savunmuştur (Kara, 2021, s. 194). Messerschmidt ise erkeklik ve kadınlık arasındaki ilişkiyi ve erkeklikler arasındaki cinsiyet eşitsizliğininin meşrulaştırılmasını erkeklik olarak tanımlamaktadır (Messerschmidt, 2019, s. 200).

Hegemonik erkeklikler, farklı erkeklikler arasındaki iktidar ilişkilerini algılamayı mümkün kıldığı kadar iktidar gruplarının nasıl oluştuğunu da anlamlandırmaktadır (Sancar, 2020, s. 33). Hegemonik erkeklik, eril hegemonyanın ve gücün dengesini korumak için siyaset, ekonomi ve kültürel alanlarda baskın bir rol oynamaktadır. Yalnızca öteki erkeklikleri değil, kadınların da sahip oldukları toplumsal cinsiyet kimliklerini de etkilemektedir. En genel tanımıyla hegemonik erkeklik, kadınlar, ezilen öteki erkekler ve cinsiyet kimliği üzerinde tahakküm kurulabilen idealize edilmiş biçime işaret etmektedir (Kara,

2021, s. 193). Kadınların yaratılışlarından dolayı duygusal ve herhangi bir otoriter kimliğe bağlı olmaları ve bu durumda iktidar sahibi olan hegemonik erkekliğin devamlılığını sürdürmesine işaret etmektedir. “Toplumsal olarak kurgulanan hegemonik erkeklik, idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, medya, gibi kurumlar aracılığıyla nasıl tüm topluma yayıldığına gönderme yapan bir kavramdır” (Laloğlu, 2018, s. 396). Hegemonik erkekliğin, özel ve kamusal alanlarda, toplumsal kuruma ve her türlü toplumsal ilişkilere sirayet etmiş bir erkeklik biçimi olarak yalnızca kadınlar üzerinde otorite kurduğunu düşünmek yanlış bir düşüncedir. Hegemonik erkekliklerin ortak noktaları başarının getirmiş olduğu hırs, rekabet ve başarısızlıklar sonucunda şiddete eğilimin yanı sıra siyasetçi, iş adamı, sanatçı vs. fark etmeksizin bir paydada buluşmuş önemli unsurlardır (Günindi Ersöz, 2021, s. 126).

Connell, erkekliğin çoğul olduğunu ve hegemonik erkeklik dışında da farklı erkeklik kategorileri olduğunu söylemiştir. “Bu bağlamda Connell, hegemonik erkekliğin dışında fakat onunla ilişkili, hegemonik erkeklikle iş birliği içinde olan, onun avantajlarından pay elde etmeye çalışan ‘suç ortaklığı erkeklik’; sınıf ve ırk gibi unsurlardan dolayı marjinalleştirilen erkeklerin/erkekliklerden (marjinal erkeklik); eşcinsel ve “kadınsı” nitelikler taşıyan erkekler üzerinde tahakküm kurmayı içerimleyen ‘madun erkeklik’lerden söz etmektedir” (Açık Turğuter ve Ezgin Ağıllı, 2021, s. 3).

“Hegemonik erkeklik, Connell’in hegemonik olmayan dört özgül erkeklik olarak tanımladığı erkeklikler karşısında inşa edilir. İlk olarak *suç ortağı* erkeklikler, aslında hegemonik erkekliği içermez; ancak, uygulama yoluyla eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bazı menfaatlerini kullanırlar ve sonuç olarak uygulamada hegemonik erkekliği sürdürmeye yardımcı olurlar. İkinci olarak *tabi kılınan* erkeklikler, örneğin feminen erkekler gibi, hegemonik erkeklikten daha uzak bir şekilde veya ondan saparak ve atipik olarak inşa edilirler. Üçüncü olarak *marjinalleştirilmiş* erkeklikler sınıf, ırk, etnik köken ve yaş gibi toplumsal cinsiyet ilişkileri dışındaki eşit olmayan ilişkiler nedeniyle önemsizleştirilir ve/veya ayrımcılığa uğrarlar. Son olarak *muhalif* erkeklikler, ekonomik ve politik gücü olmayan toplumsal konumlara tepki olarak şekillenen, telafi edici hiper erkeklikler olarak inşa edilirler” (Messerschmidt, 2019, s. 61).

Hegemonik erkeklik ve farklı erkeklik türleri arasındaki hiyerarşinin nasıl işlediğini anlamlandırmak oldukça önemlidir. Öncelikle hegemonik erkeklik, kültürel ve ekonomik zenginliğe erişmiş, iyi bir eğitim almış, ailesine karşı

sorumluluklarını yerine getiren, aile içinde otoriteyi sağlamış, güçlü, duygularını belli etmeyen, hassas ve kırılgan olmayan bir yapıya sahip erkek profilidir.

Tüm bu kuramsal bilgilerin ışığında çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan başlıkların kavramsal çerçevesi şöyledir: Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki olay örgüsü ve karakterleştirme odağında ölüm ve beden sosyolojisi üzerinden militarizm ve milliyetçilik düşünceleri etrafında anlamlandırılmasıdır. Aidiyet duygusu, toplumsal tabakalaşma, ırk ve cinsiyet terimleriyle oluşturulan milliyetçi kimlik idealinin yansıttığı erkek(lik) olgusu inşasına yer verilmiştir. Ömer Seyfettin'in toplumsal olaylara bakış açısı millî kültür değerlerinin işleyişi ile ilişkilidir. Cinsiyete dayalı söylem bağlamında kolektif bilinçdışı ile hegemonik erkeklik ve öteki erkekliklerin hikâyelerine yansımaları ele alınmıştır.

3. BÖLÜM

ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYELERİNDE ERKEK(LİK) KURGULARI

3.1. ÖLÜM SOSYOLOJİSİ: MİLİTARİZM, MİLLİYETÇİLİK VE ERKEK(LİK)LER

İlk çağlardan bugüne dek ölümün ve ölüm korkusunun kaçınılmaz bir gerçeklik olması ve insanın varoluşunu/yokoluşunu içselleştirmesi alışlagelmiş bir olgudur. Sosyoloji, psikoloji, felsefe, edebiyat ve antropoloji gibi sosyal bilimler ölümün ruhsal, sosyal ve bireysel etkilerine dikkat çekmiştir. Edebî metinlerde ölüm ve dini inanışlara dair konuların işlenişi insanlık tarihinin başlangıcına dek uzanır. Ölüme ait kavramlar birey, anlam ve dil sembolleri gibi metodolojik yaklaşımlar bağlamında beden, yaşam ve ölüm tasavvurlarını oluşturmaktadır (Sağır, 2017, s. 57-58). Bu tasavvurlardan biri olarak ölümün tabu olarak kabul edilmesi beden sosyolojisinde olduğu gibi ölüm sosyolojisinde de akademik literatüre girmiş ve toplumsal değişime öncülük etmiştir. Antropoloji, tarih, psikoloji gibi birçok alanla ilişkili olan ölüm sosyolojisi disiplinlerarası bir araştırma konusudur.

Ölüm sosyolojisinde, insanların ölümü nasıl karşıladıkları biyolojik bakış açısının yanı sıra toplumsal olgular bağlamında ele alınmıştır. Emile Durkheim, Max Weber, Georg Simmel ve Talcott Parsons gibi klasik sosyologlar ölüm deneyimlerini sosyal yaşam biçimi ve kültürlerin dillerini, dinlerini, ritüellerini bu olguya göre ölümü değerlendirmiştir (Kara, 2015, s. 32). Durkheim, biri öldüğünde o kişinin kaybını hissedip bir araya gelme duygusuyla kolektif duygunun yeniden oluşumunu sağlayan cenaze ritüelini merkeze almaktadır. Weber ise insanın hayatında ölüme karşılık vererek kaderci bir inanç benimsemesiyle kapitalizmin gelişimine katkı sağladığını söylemektedir. Ölümün kültürel bir çıkarıma sahip olması toplumsallaşmanın getirdiği kültürel değerler ile ilişkilidir (Oylubaş Katfar, 2021, s. 258).

Bireyin inanç ve dine bağlı ritüelleri yok sayarak yalnızca sosyopolitika görüşlerini benimsemesi bedeninin fiziki ya da ruhen doyurulması ritüellerinin yerine geçmektedir. “Din, kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler (örneğin, ritüeller) kümesidir” (Marshall, 2020, s. 156). Bu doğrultuda dinin var oluşu bir nesneye, bir ruha, bir kitaba inanmak aynı zamanda insanın kendisini koruduğu düşüncesi ile mümkün kılınmıştır. Din insanın kendi inandığı ritüeller üzerine kurduğu bir sistemdir. “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal kurum”dur (Akalin, 2019, s. 668). Toplumsal bir kurum olan din olgusunu Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber din kuramları çerçevesinde ele almıştır. Sözü edilen sosyologlar birbirinden farklı toplumsal kuramları savunmuşlardır. Bu çerçevede savundukları dinin kökenleri ve dinsel faaliyetleri toplumsal kuram ile ilişkilendirmişlerdir. Karl Marx, dinin hem yanılsama hem ideoloji olduğunu savunmuştur. Yanılsama olarak din, soyut olana, insanlık ve hayat ile ilgili sorulara cevap aranılan, bütün bunların cevabının olmadığı bir bakış açısidir. İdeoloji olarak din, somut olanın yani çıkar çatışmalarından ve alt-üst sınıfın toplumsal olgularından meşrulaştırılıp dönüştürülmesidir (Özyurt, 2014, s. 209-210). Karl Marx’ın yanılsama ve ideoloji olarak tanımladığı din Emile Durkheim için, toplumsal bilincin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Ona göre dinî değerler yok olursa toplumsal değerler ve normlar da yozlaşacaktır. Max Weber, dini toplumsal işlevselliğin tersine ahlaki problemler çerçevesinde kötülük karşısında Tanrı’nın adaletini ve haklılığını anlamlandırmıştır. *Protestan Etiği ve Kapitalizm Ruhu* kitabında iç dünya temasını akılcı bir düzen ile anlatmış ve Durkheim’e karşıt bir gelenekten bahsetmiştir (Marshall, 2020, s. 157).

Din kavramı herkes tarafından bilinen, yazılı ve sözlü kurallar barındıran bir olgudur. Fakat herkese göre farklı anlam ve biçim taşımaktadır. Din aynı zamanda insan yaşamını sosyolojik ve psikolojik açıdan etkileyen önemli bir etkidir. Edebiyat psikolojisi bağlamında da düşünüldüğünde görülür ki çocuk yaşta başlayan inanç unsuru ebeveynleri örnek alarak bir temele dayandırılmaktadır. Bu bağlamda Ömer Seyfettin’in “İlk Namaz” hikâyesinde inanç ritüelinin aile bireylerini taklit ederek tasavvur edilmesi, kişinin çocuk yaşta

cinsiyet ayrımına giderek erkekliği inanç çerçevesinde sorgulaması dikkat çekicidir. “İlk Namaz” hikâyesinde, küçük Ömer annesinin namazda ellerini omuz hizasına götürerek tekbir alması üzerine onu taklit etmiş ve annesi de kadınların namaza öyle başladığını, erkeklerin ise ellerini kulaklarına götürdüğünü söylemiştir. “İşte böyle... diyerek erkek iftitahını öğretti. Ben de tekbiri öyle alıp annemden farkımı, niçin erkek olduğumu, erkekliğin ne olduğunu, erkek olmanın yalnız küçük kızları dövmek ve onlara hâkim olmaktan başka da farkları olacağını düşünerek namazı bitirdim” (Ömer Seyfettin, 2020, s.74). Yazar ibadetin cinsiyete özgü farklı uygulamasıyla dinin kuralcı oluşu ve duyuşsal olarak erkek ve kadın üzerindeki etkisi ile karakterin söyleminden ortaya koymaktadır. “İlk Namaz” erkekliğin sadece kadınlara fiziksel ve duygusal şiddet uygulayarak üstünlük kurmak olduğu düşüncesine sahip bir çocuğun hikâyesidir. Ömer Seyfettin, dinin gerektirdiği ibadetleri öğrenmenin yanı sıra cinsiyet ayrımı bilincinin derinleşmesine ve ayrım bilincine ilişkin farkındalık yaratmıştır. Yazarın bu dikkati cinsiyetçi kalıpyargılar konusunda küçük bir çocuğun masumiyetini yansıtan iç konuşmasıyla okura uyarı niteliğindedir. Ömer Seyfettin, çocuk yaşlarda kıldığı ilk namazında ahlaki ve dini birçok düşünsel fikirler edinmiş ve bu ilk namazın bıraktığı izler başka hikâyelerine de yansımıştır (Çakar, 2007, s. 100). “Kütük” hikâyesinde de kazanılan zaferi ezan okuyarak ve tekbir getirerek kutlayan askerlere vurgu yapılmıştır. “Kalenin, içindeki kıymetli şeylerden bir dağ ortada kabarıyor; al yeşil bayraklarla kalenin tepesine dolan askerler bağrışıyorlar, aralarındaki dervişler bedenlerden sarkarak ezan okuyorlar, tekbir çekiyorlardı” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 562). Hikâye Ömer Seyfettin’in annesinin ona beş yaşında namaz kılmayı öğretmesinden kaynaklanan dini izleri taşımaktadır. Namaz ve abdest motiflerinin işlendiği diğer bir hikâye ise, “Forsa”dır. Hikâye karakteri Kara Memiş, vatansever, güçlü ve muhafazakâr bir deniz askeridir. Yaşlandığı için Malta korsanlarının eline düşerek yirmi sene zincirlerle ayağından bağlanarak esir hayatı yaşamıştır. Kara Memiş’in esir hayatında üzüldüğü tek şey ise abdest alamaması olmuştur: “Yirmi sene içinde birkaç defa halkalarını, çivilerini değiştirdiler. Fakat onun çelikten daha sert adaleli bacaklarına bir şey olmadı. Yalnız abdest alamadığı için üzüldü. Daima güneşin doğduğu tarafı solu ilerisine alır, gözlerini kibleye çevirir, beş vaktini gizli gizli, işaretle eda ederdi”

(Ömer Seyfettin, 2020, s. 191). Ömer Seyfettin'in Müslüman bir Türk olması ve ailesi tarafından verilen dinî eğitim, hikâyelerine namaz ve abdest gibi dini motifler üzerinden yansıtılmıştır. "Kütük" hikâyesinde askerlerin güç aldıkları inanç doğrultusunda ezan okumaları onları yalnızca beden olarak değil ruhen de güçlü kılmaktadır. "Forsa" hikâyesinde deniz askerinin inancı gereği beş vakit namaz kılabiliyor olması esir hayatında yaşadığı zorlukların üstünü kapatmaktadır. Yazarın sosyal kimliği eril anlatıcılık rolüyle bütünleşmiş ve bilge arketipini çağrıştıran bir üslupla toplumsal düzeni edebî metin aracılığıyla kurmaya çalışmıştır.

Toplum-din ilişkisinin düzenleyici ve bütünleyici bir hâl alması için bazı sosyal işlevlerden bahsedilmelidir. Sosyal kimlik, kontrol ve ideoloji bağlamında dinin toplumu bütünleştirmesinde ve düzenlemesinde en etkili işlevlerdir. Bireyin, sosyal kimlik kazanması toplumsal olaylar karşısında sergilenen davranışsal tutumlara karşı dinin kazandırmış olduğu zihniyet ve dinî inancın içselleştirilmesi ile mümkündür (Aydın, 2014, s. 144-145). Bu içselleştirme elbette doğum ve ölüm arasındaki sosyalizasyon sürecidir. Doğum, insan yaşamının başlangıcı olduğu gibi ölüm de insan yaşamının sonluluğunu ifade eden toplumsal olguların gelişimini ve değişimini oluşturmaktadır. Simmel, yaşama şekil veren ölümün felsefi ve estetik problem olduğuna dair düşüncesiyle dinin anlamlı yaşanması üzerine ölümün de anlamlı yaşanacağını ifade etmektedir. Parsons, ölümün sosyal düzeni yeniden inşa etmesi yönüyle işlevsel olduğunu dile getirmektedir. Ömer Seyfettin'in sosyal düzen inşasına yaklaşımı gelenek ve göreneğe bağlı kalarak milliyetçi tavır ve muhafazakâr sahip olmasıdır. Yazar bu görüşlerini estetik bir tutumla hikâyelerinde yansıtmaktadır.

"Beyaz Lale" hikâyesinde Ömer Seyfettin ölümü korkusuzluk ile anlatmaktadır. Ölümün, insan nüfusunu yok ettiği düşüncesi okura sosyal düzenin inşasını sorgulatmaktadır. "Beyaz Lale" hikâyesinde Bulgar komitası tarafından işgal edilen köyde kadınlara bedensel ve psikolojik baskı yapılarak ölümlerine neden olunmuştur. Kadının çocuk doğurabilen bir varlık oluşu Radko'nun kadınları ve kızları öldürerek Bulgaristan'a düşman yetiştirilmesine izin vermeyeceğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Biz çocukları kesmeyeceğiz.

Yarının büyük adamlarını keseceğiz. Genç bir kadın karnından on beş tane düşman çıkarabilir. Bir genç kadını yahut bir kızı öldürmek on beş düşman birden öldürmek demektir” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 434). Aslında burada yazar milliyetçiliği cinsiyet kimliği üzerinden okura karşıt karakterin şiddetiyle düşündürmektedir. Geleneksel topluluklarda, kişinin kaybından sonra gerçekleştirilen toplumsal törenler devamlılığını sağlamaktadır. Ölüm, Tanrı ve görünmeyen dünya ile ilişkisini devam ettirirken, din ve inançlar doğrultusunda ölümün bilinmezliğine dayalı korkular dinsel tutumların işleviyle ön plana çıkmaktadır (Sağır, 2017, s. 37).

Ölüm, toplum ile ilişkilendirilirken bazı ideolojik ve politik söylemler toplumsal olgularla bağdaştırılmaktadır. Kahramanlık, zafer, kurtuluş, vatan sevgisi gibi imgelerin milliyetçilik terimi ile ilişkisi ölümün yalnızca bedensel bir ritüel olmadığını ifade etmektedir. “Milliyetçiliğe dönük toplumsal cinsiyet eleştirisinde erkeklik kimliği tartışmasına gösterilen ilgi kadın temsilleri meselesine kıyasla oldukça kısıtlıdır. Sınırlı sayıdaki araştırmanın bu alanda ön plana çıkardığı temel sorgulama eksenini egemenlik sorunudur. Bu bağlamda milliyetçilikle erkekliği birbirleri içerisinde kaynaştıran başlıca durumun iktidar arayışı olduğu ifade edilebilir. Her iki söylem de ilkçi tezlere yaslanarak kendisine meşruiyet alanı yaratmaya çalışır ve kitleler üzerinde hegemonik bir sistem kurma iddiası taşır” (Sayak, 2023, s. 81).

18.yy.’da başlayan siyasi ideolojiler ve sosyal yapılar varlığını koruyan kültürel değerleri bünyesinde barındırmıştır. Millet/milliyetçilik ve ulus/ulusçuluk terimlerinin birbirinden ayırt edilmesi milliyetçilik kavramının net bir anlam kazanmasına yol açacaktır. “Milliyetçilik, erkek için ideal güzelliği, cinselliği, tutum ve davranışları belirleyerek bunlar etrafında modern erkek stereotiplerini inşa eder” (Gür, 2019, s. 40). Milliyetçiliği akademik olarak ele almak ve milliyetçiliğin kuramsal açıklamalarının ve eleştirilerinin ortaya çıkması 1920’lerden sonra gerçekleşmiştir. Milliyetçiliğe, modernist yaklaşımın en çok konuşulan ve eleştirel bir bakış açısı getiren başlıca düşünürler ise Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Eric J. Hobsbawm’dur. Milliyetçiliği bir model üzerinden tanımlayan ve milliyetçiliğin anlaşılmasına en çok katkı sağlayan isimlerden biri Gellner’in

milliyetçiliğe bakış açısı sosyolojik kuram olma niteliğini taşımasıyla kendinden önceki kuramları aşmasıyla başlamıştır (Özkırımlı, 1999, s. 149). Gellner, sanayileşmenin toplumsal tabakalar üzerindeki etkisi ve sonuçlarına göre tanımlama yapmanın milliyetçilik kavramı için anlaşılır olacağını ifade etmiştir. Milletlerin icat edilme düşüncesi, siyasi ve millî kavramlar arasındaki kültürel ilişkinin millete dönüştürülmesine kaynaklık etmesidir. Hobsbawm, milliyetçilik ile ilgili görüşlerinde Gellner'den esinlenmiştir. Hobsbawm'a göre milliyetçilik, burjuvaziden başlayarak inşa edilen düzenin proletaryanın gereksinimlerini ve düşüncelerinin de incelenerek bir daha anlaşılır kılmaktadır.

Batı dillerinde millet/ulus kavramının karşılığı Latince 'nation' terimi aynı bölgeye ait ama yabancı Roma yurttaşlarının statülerinden dolayı kullanılan bir kavram olduğunu dile getiren tarih, sosyoloji, siyaset bilimi gibi alanlarda çalışmalar yapmış bilim insanı Liah Greenfield, 'natio' (millet/ulus) teriminin aşağılayıcı anlamda kullanıldığını söylemiştir (Gür, 2019, s. 14). Osmanlı'da 'nation' kelimesine karşılık gelen bazı kelimeler mevcuttur. Cins, ırk, ümmet ve millet gibi kavramların tartışmalara yol açtığı ve millet kavramının batı anlamı egemen ve eşsiz halk olarak karşılanmaktadır (Çalen, 2017, s. 259-260). Milliyetçiliği dönemlere göre ele almış ve 1918-1950 yılları arasındaki milliyetçilik kavramına ilişkin araştırmaların yoğunlaştığını söylemiştir (Özkırımlı, 1999, s. 139). Anderson ise Gellner'ı eleştirmiş ve milliyetçiliği hayali bir siyasi topluluk olarak ele almıştır. Milliyetçilik tanımının herkesin kabul edebileceği bir formunun olmaması aynı zamanda bir ideolojiden ziyade din, akrabalık gibi oluşumların ilişkilendirilerek ele alınması milliyetçilik kavramını anlaşılır kılmaktadır (Özkırımlı, 1999, s. 168). Hayal edilmiş siyasi toplumların egemen olarak dünyayı algılama biçimlerinin değişim ve dönüşümlerine önem vermiş ve milliyetçiliği diğer kuramcılardan farklı olarak (hayali cemaatler) üzerinden ele almıştır. Gellner ve Anderson milliyetçiliğe modernleşme perspektifinden bakarak, dünya üzerinde yaşanan durum ve öğelerle ilişkilendirerek millet ve milliyetçiliği kuramsallaştırarak açıklamışlardır.

Milliyetçilik kavramı yazılı ve sözlü olarak Türk edebiyatının önemli bir zaman dilimini oluşturan Millî Edebiyat Dönemi'nde birçok yazar tarafından ele

alınmıştır. Millî Edebiyat Dönemi, Türk edebiyatında dil ve içerik bakımından değişikliklerin yaşandığı ve Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarının yer aldığı bir dönemdir (Türkmenoğlu, 2019, s. 34). Türk Edebiyatında Ömer Seyfettin'in başlıca temsilcilerinden olduğu Millî Edebiyat Dönemi, çağın şartları itibari ile milliyetçilik, Türkçülük ve modernleşme akımlarıyla ortaya çıkan eserlerin temelini oluşturmuştur (Dayanç, 2012, s. 97).

Ömer Seyfettin, Harbiye'de okumuş ve uzun yıllar orduda subaylık yapmış bir yazar olarak hikâyelerinde milliyetçilik, vatan, namus kavramlarına oldukça sık yer vermiştir. "Ömer Seyfettin 1908'den sonra yetişen aydınlar arasında, milliyetçilik düşüncesine en bağlı kalan ve onu eserlerinde hayatiyete geçirmeye çalışan bir kültür abidesi olarak karşımız çıkar" (Şengül, 1994, s. 16). Eğitim hayatını askerî okula giderek tamamlamış ve askerî görevine başlamıştır. Hayatının belli bir zaman dilimini asker olarak yaşamış ve orduda görev yapmıştır. Kişiliğini yansıttığı edebî eserlerde mert ve savaşçı erkek kimliğine sahiptir. Ömer Seyfettin, hikâyelerinde kurguladığı karakterleri Türklük bilinci ile özdeşleştirmiştir. Atalarından kalan mücadeleci ve savaşçı ruhu asker-millet anlayışı ile ön plana çıkarmıştır. Ömer Seyfettin'in "Antimilitarizm" başlıklı makalesinde milletin hututunu koruması için savaşçı ruhunu ortaya koyarak kanının son damlasına kadar kesintisiz mücadele vermesi savaşın eril güç ile ilişkisini ortaya koymaktadır (Ömer Seyfettin, 2018, s. 205). Ömer Seyfettin, Türk milletine eril denetim düşüncesinin ve kahraman erkek idealinin yansıması olarak savaşçı ve asker milletin bedensel ve zihinsel örgütlenmelerini ilişkilendirmektedir.

Ömer Seyfettin Türk millî kimliğini pekiştirmek adına milliyetçi söylemleri ve ideolojileri öne çıkarmak için eserlerinde milliyetçi tutum ve davranışları sergileyen karakterlere/kahramanlara yer vermiştir. "Primo Türk Çocuğu", "Beyaz Lale", "Piç", "Bomba" hikâyelerinde millî kimliğe içkin tutumların ve davranışların sergilendiği kahramanlar tarafından tam anlamıyla 'Türklük' bilincinin oluşturulması amaçlanmıştır. Ömer Seyfettin, erkeklik-kadınlık söylemini üretirken cinsiyet ve millet bağlamında düşünmüştür. Hikâyelerin çıkış noktasında, 'kahraman erkek', 'mücadeleci erkek' ve 'özgür ruh' gibi hegemonik

erkekliği ifade eden kavramları milliyetçi söylem ile anlamlandırmıştır (Sayak, 2019, s. 366).

“Beyaz Lale” hikâyesinde, asıl mesele Türk milliyetçiliğine düşman bir erkeklik üzerinden milliyetçi erkek idealini yansıtmaktır. “Ulaşılması amaçlanan ideal erkekliğin, millî kimlik kurgusuyla birebir örtüştüğü öne sürülebilir” (Gür, 2019, s. 39). “Beyaz Lale” hikâyesinde Balkan Savaşında Türk köyleri bozguna uğratılmış, kadınlara ve çocuklara işkence yapılmıştır. Bulgar asıllı insanların özgürlüklerini ilan etmelerinin yanı sıra milliyetçilik bilincinin gelişimi de anlatılmıştır. Bulgar komitası Radko, Türk millî bilincine ait olan her şeyi Türklük kimliğini tahrik ederek, Türklere son derece düşman ve sadist bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır. Binbaşı Radko’nun amacı savaştan sağ çıkan Müslümanları toplayıp işkence yoluyla Bulgar mekteplerine göndermek ve aralarından en güzel kadın ile birlikte olmaktır. Asıl amaç ise Türkleri millî benliklerinden yoksun bırakarak Bulgar milliyetçiliğini oluşturmaktır. Farklı bir bakış açısıyla milliyetçilik, kültürün, gelenek-göreneğin milletler arası aktarımı ve eğitim çerçevesinde de şekillenışı olarak ortaya çıkmaktadır. Anthony Smith kültür ve eğitim çerçevesinde milliyetçiliği şu şekilde tanımlamıştır: “Milliyetçilik, bir siyasi doktrin ve siyaset üslubu olmaktan ziyade tınısını yerküreye yaymış bir *kültür* -bir ideoloji, bir dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç- *biçimi* ve millette anlam ve önceliği bu kültür biçimi tarafından önvarsayılan bir kimlik tipidir” (Smith, 1994, s. 147). Beyaz Lale hikâyesi, Türk milliyetçiliği düşmanlığını yansıtırken milletteki anlam önceliği üzerinden ‘millî bilinç’ kavramını okura düşündürmüş ve kendi kültür biçimiyle pekiştirmiştir. İnsanlıktan uzak, duygularıyla değil aklıyla hareket edilmesi gerektiğini söyleyen Radko, Türklerin ‘kavmiyet ve milliyet’i inkâr ettiklerini düşünmektedir. Ömer Seyfettin bu karakteri kurgulaması vesilesiyle, “...Sonra Türklere bakınız. Bu heriflerin aptallıkları o derecedir ki yalnız etnografyanın esaslarını kabul etmemekle kalmazlar, dünyada ‘kavmiyet, milliyet’, gibi bir şey olduğuna da inanmazlar. Kendilerinin milliyetçilerini bile şiddetle inkâr ederler” (Ömer Seyfettin, 2020, s.435) söyleminde asıl mesele Bulgar milliyetçiliği örneğinde milliyetçilik bilinci uyandırmaktır. Radko bir yandan ideal milliyetçi erkek tipidir. Ömer Seyfettin, savaşçı, güçlü, intikam duygusu taşıyan, şiddet tekeli elinde bulunduran milliyetçi bir erkek profili çizmiştir. Bulgar komitası

Radko, kendi milletinin zaferi için milliyetçi ruhunu kaybetmemiş ve Türklerin düştükleri bu durumla alay etmiştir. Ömer Seyfettin'in burada verdiği mesaj Türk milletinin benliklerini unutup Türklük bilincini kaybetmemelerine uyarı niteliğindedir.

“Primo Türk Çocuğu”, Kenan Bey ve Primo'nun kimlik arayışı içine girerek onların değişim ve dönüşüm sürecini anlatan Türk kimliğine yolculuk hikâyesidir. Türkçülük akımının işlendiği “Primo Türk Çocuğu” hikâyesinde daha önce hiç Türkçe konuşmayan Primo'ya anne ve babası ayrılmak üzere olduklarını ve hangisi ile yaşamaya devam edeceğini sorduklarında, “Ben... Turko çocuk... Ben, yok İtalyano... Ben burda... Ben çocuk Türk...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 276) diye cevap vermiştir. Burada ataerkil anlayışının yansıması olarak soya çekim, baba ve erkek üzerinden millî kültürün devamlılığı söz konusudur.

Kişi toplum tarafından kabul görülen kalıpyargıların dışında asıl olanın (benliğin) ne olduğunu ve ne istediğini belirleyene kadar bir dizi kimlik farklılığıyla yüzleşmektedir. Ahlaki değerlerin eksikliği, dilin ve toplumsal değerlerin belirsizliğinin ardından kimlik yoksunluğu, Primo için soyut bir ölüm anlamı taşımaktadır. Vatan, millet konularından ve ahlaki değerlerden uzak Kenan Bey'in, İtalyanların Trablusgarp işgali sonrası gelişen milli bilinciyle erkeklik fikri ortaya çıkmıştır. “İnkılap erkekliği tahayyülünün dışında kalmaksa erkeklerin ‘kadınsı’ ve ‘gayrimillî’ olarak damgalanmaları anlamına gelir. Bu bağlamda dönem romanları dişileştirilme/ötekileştirilme korkusu üzerinden kahramanlara/erkeklerle ‘erkeklik’ çağrısında bulunur.” (Sayak, 2023, s. 145). Bu bağlamda hikâyede millileşme çağrısı ‘erkeklik çağrısı’ olarak kurulmuştur. “Bu kanlı ve barbar olayla büyük ve uyarıcı bir darbe yiyen Masonluk taraflılarına en etkili şekilde nasıl saldıracağını, sanatını bu yolda nasıl kullanabileceğini kestiren Ömer Seyfettin, o günlerin bütün tartışmalarını, bu hikâyesine aktarmıştı” (Alangu, 2020, s. 169).

Siyasi bir savaşın ortasında kalan Kenan Bey, “Düşünüyor, düşünüyor, düşündükçe iki gündür farkına vardığı mevcudiyetinin aşağılığını, sefaletini, adiliğini, mefkûresizliğini anlıyor; kaybettiği kavmiyeti, unuttuğu milliyeti kıymetini

takdir edemediği esasları için acı bir matem duyuyor.” (Ömer Seyfettin, 2020, s.265). Türk’üm demeye cesaret edemediği yaşamının bir bölümünü Türklükten utanarak geçirdiği süreci hatırlayıp vatanının kıymetini anlayıp vicdanının altında ezilmektedir.

Primo Türk Çocuğu, I. Dünya Savaşı öncesinde sömürgecilik sorunlarının olduğu bir dönemde geçmişle ve içinde bulunduğu kimlikle yüzleşen Kenan Bey’in, Türkçülük hakkında hiçbir şey bilmeyen buna rağmen seçiminde babasını yani Türk olmayı seçen oğlu Primo’nun Türkçülük’ün ve milliyetçiliğin hassas bir biçimde işlendiği hikâyedir. Çocuk kimlik kazanımında yalnızca kültürel simgeler değil anne ve babanın benimsediği idealler doğrultusunda da kimliğini belirlemektedir. Burada baba-oğul özdeşleşmesi ile erkek cinsiyeti ilişkilendirilmiştir ve Primo kimlik seçimini babasının millî kimliğini ve ilkelerini benimsemekten yana kullanmıştır. Primo, erkekliğini inşa etmeye başlarken babasının kurmuş olduğu otoriteyi örnek almıştır. Burada babanın Türk kimliğine ve soyunu devam ettirecek bir erkek çocuğa sahip olması modern milliyetçi erkeklik söyleminin sonucudur.

Milliyetçilik ve erkeklik sembollerinden oluşan, kimlik karmaşasını ele alan bir başka anlatı ise babası Fransız, annesi Türk olan bir gencin kendisini yaşamı boyunca bir Fransız olarak görmesi ve Türklere karşı beslediği nefreti dile getirmesi üzerine kurulan “Piç” hikâyesidir. “Piç”, anlatıcı karakter ve Ahmet Nihat arasında geçen bir konuşmadan doğmuştur. Katolik ve Fransız olan Ahmet Nihat, mektep arkadaşını görüp sohbet etmeye başlamıştır. Arkadaşı onun hakkındaki gerçekleri bilmediği için Fransız olmasına bir hayli şaşırmıştır. Hikâyede “Lakin İstanbul’da doğan, anası Türk, babası Türk olan, Türkçe konuşan bir aileden çıkan, damarlarında Türk kanı akan bir Ahmet milliyetini değiştiremez. Fransız olamaz, yalnız kendini aldatır...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 305) ifadesi ile millî şuurun baba/erkek üzerinden tanımlanması okura hatırlatılmaktadır.

Dinine ve milletine yabancılaşmış bireylerin, aile profilinin ahlaki, dini ve psikolojik yoksunluklarının olması çocukların millî kimlik ediniminde önemli bir unsurdur. “Türk dili, Türk coğrafyası/vatan ve Türk inancı/din gibi mefhumların

karşısına Fransız kimliğini önemseyen bir algı yerleştiren Ahmet Nihat bu algısına söylem ve edimleri ile belirginlik kazandırır” (Topdaş Çelik, 2022, s. 70). Ahmet Nihat gayrimeşru bir çocuktur. Piçlik, eril denetimin kaybı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kadını, namusunu koruyamayan erkek ise dişileşip yozlaşmaktadır. Annesinin ölüm döşeğindeyken babasına bazı bilgiler vermesi onu babasına ve her zaman benimsediği kimliğine kavuşturmuştur. Ahmet Nihat, Pierre Dubois ismini alarak Türk kimliğini terk etmiştir. Kendini hiçbir zaman Türk olarak görmeyen, kültürünü benimsemeyen ve ait olduğu yere ulaşmak için çaba harcayan Ahmet Nihat (Pierre Dubois), babasının biyolojik kökeninin Fransız olduğu gerçeği ile soyunun devamlılığını bir Fransız olarak devam ettirecek olması onu son derece mutlu etmiştir. Kültürel ve biyolojik olarak ataerkil sistemde erkeklik otoritesine dayanan bir sistemin parçası olan soyun devamlılığı erkekler tarafından sağlanmaktadır. Hikâyede otoriteye uyan erkek, millî kimlik kaybıyla eleştirilirken aynı zamanda yozlaşmanın örneğini de sergilemektedir. Yazarın buna benzer sentezleri pek çok hikâyesinde kendini göstermektedir.

Milliyetçilik ve erkeklik tahayyülü üzerine konuşulması gereken bir başka hikâye ise “Bomba”dır. Makedonya’da komita Raçof’tan kaçıp Amerika’ya gitmek üzere plan yapan Boris ve Magda çifti kötü bir sürprizle karşı karşıya kalarak hayatlarının en acı gününü yaşamışlardır. “Bomba, erkekliğin Türk milliyetçiliğindeki önemine dikkat çeken ve bunu hem kadın hem de erkek bedenlerinin görünümleri üzerinden kurgulayan bir hikâyedir.” (Zambak, 2021, s. 92). Milliyetçilik ve erkeklik ilişkisinin yansıması olan “Bomba” hikâyesinde kadın cinsiyeti üzerinden hegemonya kurulmuştur. Magda’yı eşi Boris’i öldürmekle tehdit eden Raçof, kendisini ve arkadaşlarını eğlendirmesini, bedenini sergilemesini istemiştir. Sadist davranışlar sergileyen Raçof, Pandre ve Sandre komitacıların Magda’ya uyguladıkları şiddet sahnelerine hikâyede şöyle yer verilmiştir:

“... Bu iki kuvvetli herif bu nefis kadına yapıştılar. Bir tanesi eteklerini kaldırmak istiyordu. Diğeri daha fena sarhoştı. Dişleriyle, avcunun içinde tuttuğu bu güzel başın yanağını ısırmişti. Magda birden haykırdı. Ve kucaklarından kurtuldu... Haydutlar bu güzel kadının bu kan içinde ağlamasına bakarak sanki mahzuz oluyorlardı” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 244-245).

Şiddetin biçiminin kadın üzerinden vurgulanması saldırganlık ve şiddete meyilli erkek kültürüne dayatılan sosyo-psikolojik durumdur. Hegemonik erkeklik için namus kavramı kadın bedenine yapılan fiziksel saldırıyı ifade etmektedir. Kadının var oluşundan itibaren kadın bedenine uygulanan eril şiddet meşrulaştırılmıştır. Raçof'un aslında sinirlendiği durum Boris'in onu kandırması ve kaçma düşüncesini bilmesi üzerine ailesinden intikam almak istemesi olmuştur. Magda'ya fiziksel ve psikolojik şiddet uygulayarak güç gösteresinde bulunmak istemiş ve ona kimsenin gücünün yetemeyeceğinin ispatını sergilemiştir. Şiddet uygulayan bir kişi yaptığı fiziksel ya da sözlü müdahalenin şiddet olduğunu reddederek güç, iktidar ve kuvvet gibi yaptırımlara maruz kalan kişi ile şiddet uygulayan kişi arasında hak ihlaline yol açmaktadır (Çelik, 2018, s. 36). Ömer Seyfettin milliyetçi bir hegemonik erkeklik rejimini idealize etmektedir. Ömer Seyfettin'in amacı düşman üzerinden ötekinin şiddetini göstererek 'erkeklik çağrısı' kurmak ve öteki üzerinden millet bilinci oluşturmaktır. Raçof, milletine ve vatanına sahip çıkmak isteyen savaşçı ve milliyetçi erkekliği güç ve şiddet bağlamında değerlendirmiştir. Ömer Seyfettin'in "Bomba" hikâyesi, vatanına ve namusuna ait mahremiyet alanlarına dokunulmaması gerektiğini anlayan, vatani için cesaretli ve mücadeleci ruha sahip olan ideal erkeklik kimliğini yansıtan bir hikâyedir. Bu hikâyede Ömer Seyfettin, milliyetçi ve kahraman erkeklik kimliğinin vatani, bayrağı ve dini için mücadele eden güçlü ve savaşçı erkek profilini çizdiğini göstermektedir.

Ömer Seyfettin hikâyelerinde kahraman erkekleri tasvir ederken mert, delikanlı, yiğit ve güçlü sıfatlarıyla anlatmış ve özellikle erkeklere dikkat çeken kahramanlık konulu "Kütük" hikâyesinde Dregley Kalesi'nin kumandanı Zondi için, "Yalnız namuslu bir asker değil, Arslan Bey, dedi hem de gayet âlicenap bir mert..." (Ömer Seyfettin, 2020, s. 555) söylemiyle kahramanlık ve gözü kara erkek tipinden bahsedilmiştir. "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesinde ise Deli Mehmet ve Deli Hüsrev için, "Serhat muharebelerinde, hayale sığmayacak yararlılıklarıyla masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan bu iki deli hiçbir nizam, hiçbir kayda, hiçbir zapt u rapta girmeyen, dünya şerefinde gözleri olmayan Anadolu dervişlerindendi." (Ömer Seyfettin, 2020, s. 635) tanımlaması yapılan savaşçı, maceraperest, serdengeçti, fedakâr ve çilekeş erkek tipinin en

keskin örneğidir. Ömer Seyfettin, bu hikâyede Deli Mehmet'in şehit mertebesindeki konumunu bir son değil bir başlangıç görmüştür. Deli Mehmet'in kahramanlığına ölümü değil ölümsüzlüğü yakıştırmıştır. Ölümün sosyoloji ile ilintisi dinsel tutum ve davranışlar çerçevesinde yeni bir yaşamın başlangıcı olarak değerlendirilmesidir. Deli Mehmet'in başı kesik bir şekilde savaşa devam etmesi erkeğin ideali uğruna canından geçmesi, kendi varlığını idealinin içinde sürdürmesi ile ilişkilidir. Ölümün, şiddetin kutsanması hem erkeklik ispatı hem iktidarın bir parçası olmanın yolu hem de ölümsüzlük ile özdeşleşmenin bir göstergesidir.

“Pembe İncili Kaftan” hikâyesinde ise Muhsin Çelebi'nin fiziksel özellikleri, “Ortasında geniş bir kılıç yarasının izi parlayan yüksek alnı... al yanakları... yeni traşlı beyaz, kalın boynu... biraz büyücek, eğri burnu... ince sarığı... tıpkı, Şehname sayfalarında görülen eski kahramanların resimlerine benziyordu. Evet bu, alnında yarası görülen kılıcın yere düşüremediği canlı bir kahramandı.” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 607) şeklinde tasvir edilmiştir. Bülent Sayak, “Pembe İncili Kaftan” hikâyesini çilekeş erkek tipi vurgusu ile yorumlamıştır. “Benzer biçimde erkekler arasında hiyerarşik üstünlük kurmada yaralı, acı çekmiş, çilekeş vasıflarına sahip olmak -bir anlamda 'işlenmiş' ve 'kanıtlanmış' erkeklik- önemli bir göstergedir” (Sayak, 2019, s. 369). Aslında Ömer Seyfettin'in ideal Türk milleti/erkeği profilini yansıtan erkek tipinden bahsettiği görülmektedir. Ömer Seyfettin'in, “Vatan Yalnız Vatan” yazısında dikkat çektiği gibi “Oğuz Demirtaş, Ertuğrul, Uygur, Turgut ve ilh... gibi Türk isimleri bugün aramızda pek, ama pek azdır. Tarihlerimizin sayfalarında yaşarlar” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 256). Böylece toplumsal hafıza taşıyıcısı olarak yazar Türk isimlerini cesur ve mert kahramanlar olarak nitelendirdiği erkek cinsiyeti üzerinden değerlendirmiştir.

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde insanların toplumsallaşma sürecini ve aile, cinsiyet kimliği, cinsiyet eşitsizliği, savaşın yarattığı psikolojik ve toplumsal problemlerin işleminin yanı sıra tüm bu olay örüntülerini kapsayan ölümün varlığına dair yansımaları görmek mümkündür. Hikâyelerin edebiyat sosyolojisine malzeme olması yazarın çok yönlü bir edebî kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu edebî kimlikle hem hafıza taşıyıcısı hem de edebiyatın yansıtıcı

rolü ile millet olma rollerini eleştiren, yönlendiren bir görev üstlenmiştir. Ölümü göze alarak vatan uğruna ölmeyi kutsamak erkeğin ispatıdır. Dolayısıyla eril denetime sahip olmak hegemonyayı elinde bulundurup ölümsüz olmanın formülüdür. Ölüm konusundaki bu düşünceler şiddetin, savaşın, kahraman erkek mitinin de meşrulaştırılmasını idealize edilmesini sağlamaktadır. Böylece okur, ölüm fikriyle yaşayan egemen karakterlerle karşıt karakterleri itibarı âlemde deneyimlemiş, milliyetçiliğin sosyolojik bir zorunluluk olduğu konusunda yazarla empatik bir sözleşme içine girmiştir. Yazarın da eril gücü ele alma sebebi bu sözleşmedeki hegemonik tarafı ön plana çıkarmaktır.

3.3. BEDEN SOSYOLOJİSİ: “ERİL TAHAKKÜM”⁴

Beden, geleneksel olarak insanın gündelik yaşamında en çok ilgilendiği ve değer biçtiği biyolojik ve fiziksel bir olgu olarak değerlendirilmiştir. 1980’li yıllarda çeşitli disiplinler tarafından beden sosyolojisine dair çalışmalar yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki ayrım beden sosyolojisi bağlamında ele alınmıştır. Biyolojik beden ve sosyal beden arasındaki farklılıklar beden sosyolojisinin var oluşunu ortaya koymuştur (Canatan, 2016, s. 19). Beden, insanı yalnızca fiziksel özellikleriyle ortaya koymaz. “Beden, modernizm ile erkek ve kadının kişisel ve toplumsal kimliğinin ilk göstergesi olarak toplumsal, kültürel ve siyasal açıdan birçok alanın odak noktasına yerleşir” (Gür, 2019, s. 148). Turner’ın beden ile ilgili tanımında beden hem fiziki hem de sosyal niteliktedir. Fiziki ve sosyal niteliğin insanla bütünleşen, doğanın kesişme noktaları kültürdür (Aydoğmuş Ördem, 2018, s. 2560). İçinde bulunulan kültüre ait söylem, norm ve tutumlar ile bedenin anlamlandırılması iktidarın yansımasıdır. “İktidarın beklentileri doğrultusunda ‘makbul bedenler’ belirlenerek toplumsal alanın içine dâhil edilir. Kusurlu, çizgi dışı, zayıf ve ‘törpülenmesi mümkün görülmeyen’ bedenler ise ötekileştirilir ve toplumsal alandan dışlanır” (Sayak, 2023, s. 147).

Michel Foucault’un yazılarından hareketle sosyologlar, kültürel değişikliklerin, hastalığa ve cinselliğe de önem vererek yeniden üretilme biçimini irdelemişlerdir (Marshall, 2020, s. 62). Çağdaş sosyolojide beden ile ilgili görüşler

⁴ Bu başlık açıklaması Pierre Bourdieu’nun “*Eril Tahakküm*” adlı kitabından kullanılmıştır.

ise şu şekilde sıralanabilir; Foucault, iktidar ilişkilerini esas alarak disipline edilmiş bedeni sosyal bir olgu olarak görmüş ve beden sosyolojisinin tartışmalarına alan açmıştır. İnsan, bedeninin kendini ya da başkalarını tanımasına zemin olmadığını söylerken, kültürel değerlerin bedene etkisini de esas almıştır (Butler, 2019, s. 216). Bourdieu ise bedeni gündelik yaşam ve toplumsal düzen ile sınıf esasına dayanan habitusla⁵ ilişkilendirmiştir (Tekin, 2015, s. 90). Toplumsal bir olgu olarak beden, akıl ve bilincin şekillenmesi ile bireyi toplum içinde temsil etmektedir.

Eril ve dişil bedenler arasındaki tahakküm süreci toplumsal düzen doğrultusunda iş bölümü ile işlemektedir. Bourdieu, toplumsal gerçekliğin kültür esasında bedenlere şekil vererek evlilik ve cinsiyete dayalı iş bölümü olduğu kanaatindedir (Bilgin, 2016, s. 220). Dişil ve eril bedene karşı kullanılan söylem, dil ve üslup dönemin kültürünü yansıtmaktadır. Çünkü kişi topluma karşı olan duruşunu tarihsel ve sosyokültürel açıdan yansıtırken sadece bir organizma olarak değil içinde bulunduğu kültürü esas alarak varlığını sürdürmektedir. Bedenin fiziksel değişimleri, insanların nasıl hissettikleri (yaşlı-genç) ve toplumun onları nasıl gördüğüne (güzel-çirkin) göre değişiklik göstermektedir. Mesela genç-yaşlı, güzel-çirkin, zayıf-şişman vs. gibi fiziksel hâller bedenin simgelerle temsilini yansıtmaktadır. Tüketim kültürü adı altında oluşan, estetik, güzellik, sağlık gibi alanların fazlalığı bedenin feminen niteliğidir. Güzellik, zariflik, erillik/dişilik saplantısı bedenin işlevselliğine dayanmaktadır (Berk, 2020, s. 258). Kişi bedeninde bulunduğu dönemin ve kültürün izlerini yaşatıp yansıtmaktadır. Bourdieu, bedene ilişkin araştırmalarında güzellik ve bedenin bakımında farklı sınıflara mensup kadınların beden değişikliklerini tespit etmektedir (Tekin, 2015, s. 92). Proletarya ve burjuvazinin getirmiş olduğu mesleki farklılıklardan ötürü kadınların bedenlerine göstermiş oldukları çaba da değişim göstermektedir. Küçük burjuvazi kadını kendi bedenini başkalarının gözüyle denetleyerek değiştirmeye ve müdahale etmeye çalışarak bedenine yabancılaşmaktadır. Egemen sınıfa mensup kadınlar ise güzelliğin değerine inandıkları için toplumdaki mesleki konumlarına ve değerlerine göre doğal güzelliğin yanında

⁵ Habitus, edinilmiş davranışların süreklilik ifade etmesi ile kişinin hiyerarşi içinde yer aldığı toplumsallaşma sürecinde çözüm yolu bulmaya çalışan bir kavramdır (Bourdieu, 2021, s. 182-183).

estetik değer ile kendilerini her bakımdan üstün görmektedirler. Kapitalizmin doğuşunun getirmiş olduğu değişen ve dönüşen dünyada, tıp devriminin de gelişmesiyle birlikte insan için ruhani mutluluk ve sağlığın yerini bedensel değişimin getirdiği mutluluk ve sağlık almaktadır (Öztürk, 2012, s. 16).

Bedene yapılan müdahalede, kişinin özel ve sosyal hayatına yönelik düşünceler insan yaşamının her alanında etkili olmuştur. Bedene yapılan müdahale, bedenin kimliğinin de etkilenmesine neden olmaktadır. “İnsanlar bedenleriyle, başka bedenlerle ilişki biçimleriyle, başka bedenlerin müdahalelerine cevap verme yöntemleriyle, kendi bedenlerine kendilerinin müdahaleleriyle neyle özleştiklerini, kimlerden farklı olduklarını, yani kimliklerini ortaya koyarlar” (Okumuş, 2015, s. 64). Çeşitli amaçlarla ve araçlarla siyasi ve dini iktidarların kişi üzerinde baskı oluşturmaları ve kişiyi yönetmesi bedene yapılan en büyük müdahaleler arasındadır.

Kadın bedeninin istismarını gözler önüne seren “Beyaz Lale” hikâyesinde bir işgal sırasında kadınların uğradığı bedensel baskı ve zulüm anlatılmıştır. Kadın ve erkek bedeni üzerinden algı yaratarak cinsiyetçi söylemlerde bulunmak kişinin bedenine müdahale edilmesine neden olmaktadır (Okumuş, 2009, s. 3). Kadınlar için, bedenlerine yapılan müdahale ve onlar üzerinde hak iddia etmeleri eril tahakkümün altında ezilerek namus sorununa yol açmaktadır. Özellikle harp sırasında “Beyaz Lale”de basılan Türk köy ve kasabalarında kadınların toplatılması ve “Bomba” hikâyesinde olduğu gibi evlerin basılarak kadın bedeninin eğlence figürü olarak görülmesi ‘namusa göz dikme’ sıfatıyla sadece şehirleri değil kadın bedeninin işgalini de göstermektedir. Bu hikâyeler namus kavramı, kadın ve toprak eşlemesi bağlamında eril denetimi pekiştirmektedir. Kadın bedeninin ve işgal edilen toprakların mahremiyet alanı olması ‘namus’ söylemi ile ilişkilendirilmiştir. Kadın bedeni ve işgal edilen toprak üzerinde hak iddia etmelerinin en büyük nedeni ise, ‘namus’ ve ‘iffet’ kavramlarının kadın bedeni ve milliyetçilik arasındaki ilişkiden ötürü kendilerini koruyucu ilan etmeleridir. “Kadının cinselliğini yaşamasında belli sınırlar gözetilen ve bu sınırlar dışına çıkıldığında sosyal dışlanmayla beraber töre cinayeti gibi cezai yaptırımlar

da getirebilen namus olgusu, kadın ve erkek arasında adaletsizlik yaratmanın aracı olmaktadır” (Öztürk, 2012, s. 108).

Koruma ve sahiplenme özellikleriyle kendi ailelerine mensup kadınlar ataerkil ideoloji olan ‘namus’ kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Ömer Seyfettin’in hegemonik erkeği hikâyelerinde merkeze yerleştirdiği görülmektedir (Tunç, 2021, s. 17). Erkeklik, özellikle de ataerkil bir yapıya sahip olan toplumun erkeklik kimliğinin oluşumunda namus kavramı belirleyici rol oynamaktadır. Bir toplumun ve milletin kültürel değerlerini benimsemesi doğrultusunda yerine getirmesi gereken kurallar vardır. İşte ‘namus’ bu kuralların en keskin ve anlamı dışında icra edilen bazen acımasız sonuçlar doğurduğu bir duygu hâlidir. Ömer Seyfettin’in edebî metinlerde de bu içerik üzerinden işlenmektedir.

“Zeytin Ekmek” hikâyesi erkeğin cephede vatani için mücadele verirken kadının da cephe arkasında yaşama tutunma mücadelesini anlatmaktadır. “Ömer Seyfettin “Zeytin Ekmek”te kadın bedeninin sadece cephede değil, cephe gerisinde de aynı anlamı içerdiğini, savaşın kadın bedenleri ve hayatları üzerinde oluşturduğu tehditlerin cephe gerisinde de sürdüğünü söylemek ister” (Argunşah, 2021, s. 189). Naciye, bedenine yapılan müdahaleye maruz kalmıştır. Açlık ve içinde bulunduğu bu zorlu durum karşısında verdiği mücadele bütün gerçekliğiyle aktarılmıştır. Balkan bozgunu sonrası yurdunu terk etmek zorunda kalan Naciye bir göçmen ve köksüz olarak hayatına devam etmiştir. Annesini ve babasını göç sırasında kaybetmiştir. Naciye, altı yıl sonra bir gün evinin camından sokağı izlerken göç sırasında kaybettiği çocukluk arkadaşı Sabire’yi görmüş ve hayatının seyri değişecek olmasından habersiz arkadaşının sorularını yanıtlamaya başlar:

- “—...Annen nerede?
- Öldü.
- Baban nerede?
- O da öldü.
- Kardeşin?
- O da öldü...
- E sen burada nerede oturuyorsun?
- Burası kocamın evi.
- Kocanın evi mi?
- Evet.
- Neci bakayım kocan?

—Duvarcıydı. Ama şimdi asker.

—Nerede?

—Burada. Haydarpaşa'da. Amele taburunda (Ömer Seyfettin, 2020, s. 316-317).

Sabire, aldığı cevaplar ve gördüğü güzellik karşısında yanındaki kadına Naciye'nin güzelliğiyle ilgili imalarda bulunup aklından geçenleri gerçekleştirmek için onay beklemektedir. Hikâyenin temelinde zengin ve fakir ikiliğinin yanı sıra ekonomik şartların eşitsizliğinin vermiş olduğu ahlaki değerlerin sorgulandığı ve yazarın bu ahlaki çöküntüye eleştirel yaklaşımı dikkat çekmektedir (Baş, 2019, s. 206). Sabire, Naciye'nin verdiği cevaplarla tatmin olmayınca ne olduğunu daha detaylı öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine Naciye'nin geçmişine ve bugününe dair birtakım bilgiler ve onun ekonomik durumu okuyucuya şöyle aktarılmıştır:

“... Yavaş yavaş anlatmaya başladı. Babası Selanik'te hastalanmış, İstanbul'a geldiklerinin ayında ölmüştü. Annesiyle Üsküdar'da bir oda tutup başlarını sokunca yine hastalık peşlerini bırakmamıştı. Annesi de zatürreden ölmüştü. Naciye yalnız kalınca ev sahipleri olan dul kadın, hâline acımış, ona çarşıya gidip bekâr odalarından bir kocacık buluvermişti. İşte dört senedir onunla yaşıyordu, bu adamcağız iyiydi, fakat gayet fakirdi. Muharebeden evvel bir meci diye gündelikte yapılarda çalışıyordu. Asker olunca Naciye'ye otuz kuruş maaş bağlanmıştı. Eve izinli geldiği akşamlar, bazı karavan çorbası da getiriyordu” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 318).

Sabire duydukları karşısında Naciye'yi götürmek için onu ikna etmeye çalışmaktadır. Naciye gidip gitmemek konusunda oldukça kararsız görünse de bir gece de olsa zeytin ve vesika ekmeği yerine yemek yeme fikri oldukça cazip gelmiştir. “İçinden ‘Bir gecelik misafirlik! Ne olur? Bari doya doya bir yemek yerim!’ diyordu” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 321) düşüncesi Naciye için toplumdan uzak bir yaşam sürdüğü o evden biraz olsun uzaklaşıp insan içine karışması için fırsat olmuştur. Sonunu düşünmeden Sabire'nin cazip teklifini kabul etmiştir. Sabire Naciye'yi beyaz ahşap bir konağa Eleni'nin yanına getirmiştir. Kadın Naciye'nin güzelliği karşısında oldukça şaşırılmış ve Naciye de eski kıyafetlerinin yerine yenileri giydirilmiş hâlde hakkında yapılan iltifatlar karşısında nasıl davranacağını bilmeden konuşmaları sessizce dinlemiştir. Sigara içmeye başlayıp sadece erkeklerden konuştuklarını duyunca kendisi üzerinden bir pazarlık yapıldığını anlayıp oradan hızla uzaklaşmak istemiş fakat sadece yiyeceği yemekleri düşünüp bir geceden bir şey olmaz düşüncesiyle yanlarında kalmaya devam etmiştir. Kadın bedeni, bir kadın tarafından pazarlanmıştır. Bu durum bedenin eril

hegemonyanın kaybında kadın bedeninin istismar edilerek tehlikelere açık hâle geldiğini göstermektedir. “Bu bağlamda kadın bedeninin pazara çıkarılması erkeklerin millî hegemonyadan uzaklaşmalarının bir sonucudur” (Sayak, 2023, s. 152). Kadın ataerkil düzenin bir parçası iken hegemonik bir erkek tarafından namusuna sahip çıkılmasına ya da dil uzatılmasına herhangi bir başkaldırıda bulunmada hak talep etmemektedir. Burada Ömer Seyfettin’in tanımladığı hegemonik erkek, düşüncesi ve yapısı gereği korumacı, milliyetçi ve namusunu koruyan bir erkek tipidir. Kadın bedeni söylemi biyolojik unsurlar sonucunda değil, iktidar olan erkeklikten kaynaklanmaktadır.

Hikâyede Moda’da karşılaştıkları Fasih Bey tarafından davet edilen Naciye için hiç beklenmedik bir gece olmuştur. Yatak odasına gitmek için sabırsızlanan Fasih Bey, Naciye’nin sorusuyla bir an duraksamış, “Biraz bir şey yesek...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 331) dedikten sonra Fasih Bey şaşkınlıkla yiyecek bir şeyler bulmaya gitmiştir. Akıllı fikri yalnızca yemekte olan Naciye içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için hem vakit kazanmaya çalışmış hem de bunca şeye katlanıp sabahtan beri yemek yememiş olmasının vermiş olduğu halsizlikle canı sıkılmıştır. Burada da yazar Naciye karakterini kurarken bu toplumsal hafızayı çağrıştıran sembolü kullanarak okuru ironik bir sona hazırlamıştır.

Fasih Bey uşağına hemen yiyecek bir şeyler getirmesini söylemiştir. Geç bir vakit olduğu için ne bulursa onu getirmek zorunda kalan uşak İslam Efendi getirdiği tabakla Naciye’yi hayal kırıklığına uğratacaktır. “Bir yemek için bu gece işte namusunu feda ediyordu. Kendisini yalnız bir takdim için iki yüz lira veriliyordu. Sonra işte bu cennet kadar muhteşem, saraylardan süslü köşkün altın, gümüşlü, billuru, yemek odasında karşısına yine zeytin ekmek çıkıyordu” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 334). Siyah zeytinler ve dilimlenmiş vesika ekmeğini gören Naciye avazı çıktığı kadar çılgın atmaya başlamıştır. Hiç durmadan ağlayan Naciye hızla o evden uzaklaşmış ve karanlığa karışmıştır.

Burada Ömer Seyfettin bir gölge karakter olarak kadını öne sürerek hikâyesini kurmuştur. Kadın bedeninin, tarihsel süreçten bu yana süregelen cinsel bir obje olarak görülmesi, erkeğin kadına bakış açısının sürekli (tüketilmek

üzere) yeniden üretilmesi ataerkil bir kültür içerisinde kurgulandığının bir göstergesidir (Bilgin, 2016, s. 221). Bununla birlikte tüketimin getirmiş olduğu ve yine kişinin kimliğini yansıttığı imaja yapılan müdahaleler ise göreceli bir kavram olan güzellik algısı çerçevesinde bedeni yabancılaştırmaktadır. Her ne kadar müdahale dışardan bir gücün insanın yaşantısına, insani ilişkilerine, fiziksel tavrına karışmak anlamının karşılığı olsa da insan kendi hayatına da kendi isteğiyle ya da zorla müdahalede bulunabilir ve çatışma/uyum ikililiği toplumsal rolünü belirlemektedir. Kadın ve erkek bedeni arasındaki ayrımın gözle görünür olması, erkeğin merkeze konularak anlam ve değerler bütünü inşâ etmesidir (Bourdieu, 2019, s. 37). Zeytin Ekmek hikâyesinde, kadın bedeni sömürsü yalnızca bir erkek tarafından değil bir kadının çıkarıcı düşüncesiyle -hemcinsinin bedeni ile para kazanabileceği bu şekilde istediği hayatı yaşayabileceği- ortaya koyulmuştur. “Kadın için şeref, negatif olarak tanımlanır ve yalnızca korunabilir ya da kaybedilebilir, zira kadının erdemi sırasıyla bekâretten ve sadakatten ibarettir; oysa ‘gerçek’ bir erkek, zafer ve ayrıcalık elde etmek için kamusal alanda önüne çıkan fırsatları değerlendirmeye alma ihtiyacını hissedendir” (Bourdieu, 2019, s.69).

Asker kimliğine sahip Ömer Seyfettin, eserlerinde savaş sırasında geride kalan yaşamlar üzerine de düşünmüş ve savaşın yarattığı toplumsal olumsuzluklara da yer vermiştir. “Zeytin Ekmek” hikâyesi, savaş döneminde yaşanan yoksulluğun yol açtığı çaresizlik ile kadının konumu, kılık-kıyafeti ve bedeni üzerinden ele alınarak, eril alanda kadın bedeninin cephe ve cephe arkasında da aynı anlamı taşıdığını anlatan savaş ve kadın hikâyesidir (Argunşah, 2021, s. 186-189).

“Aşk Dalgası”, Türk ve Müslümanlarda gerçekleşen evlilik ve aşk hayatının işleyişi hakkındaki düşüncelerin anlatıldığı bir hikâyedir. Tema odağı olarak alışılagelen bakış açısından farklı bir realist düşünce hâkimdir. Ömer Seyfettin, “Aşk Dalgası” hikâyesinde erkek-kadın ilişkilerinin açıkça yaşanmadığını ve evliliklerin belli kurallar çerçevesinde gerçekleştiğini anlatmış fakat bu durumdan hoşnut olmadığını ifade ederek kuralcı geleneklerin hafifletilmesini arzulamaktadır. On iki senedir birbirini görmeyen mektep arkadaşı bir vapur

yolculuğunda karşılaşp derin bir sohbet eşliğinde yolculuklarına devam ederler. Arkadaşı, anlatıcı karaktere “...Hâlâ aşk dalgası geçmene bakılırsa hayatı anlamamış, açık ve bariz hakikatin farkına varmamışsın. Ve mademki hakikate bu kadar yabancı kalmışsın, mesut değilsin ve ölünceye kadar da mesut olamayacaksın” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 292) derken bireyin toplumsal gerçeklikten uzak bir tavır sergileyerek gerçek mutluluğa erişemeyeceğini vurgulamıştır. Karşı cinsle kurulan hissi münasebet sadece Türk örf ve âdetler çerçevesinde değil Müslümanlığın da getirmiş olduğu gerekçeler kapsamında şekillenmektedir. “Bir Türk on dört yaşına girdi mi annesinden, ablasından, kız kardeşinden ve nihayet teyzesinden ve halasından başka bir kadın yüzünü göremez” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 292).

“Havyar” hikâyesinde ise Hamdune Hanım, eşinin ölümünden sonra evini ve kızını korumak istemiştir. Bu yüzden kızını muhafazakâr biriyle evlendirip hem mürüvvetini görmeyi hem de evde bir erkek otoritesi olmasını hedeflemiştir. Hamdune Hanımın kızı göz alıcı bir beyazlığa ve güzelliğe sahip olduğu için komşuları ona Kaymak Hanım diye hitap etmiştir. Hamdune Hanım, Topkapı’nın bir mahallesinde denk geldiği Hüsam Efendiyi, beş vakit namaz kılması, efendiliği ve dini bütün bir yaşam sürmesiyle çok beğenmiş, onun kızıyla evlenmesini istemiştir. Yirmi yıldır Kaymak Hanımla evli olan Hüsam Efendi ticarete atıldıktan sonra hem karakterinde değişimler olmuş hem de namazı niyazı bırakmıştır. Eşini evin Arap hizmetçisiyle aldatan Hüsam Efendi Hamdune Hanım tarafından sorguya çekilmiş ve Hamdune Hanım damadına şu soruyu sormuştur:

“— ...kaymak gibi ayalınız dururken, bir pis Servinur fellahın sataşmaya sıkılmıyor musunuz?

—Valideciğim, yirmi senedir kaymak yemekten usandım, dedi, şimdi de biraz canım havyar istiyor!” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 363).

Kaymak ve havyarın renklerine göre temiz ve pis kavramları üzerinden kadın bedeni cinsel bir objeye dönüştürülerek nesnelleşmiştir. Hamdune Hanım, kızını evlendirmeden önce damat adayının fiziksel güzelliğine önem vermediğini, sofuluğunun ve karakterinin önem taşıdığını vurgulayarak Hüsam Efendi ile kızını evlendirmiştir. Fakat kızının aldatıldığını öğrendiğinde ‘kaymak gibi’ kızının varlığını hatırlatırken onun fiziksel güzelliğine vurgu yapmıştır. Hamdune Hanım,

damadının neden ibadetini yerine getirmediğini ve kişiliğinin neden değiştiğini sorgulamaktan kaçınmıştır. Yalnızca güzellik algısını öne sürülmesi beden imgesi üzerinden hesaplar yapıldığını göstermektedir. Hamdune Hanım'ın öğrenilmiş çaresizliği bu eril düşünce alanına hapsolmuştur. Yazar bu alanı ironik bir kayıtsızlıkla kurgulamıştır. Aynı zaman da toplumsal hafızanın sürdürülebilirliğini de sorgulatmaktadır. Elbette okunma zamanı sorgulamanın detaylarını bağlayıcıdır.

“Aşk Dalgası” hikâyesinde de, “Kadınlarla erkekler asla birbirlerine yaklaşmazlar, Türklerin gecesi yoktur.” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 294-295) gibi ifadelerin kullanılması aslında erkek ve kadının birbirini görmeden aile büyükleri tarafından oğullarına ya da kardeşlerine münasip bir kısmet bulup evlendirme niyetinin göstergesidir. “A, kardeş, çok güzel ama, şeytan gibi çok bilmiş... Biz oğlumuza ecinni değil, kız almak isteriz...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 296). Gelenek ve görenekleri benimseyen kadınlar oğullarına ya da kardeşlerine görücü usulü kız isterken, kendilerinin zevklerine ve zihniyetlerine uygun işleyişi yönetirler. Çünkü zihinlerindeki güzellik profilinin haricinde bir kıza denk gelirlerse oğullarının ‘seçilen kadının’, sözünden çıkmayacağını ailesini unutacağını düşünürler. Kadınların kız isterken hemcinslerine, “tombul, beyazca, sessiz, mıymıntı, budala, cahil, ıslanmış tavuğa benzeyen” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 296) gibi sıfatlar yükleyerek beden algısı üzerinden yargılayıcı benzetmelerde bulunmuşlardır. Kadınlar kızlara, “Kızım! Peçeni indir. Ellerini çarşafın içine sok. Başını öyle yukarı kaldırma. Aşüfte diyecekler. Önüne bak. Frenk karıları gibi zıp zıp yürüme. Yavaş yavaş... Göğsünü ileri çıkarma, arkamıza takılacaklar. Sana azgın diyecekler... Adın çıkacak. Evde kalacaksın...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 297) gibi söylemlerde bulunarak kılık-kıyafet ve vücut hatlarıyla ilgili nasihatlerde bulunmaktadır.

Toplumun baskıcı ve otoriter olması, erkek ve kadın hayatına yapılan müdahale sonucunda doğal olarak sadece görücü usulü evlenebilirler. “Kadın bedenine dayatılan güzellik, cazibe, ayartıcılık gibi unsurlar kadının cinsel bir obje olarak görülmesine ve kadınların daha fazla zarar görmesine sebep olmaktadır” (Bilgin, 2016, s. 239). Sonuç olarak “Aşk dalgası” hikâyesinde, kadın bedeni -

annelerin oğullarına ‘kadın’ değil de sadece beden algısı üzerinden bir evlilik yapmalarının uygun olacağı- itaatkâr beden üzerinden anlatılmıştır. İslami düşüncenin gerektirdiği kurallara göre izdivaç gerçekleştirmeleri gereken bir süreçten bahsedilmektedir. Kadın ve erkeğin iki yetişkin insan olarak birbirlerini tanımaları hissi münasebet dâhilinde yuva kurmaları için birçok engel vardır. Bunun yanı sıra hangi millete ait olunursa olsun göz ardı edilmeyen ‘içtimai hakikat’ söz konusudur. Ömer Seyfettin’in aşka olan özlemi fakat hiçbir hikâyesinde aşk temasının olmaması, içtimai hakikatin varlığını daima koruduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Kadının oğluna ve erkek kardeşine kız isterken fiziksel özelliklerini olumsuz yönde eleştirmesi kadın bedeninin kadın üzerinden madunlaştırılmasına izin verenin yine kadın olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.⁶ Erkeklerin çoğunluğu hegemonik erkekliğin dayattığı katı kuralları benimsemese dahi ataerkil düzenin sağladığı avantajlardan faydalanarak kadınların madunlaştırılmasını hegemonik lehine kullanmaktadır (Connell, 2019, s. 154). Ömer Seyfettin’in hegemonik kurgular içinde tahakküm altında kalması erkeklerin kadınlarla yaptığı ataerkil pazarlığın yansımasıdır.

Ömer Seyfettin’in kadın dünyasına bakış açısı ve kadın bedeni bağlamında ele aldığı “Eleğimsağma” ve “Yalnız Efe” hikâyeleri cinsiyet değiştirme isteğinin toplum üzerindeki etkilerini yansıtmıştır. “Eleğimsağma” hikâyesi beden sosyolojisini ve erkeklik ilişkisini açıkça ortaya koymuştur. “Yalnız Efe” ile benzer konuların işlenişi bakımından cinsiyet ve cinsiyet farklılıklarının nedenlerine vurgu yapılan hikâyedir. “Eleğimsağma” hikâyesinde Henüz on yaşında olan Ayşe ailesiyle birlikte yaşar. Ata binmesini, silah kullanmasını ve güreşmesini bilen Ayşe’nin lakabı ‘Pehlivan Ayşe’dir. Bir gün köyün imamı, Ayşe’ye, “Kız Ayşe, anana söyle, seni örtüye soksun. Artık senin açık dolaşman caiz değil” (Seyfettin, 2020, s. 500) demesi üzerine Ayşe hoşlanmadığı bir tavırla karşılaşmıştır. Erkeklerle oynadığı oyunlara, silahlara, atlara kısacası Ayşe’yi mutlu eden her şeye veda etmek zorunda kalacak olması sahip olduğu bedene ve cinsiyete karşı pişmanlık duyuşunu “Ah erkek olsaydım...” cümlesi ile dile

⁶ Ataerkil pazarlık, “Bu terim iki cinsiyetin de uzlaştığı ve rıza gösterdiği ama bununla birlikte karşı koyulabilen, yeniden tanımlanabilen ve gözden geçirilebilen cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir kurallar dizisinin varlığına işaret eder.” (Kandiyoti, 2013, s. 126).

getirmiştir. Ayşe, erkek olma düşüncesini aklına gelen bir fikirle gerçekleşeceğine inanarak eleğimsağmanın⁷ altından geçmek için yola koyulmuştur. Hayalini kurduğu boylu poslu bir erkek olmuştur. Büyük sevinçle köye dönerken, davul seslerini duyunca ne olduğunu sormaya başlamıştır. Köy meydanında bir düğün o düğünde de güreş yapıldığını öğrenmiştir. Ayşe, köyün imamı olan Kurt hocadan damadı ve gelini boşamasını, gelinle kendisinin evlenmek istediğini söylemiştir. Kurt hoca nikahı kıymayacağını söyleyerek Ayşe'yi sinirlendirmiş ve Kurt hocayı kovalarken minareden aşağı düşüp kafasını yere vurmuştur. Ayşe gözünü açtığı anda başında babasını görmüş ve bütün bu olanların bir rüyadan ibaret olduğunu anlayınca büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır.

Ayşe, kendine dayatılan cinsiyet rolünü değiştiremeyeceğini anladığı için erkek olmanın hayalini batıl bir inançla süslemiştir. Ayşe'nin erkek olmak istemesinin arkasında yatan en önemli etken, güç ve sosyal statü sahibi olacağını düşünerek saygınlık kazanmak istemesidir. Ayşe'ye göre saygınlık ve üstünlük kazanmanın yolu erkek olmanın verdiği seçebilme özgürlüğüne dayanmaktadır. İstediği yaşamı sürdürme, istediği iş hayatına sahip olma ve istediği kişi ile evlenme düşüncesi ona yaşamı ile ilgili seçim şansı tanınmasının ayrıcalıklarını sunacağı için erkek olmak düşüncesi hayallerini süslemiştir.

Erkeğin ve kadının toplumsal rolleri ve onlara dayatılan inançlar doğrultusunda kimin neyi yapıp yapmayacağı hususunda katı ve açık kurallar vardır. “Kız çocukları; erkek çocuklarına oranla geri planda kalan, vücudu kendini göstermeye başladığı anda onu gizlemesi gereken, istediği şeylerden mahrum olan, kendi istediklerinden ziyade onun hakkında istenileni yapmak zorunda kalan bireyler olarak görülmektedir. O, toplumda var olan cinsiyet kültürü nedeniyle hayallerini ötelemek zorunda kalmıştır” (Yılmaz, 2020, s. 208). Ömer Seyfettin, Ayşe karakteri üzerinden kadınların belli bir yaşa geldiklerinde örtünmeleri ve davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğinin eleştirisini yapmıştır. Erkeklerin her istediklerini yapabilme özgürlüğüne sahip olmaları cinsiyet farklarının yarattığı psikolojik ve fiziksel sorunları beraberinde getirmiştir. Köyün hocası Ayşe'ye “Kız

⁷ Türkçe sözlükte anlamı gökkuşağıdır.

Ayşe, anana söyle, seni örtüye soksun. Artık senin açık dolaşman caiz değil” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 500) demesinin altında yatan sebep heybetli görünüşü ve erkeklerle oyun oynamasıdır. Burada ataerkil yapılanma Müslüman Türklerin hassas noktası olan dini inanç üzerinden kurulmuştur. Eril tahakkümün dini normatifler üzerinden dayatılması söz konusudur. Ömer Seyfettin bu gibi hikâyelerinde aslında kadınlığın değil erkekliğin sorgusunu yapmıştır.

Ömer Seyfettin’in beden sosyolojisine konu olan bir diğer hikâyesi ise savaşçı arketipini kullanarak ele aldığı “Başını Vermeyen Şehit”tir. “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde, beden sosyolojisi fantastik bir anlatı iziyle ifade edilmiştir. Ömer Seyfettin’in Türk tarihine düşkünlüğü ve verdiği değer, eserlerine kaynaklık eden tarihî dönem ve süreçler arasında Peçevî’nin tarihsel dönemi “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde yerini almış ve öğrenme merakının tarihi bilmek ve anlamlandırmak olduğunu savunan Ömer Seyfettin’in Türk edebiyatına katkıları yadsınamazdır (Gürel, 2020, s. 473-474). Zigetvar Kalesi kumandanının, palangayı (ahşap kale) Grişgal Kalesini sarması üzerine yüz on dört kişi ile düşmana karşı mücadelesini konu edinen hikâyenin ana kahramanları Deli Mehmet, Deli Hüsrev ve Kuru Kadı’dan oluşmaktadır. Kuru Kadı, “Gayet sert, gayet titiz, gayet sinirli bir adamdı. Âdeta deli gibi bir şeydi” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 633) Kuru Kadı, herkesin çekindiği, sabaha kadar namaz kılan, muhafazakâr bir karakterdir. Palanganın neşesi olarak bilinen Deli Mehmet ve Deli Hüsrev ise şu satırlarla betimlenmiştir:

“... Bunların ikisine de ‘deli’ derlerdi; Deli Mehmet, Deli Hüsrev... Serhat muharebelerinde, hayale sığmayacak yararlılıklarıyla masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan bu iki deli hiçbir nizamı, hiçbir kayda, hiçbir zapt u rapta girmeyen, dünya şerefinde gözleri olmayan Anadolu dervişlerindendi. Her zaferden sonra kumandanları onlara rütbe, hilat, murassa kılıç gibi şeyler vermeye kalkınca, gülerler: “İstemeyiz! Fâni vücuda kefen gerektir. Hilat nâdanları sevindirir...” derler, hak uğrundaki gayretlerine ücret, mükâfat, şabaş kabul etmezlerdi. Harp onların bayramıydı. Tüfekler, oklar atılmaya... toplar gülemeye... kılıçlar, kalkanlar şakırdamaya başladı mı hemen coşarlar, kendilerinden geçerler... naralar savurarak düşman saflarına saldırırlar... alevi gözlerle takip edilemeyen birer canlı yıldırım olup tutuşurlardı” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 635-636).

Ömer Seyfettin, Deli Mehmet ve Deli Hüsrev’in savaşçı ve korkusuz ruhlarını gözlemci tavrıyla betimlemiş, bu karakterleştirme hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Deli Mehmet’in başına gelenlere zemin hazırlamıştır. Düşmana

karşı ‘dimdik ayakta duran’ ifadesi Deli Mehmet’in düşman tarafından başının gövdeden ayrıldığı an da Deli Hüsrev’in “Mehmet, Mehmet!.. Canını verdin! Başını verme, Mehmet!..” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 639) şeklinde nara atmıştır. Deli Mehmet’in ‘başsız’ bedeni ayağa kalkmış ve kellesini götüren atlı şövalyeye vurduğu gibi yere düşen başını alır almaz bedeni boylu boyunca yere uzanmıştır. Ömer Seyfettin, ölüm korkusuna karşı oluşan duygusuzluğu ve kaygıyı fantastik bir şekilde anlatmıştır (Oylubaş Katfar, 2021, s. 267). “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde Deli Mehmet ve Deli Hüsrev cesur ve korkusuz özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Ömer Seyfettin, millî mücadele döneminde milleti kurtarma şuuru ile hareket ederek erkeklik meselesine kahraman ve savaşçı erkek arketipi ile yaklaşmıştır. Burada da subay olarak orduya katılıp savaşlarda yer almasıyla hikâyede Ömer Seyfettin’in savaşçı arketipini ortaya koyması biyografik eleştiri üzerinden de düşünülebilir. Savaşçı arketipin temsilcisi olan erkeğin tetikte ve dikkatli olmasının nedeni düşmana karşı davranışlarında her zaman stratejik davranması, düşüncelerinde açık ve ölüm gerçeğinin farkında olmasıdır (Al, 2018, s. 4-5). Ömer Seyfettin hayat gerçeğinden de tanıdığı bu farkında oluşla savaşçı arketipini kullanmıştır. “Çünkü milletin parçalanmaması için savaşan ve beden bütünlüğünü kaybeden bu ‘çilekeş bedenler’, eril iktidarı koruma arzusu ve fedakârlığı gösterirler” (Sayak, 2023, s. 84). Otoriter, baskın ve savaşçı kavramlarını milletin de savaşçı ve mücadelecisi ruhuyla eşleştirmiştir. Hatta okurla da bu hafızada sözleşmiştir.

Ömer Seyfettin düşünce dünyasını, sosyal çevresi ve eğitim aldığı askerî okulda erkek ve kadına bakış açısını şekillendirmiştir. Erkekler cephede vatani ve milleti için uğraşırken, kadınlar da cephenin gerisinde kalarak yoksulluk ile başa çıkmak ve namuslarını korumak için yaşam mücadelesi vermektedir. Kadınlar bedenleri ile ilgili yalnızca erkekliğin değil kadınların da tahakkümüne maruz kalmışlardır. “Zeytin Ekmek” hikâyesinde eril ve dişil bedenlerin tahakkümünün ‘yemek’ kavramına arketipsel bir sembol vurgulaması yapılmıştır. Erkek, namus ve beden söylemi bağlamında cinsel arzuyu ve otoriteyi kullanarak erkekliğini ispatlama çabasını yansıtmıştır. Ve “Aşk Dalgası” hikâyesinde eril tahakkümün bahane ettiği ve kadının seçen değil seçilen cinsiyet olduğu gerçeğini yansıtan Ömer Seyfettin aslında kadının madunlaştırılmasının yine

kadın tarafından olduğunu göstermiştir. Türkler için yasaklanmış erkek ve kadın arasındaki hissi münasebetin yalnızca kültürel değerler ve geleneklere uygun bir şekilde yaşanması içtimaî hakikatin bir sonucudur. Erkeklerin kendilerini toplumun her alanında üstün ve otoriter görmeleri kadının toplumsal statüsünü etkileyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır. “Eleğimsağma” hikâyesi bu eşitsizliğin doğurduğu sonuca örnek olarak hegemonik erkekliğin ön planda olduğu bir toplumu ele almaktadır. Genç kıza dini normlar sebep gösterilerek örtüye girmeye zorlanmış ve bunun eril bir güç tarafından dayatılması onu cinsiyet değişikliği düşüncesine itmiştir. Ömer Seyfettin, yaşadığı dönemin toplumsal ve kültürel şartlarını eleştirmek için kadının kendi kimliğini kazanma sürecini ele almıştır. Erkeğin toplumsal konumunu eleştiriyormuş gibi görünmeden ona dikkat çekmiştir. Bu hikâyedeki genç kız da yazarla iş birliği yapan bir kadın karakter olarak kurgulanmış görünmektedir.

“Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde ise Deli Mehmet karakterinin başının kopması üzerine bedenin ayağa kalkıp yürümeye devam etmesi mistisizm ile ilişkilendirilmiştir. Mistisizm bir yönden dini olgu ve maneviyat ile ilişkilendirilirken efsane ve destansı söylemlere de tezahür etmektedir. Bu hikâyede vatan uğruna savaşırken hafızalarda efsaneleşmiş bir karakterin izini bırakan Ömer Seyfettin, ataerkil düzenin hâkim olduğu savaşçı erkek tipini vurgulamıştır. Ölümünün ardından bıraktığı şan ve şeref gibi kavramların bir ‘erkeklik meselesi’ olması erkek karakter üzerinden kurgulanmıştır. Ömer Seyfettin, kimlik tasavvurları ile ilişkili olarak hikâyenin savaşçı karakterlerini milliyetçilik ve militarizm fikirleri bağlamında ele almıştır. “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesi, Türk tarihinin her döneminde yerini alabilecek efsanelerin kültürel unsurlarına kaynaklık etmiştir. Hikâyede milliyetçilik fikri ile erkek bedeninin idealize edilmesi ve kadın bedeninin denetim altına alınma düşüncesi ön plana çıkarılmıştır.

3.4. ÖTEKİLEŞEN STRATEJİLER: MODERNLEŞMENİN CİNSİYETİ

Modernlik, geleneksel yaşam biçimi ile zıt olarak yaşamın her alanını etkilemiştir. Bilimsel yöntemler bağlamında endüstri, kentleşme ve demokrasinin inşası toplumsal alana yayılmıştır. Modernleşme, “ABD’deki bir grup gelişme

uzmanının, Marksist toplumsal gelişme değerlendirmesinde bir alternatif ortaya koyma gayretlerinin sonucu olarak, 1960'ların başında yayın biçimde kullanılmaya başlanan bir terim ve yaklaşım" (Marshall, 2020, s. 508). Toplumsal değişimlerin ve teknolojinin getirmiş olduğu dönüşümler modernleşmenin yanı sıra kadın ve erkek rollerini de etkilemiştir. Erkeklerle ve kadınlara toplum tarafından yüklenen bazı kodlar vardır. Vatanını ve milletini sevmek, kahraman ve cesur olmak, ailesini korumak gibi özellikler erkekler için, namusunu korumak, eşine çocuklarına iyi bakmak, ev işlerini eksiksiz yerine getirmek gibi özellikler de kadınlar için dayatılmış yazısız kurallardır. Kültürel yapı dişil ve eril kodlamaları etkilemektedir. Kültürel yapılanma beraberinde iş bölümünü ve cinsiyet ayrımını ortaya çıkarmıştır. Erkek evin dışında toplumun her alanında kendine ait bir alan yaratırken, kadın yalnızca evin içinde konumlanmaktadır. Fakat erkek evin dışındayken bile 'aile reisi', 'baba' ve 'eş' sıfatlarına sahip olduğu için otoriteyi her zaman elinde tutmaktadır. Hegemonik erkek, otoritenin zedelenmemesi için iktidar konumunu daima elinde tutmaktadır. Hegemonik erkeklik özelinde fiziksel ve davranışsal profil, madun ve işbirlikçi erkekliklere de dayatılmaktadır. İktidarı elinde tutmak isteyen erkekler güçlü ve savaştı, duygu durumunu yönetebilen, kadın üstünde tahakküm kuran ve kadının namusunu korumak istemektedir. Fakat bu profilin dışında kalmak isteyen madun erkeklerle de aşağılayıcı ve erkekliğinden şüphe edilerek bakılmaktadır. Biyolojik tercihler ve toplumsal farklılıklar kadın ve erkek eşitsizliğine yol açmaktadır.

Modern toplumlarda biyolojik farklılıklara dayanan eşitsizlikler toplumsal eşitsizlik ile iç içe geçmişlik yaşar (Sancar, 2020, s. 23). Erkek ve kadının doğası ve fiziksel özellikleri gereği toplumsal konumlandırmalar karşısında birçok rolleri mevcuttur. Kapitalist düzende kadın ve erkek işi ayrımının yapıyor olması cinsiyet farkları rejiminden kaynaklanmaktadır. "Endüstriyel toplumlara özgü cinsiyet rejimi içinde şekillenen kadın emeğinin hizmet sektöründe ağırlıklı hale dönüşmesinin bir değişim değil, mevcut erkek egemenliğinin yeniden üretimi olduğunu söyleyebiliriz" (Sancar, 2020, 55).

Kadına yüklenen rol çocuk yetiştirmek iken erkeğe yüklenen rol ise ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak aynı zamanda milliyetçiliğin getirisi ile

asker olmaktır. Fakat roller üzerinden cinsiyet ayrımcılığının yapılması biyolojik olmamakla birlikte ideolojilerin toplumsallaşmasıdır. “Endüstriyel üretim alanlarını kol gücüne dayalı ücretli işçisi olarak erkek ile ailenin geçimini sağlayan aile reisi olarak erkek konumlarının çakışması, endüstriyel kapitalizmin sınıfsal yapısını ile modern cinsiyet rejimi arasındaki geçişliliği inşa etti” (Sancar, 2020, s. 51). Endüstriyel örgütlenme ve üretim alanlarındaki gelişmeler milliyetçiliği etkilemektedir. Endüstrinin gelişmesi ve toprağın işlenmemesi sanayi toplumuna geçişi ve beraberinde geleneksel bağlamdan uzak bir iş anlayışı sunmaktadır (Sayak, 2023, s. 70).

Ömer Seyfettin “Erkek Mektubu” hikâyesini modernlik ve geleneğe bağlılık kapsamında ele almıştır. Bu hikâyeyi erkek ve kadın cinsiyetini ayırt etmeden dilini, dinini, vatanını ve geçmişini milliyetçi ve modernist bir düşünceyle yazmıştır. Gelenekten beslenen bir modernleşmenin peşinde olduğunu kadının zihinsel dönüşümü üzerinden ele almıştır. “Erkek Mektubu” hikâyesinde anlatıcı, yaşamı boyunca hayalini kurduğu, fiziksel ve ruhsal özelliklerine hayran kaldığı bir kadınla yapmış olduğu evliliği arkadaşına mektup ile anlatmıştır. Fakat evliliğin ilerleyen zamanlarında düşünceleri ve yaşama biçimi olarak birbirlerinden ayrı düşmenin vermiş olduğu hüznün ve küskünlük içinde mektubuna başlamıştır:

“Sen daha bekârsın. Hayaline nail olmanı bütün ruhumla temenni ederim. Ben evlendim, hayalime nail oldum, fakat ne inkisar-ı hayal... Hayır ne fecî aldaniş... ki saadet-i hissiyeme bedbahtî gecelerinin fecirsiz ve zıyasız gölgelerini, zalam-ı rücu ve nedametini doldurdu. Bekârlarca meçhul olan bu serair-âlud ‘alem-i teehhül’ün âmak-ı müphemiyetine lejander bir ümit ile güllerden ve nurlardan mamul peri saraylarına; münthehi, korkunç, karanlık ve dikenli mağaza ağızlarına girilirken duyulan ra’şe-i meşguf-ı tereddütte dâhil olmuştum. Bu karanlıklar sönmedi, bu dikenler bitmedi. Elmaştan, zümrütten saraylar görünmedi, ben bu medhali siyah vâdinin içinde âciz ve bîümit kaldım” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 93).

Anlatıcı burada yapmış olduğu evliliğin hayal kırıklığına sebep olduğunu ve içinde bulunduğu çaresizliğini arkadaşına yazmış olduğu mektupta anlatmıştır. Bu evliliğin nasıl gerçekleştiğini ve neden büyük bir hayal kırıklığı ve umutsuzluk içinde olduğunu dile getirerek “Fakat bulacağınız kız benim hissimi memnun edecek bir hâlde olmalı. Benim istediğim kız asabi, ince, narin, müteheyyiç, son derece malumatlı, musikiye aşına, son derece güzel, son derece hassas olmalı. Beni mesut etmeli, bende ebediyen size minnettar kalmalıyım” (Ömer Seyfettin,

2020, s. 94) sözleriyle hayalindeki kadını son derece duygulu bir şekilde tasvir etmiştir.

“Erkek Mektubu” hikâyesinde anlatıcı hisli, duygusal münasebetine karşılık verecek ve musiki bilgiye sahip bir kadın ile evlenecek olmanın vermiş olduğunu mutluluk ile bir izdivaç gerçekleştirmiştir. Evliliğinin birinci yılında eşinin sinirli, kaba ve kavgacı bir kadına dönüşmesinin ardından hayal kırıklığına uğramıştır. Birçok doktor okumayı terk etmesi ve açık havada dolaşması gerektiğini söylemiştir. Kadın böyle bir şeye şiddetle karşı çıkarak kendisini odasına kapatmıştır. Piyano çalıp sürekli kitap okuyarak yemeden içmeden kesilmiş bir vaziyette yaşamını devam ettirmiştir. Bir gün karısının elinde Fransız yazar Pierre Loti’nin *Les Désenchantées* adlı kitabını görünce eşinin ona suçlayıcı bakışını yakalamış ve tarif etmesi mümkün olmayan bir çıkmaza girmiştir. “En nihayet yine bir okuma çılgınlığı icat etti. Elinde gözü kör olası münasebetsiz Loti’nin *Désenchantées*’si. Bu kitabı okudukça bana o kadar tuhaf o kadar derin bakarak dalıyor ki bunun garabetini mümkün değil sana yazamam” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 97-98). Ömer Seyfettin burada Batı’ya özenen bir kadının dönüşümünü ele alırken millî duygularını ön planda tutmuştur. Bir tarafta musikiden hoşlanan bir adam diğer tarafta piyanoya olan düşkünlüğü ile ön planda olan bir kadın vardır. Zıtlıkların sebebi ise kadının bir ruhani bunalımda olması değil piyano çalarak ve yabancı kitaplar okuyarak Batı ve batılılaşmaya olan düşkünlüğüdür. Ömer Seyfettin, modernleşme ve millileşme konusunda çok hassastır. Milletinin bu bilince sahip olması için çaba gösterirken kişinin benliğinden ve millî değerlerinden uzaklaşarak vatanına ve kültürel değerlerine yabancılaşmış olmasını eleştirmektedir.

Ömer Seyfettin “Erkek Mektubu” hikâyesinde, kadına dair meseleler ve benliğine yabancılaşan bir karakter bağlamında iki erkek arkadaşın mektup aracılığıyla sohbetini kaleme almıştır. Yazar olarak kurgulama tercihinde erkek bir yazarın tavrı okur sözleşmesi için dikkat çekicidir. Ömer Seyfettin okurla sözleşmesinde ataerkil pazarlık içindedir. “Geleneksel kültürün ve erkek egemen toplum yapısının hâkim olduğu zaman dilimlerinde kadının iç dünyasını anlatabilmesi ancak paravan anlatımlara bağlıdır” (Coşkun, 2013, s. 234). Bu

yüzden mektup türünün dil ve üslup bakımından çoğunlukla kadınların kullandığı bir iletişim yolu olarak kurguya dâhil edildiği görülür. Fakat Ömer Seyfettin modernleşme stratejileri bakımından bu hikâye ile mektup türünün kadın cinsiyetine özgü olduğu kalıpyargısını kırmıştır.

Geçmişten günümüze miras kalan kültürel değerler, geleneksel yoksunluk bağlamında gelenekçi-modern tartışmasının devamlılığını korumaktadır (Erdem, 2018, s. 372). Gelenek ve modernlik bağlamında Ömer Seyfettin, “Bahar ve Kelebekler” hikâyesinde eski-yeni kuşak çatışmasına, millî kültüre ve değerlere genç kuşağın yaklaşımını, bir genç kız ve bir nine arasında değişip dönüşen kültürün eleştirisini sunmaktadır. Doksan yedi yaşında ninenin ve henüz on sekizlerinde olan genç kızın okuduğu kitap üzerine farklı bakış açılarıyla başlayan sohbet hikâyeye konu olur. Genç kızın okuduğu Fransızca kitapta (Desenchanté/mutsuz kadınlar) mutsuz kadınların Türk kadınları olduğunu öğrenen yaşlı kadın torununa sahip olduğu milliyetçilik ruhu ile şu cevabı vermiştir:

“Sevinç ve saadetten mahrum kadınlar, Türk kadınları mı? dedi, hayır, hayır, hayır, Türk kadınları asla sevinç ve saadetten mahrum değildiler. Sevinç ve saadetten mahrum olanlar sizsiniz. Şimdiki kadınlar... Siz bozuldunuz. Siz büyük annelerinize benzemediniz. Ah biz... gençken ne kadar mesut idik. Bütün meşguliyetimiz eğlence ve neşe idi. Bahar, şu arkamdaki bahar, bizi sevinçten deli ederdi. Şimdi siz bunları görmüyorsunuz, siz bu zehirleyici kitaplar üzerine düşüyor, kabarıyor, soluyor, soluyor, hırçın, berbat, tahammül olunmaz bir mahluk oluyorsunuz...” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 192).

Tarihî dönem farkının getirmiş olduğu aşk, sevgi, saygı ve toplumsal değerler temaları eski-yeni kuşak çatışmasına yol açmıştır. Değer yargıların değişikliğe uğramış olması doksan yedi yaşındaki ninenin hiç hoşuna gitmemiştir. Kendisinin de çağdaşları gibi *Tuhfe-i Vehbi*⁸, gazeli ve mesneviyi derinlemesine okuyup anladıklarından bahsetmiştir. Ömer Seyfettin “Bahar ve Kelebekler” hikâyesinde, Batıya olan özentinin gün geçtikçe arttığını ve muhafazakâr kültürün ve inançların özentileyle sekteye uğradığını eleştirmiştir (Aktaş, 2019, s. 262). Batı özentisiyle yetişen torunun ve geleneksel değerleri taşıyan ninenin düşünce ve kültür farkını, milliyetçi bir Türk kadınının o dönemin toplumsal statü ve kimlik

⁸ Tuhfe-i Vehbi: Farsça-Türkçe sözlük.

sorunundan bahsetmesi Ömer Seyfettin'in eşitlikçi ve milliyetçi bilinçli kadınların topluma kazandırılmasına vurgu yapmıştır. Buna ilişkin anlatıcı "... Türk kadınlığı bir gün yüksek idrakiyle, altı asırlık tesadüfî ve tabîî bir ıstıfa sayesinde harika hâline gelen hüsnüyle, zekâsıyla, insanlık sahnesine çıkarak ihtiramlar ve perestişler önünde yükselmeyecek miydi?.." (Ömer Seyfettin, 2020, s. 197) düşüncesi ile kadınların toplumsal konumu ve rolü hakkında aydınlatmak istemiştir. Bu hikâyede kadına yol gösterecek otoritenin erkek olacağı iması vardır. Kadınların çıkmazda olması eril millî hegemonyadan yoksunluğuna dayanmaktadır.

Ömer Seyfettin, burada Türk kadınının toplumda pasif rol oynamasına dikkat çekerek gelecekte kadınların toplumsal statülerinin yalnızca ev hanımlığı değil, zekasını da kullanarak toplumun çeşitli alanlarında yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. "Modern anlamda Türk kadınının esasen var olmayışının sebebi olarak, sorunun bizatihi kadınlarda değil, kadınlar üzerinde tahakküm tesis eden toplumsal kültüründe yer almasını öngörür" (Aktaş, 2019, s. 231).

Ömer Seyfettin, hikâyelerindeki kadın karakterlere farklı kimlik ve kişilik özellikleri yüklemiştir. Kadının toplumdaki konumu cinsel istismar ve şiddet unsurları bağlamında değersiz ve güçsüzdür. Bir taraftan güçlü, cesur, vatani ve milleti için her şeyi yapabilecek kadınları da anlatmaktadır. Eril tahakkümü dayatan olmasa da cinsiyet temelli bakışta erkek yazar olarak öğreticilik vasfını üstlenerek hegemonik bir yazarın rollerini de kullanmaktadır. Kapitalist düzenin bir uzantısı olan modernleşme sürecinde geleneksel-modern çatışmasında 'ideal erkek' ve 'ideal kadın' arayışı cinsiyet kimliği düzleminde gerçekleşmektedir. Ömer Seyfettin, kimlik bilincini kendinde keşfettikten sonra hikâyelerine de bunu yansıtarak bütün okurlara toplumsal ders niteliğinde öğütler vermiştir. Fakat bütün bunlar olurken muhafazakâr ve Türklük bilinci temelinde hareket edilmesi gerekmektedir. Ömer Seyfettin, moderniteye karşı olumsuz bir duruş sergilememiştir. Modern bilgi ile yapılandırıcı eril iktidar kendini geliştiren ve dönüştüren bireyler için toplumsal cinsiyet farkı gözetmeksizin bir savaş vermiştir.

3.4. CİNSİYET FARKLARI REJİMİ: ERİL BİLİNÇ

Cinsiyet farklarının toplumsal ilişkilerdeki yansıması ile birtakım ayırım ve cinsiyet hiyerarşisi oluşmuştur. Bu hiyerarşi ise cinsiyet farkları rejimini yaratmıştır. Bu ayırım bilinç ve benlik bağlamında kadın ve erkeklere yüklenen kodlar, toplumsal roller ve kültürel değerler çerçevesinde tanımlanmaktadır. “Cinsiyet farklarına dayalı toplumsal ilişkiler sivil ve kamusal, siyasal ve sosyal, toplumsal ve özel/mahrem/aileye ait olanı birbirinden ayırarak kodlar ve bu alanlar arasında düzeylerin ortak işleyişini sağlar; bağlantılar kurar, düzenlemelere destek olur” (Sancar, 2020, s. 27). Benlik, eril ve dişil bilincin ayırımı etrafında oluşmuş bir olgudur. “Her erkek çocuk ilk önce ‘oğul’dur; yani kendi başına bir tanımlama yapamayacağı dönemde, ilk(sel) ilişkisiyle (öncelikle anneye) bağlantılı bir tanımla taşır. Oğul’un ‘bireyleşmesi’, yani ‘erkek’leşmesi, bilinçdışı-bilinç ayırımından ve benlik bilincinin gelişmesinden geçtiği için, ‘benlik’ ve ‘bilinç’ kavramları doğal olarak oğulun/erkeğin/ babanın hanesine yazılan kazanımlar olarak eril sembollerle ifade edilirler” (Saydam, 1997, s. 55). Kadın ve erkek, biyolojik özelliklerin getirmiş olduğu toplumsallaşmaya dayanan düşünce sistemini, özel ve kamusal odaklı yaşamına dâhil etmiştir. Ömer Seyfettin’in hikâyelerindeki kavramların değerlendirilmesinde eril-dişil ayırımına sıkça rastlanmaktadır. Karakterlerin bedensel tasvirleri ve düşünce yapıları ‘savaş’, ‘ordu’, ‘ağa’, ‘namus’ ve ‘vatan’ kavramları çerçevesinde ataerkil bir düzenden sunulmaktadır.

Ömer Seyfettin, “Beyaz Lale” hikâyesinde, militarizmin yansımalarına değinirken aynı zamanda eril-dişil karşıtlığına da vurgu yapmıştır. “Beyaz Lale”, “Horoz”, “Havyar”, “Yalnız Efe” hikâyelerinde Ömer Seyfettin, dönemin yansıttığı toplumsal problemler düzleminde kadınlara ve erkeklere dayatılan normların değişime ve dönüşüme girmesi gerektiğini düşünmüştür.

Çok fazla tartışma konusu olan “Beyaz Lale” hikâyesinde Bulgar Komitacı Radko sadist ruhludur. Milliyetçilik ve erkeklik söylemleri beden algısı üzerinden ele alınmıştır. Radko, erkek egemen gücünün temsilcisi olarak gösterilmiştir. Şehirdeki erkekler ise işgal karşısında başlarına gelecek felaketi bekleyen

çaresiz ve aciz erkek konumuna bürünmüşlerdir. Eril-dişil ikiliği ayırımında sergilendiği “Beyaz Lale” hikâyesi bu yüzden militarizm içeriği ve hegemonik erkeklik tutumu çerçevesinde düşünülmelidir. Erkeklerin savaşçı rolü toplumsal cinsiyete bağlı iş bölümü ayırımından ortaya çıkmış ve erkekliğin askerlik görevi olmasına yönelik kadının ötekileştirildiği bir eril zihniyet hâkimiyeti kurulmuştur. Merhamet gösteren bir erkeğin ‘hakiki’ erkek olmadığını düşünen Bulgar komitası, “...Merhamet; dantela, küpe, fistan, bilezik gibi, elmas gibi, kadınlara yakışır. Merhamet hakiki bir erkeğin üstünde pek çirkin durur. Onu alçaltır” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 434) söylemi ile merhamet gibi insani duygunun sadece kadınlara yakışan bir duygu durumu olduğunu ifade etmektedir. Merhametin boş, manasız bir duygu olarak addedilmesi ve kadının süs olarak kullandığı bilezik, küpe gibi eşyalar eril dil söylemi tarafından cinsel bir objeye dönüştürülmüştür. ‘Merhamet’ duygusunun kadınlara atfedilen bir özellik sayılması ‘ideal erkeklik’ savına uygun olmadığı gerekçesiyle yalnızca mantıktan yoksun ve zayıf kadınlara yansıtılmış bir özellik olarak işlenmiştir. Asıl mesele, erkeklerin dişileştirilme korkusu üzerinden erkeklik ideali uyandırmaktır. Ömer Seyfettin’in merhamet eleştirisini Radko gibi sadist karaktere yaptırmasının nedeni ideal erkekliğe çağrı yaparak vatanseverlik, askerlik bilinci ve millî bilinci aşılamdır. Bu işgal yalnızca ölümle değil Türklük bilincinin ve millî değerlerin yok oluşuyla da sonlanmıştı. Radko’nun milliyetçi ruhu ve kendi topraklarına olan aidiyet duygusu hakkındaki söylemleri de Türk kimliğine sahip her bireyin Türklük ve milliyetçilik bilincini yeniden içselleştirmeleri gerektiğini göstermektedir.

“Yalnız Efe” hikâyesi kadınları ön planda tutan ve Ömer Seyfettin’in en çok bilinen hikâyeleri arasında yer almaktadır. Kadınların zorlu şartlar altında verdikleri mücadele anlatılmaktadır. Kezban’ın babası Yörük Hoca ve çiftlik sahibi Eseoğlu ile aralarında alacak verecek hesabı olması Yörük Hoca’nın ölümüne sebep olmuştur. Ardından bunu duyan Kezban babasını öldürenin peşine düşmüş ve hükümetten yardım istemiştir. Bu düşüncede siyaset teorisi ataerkil düzen, egemenlik ve iktidar gibi eril normların göstergesidir (Pınarcıoğlu, 2017, s. 17). Kezban hükümetten beklediği yardımı alamayınca bir süre köye dönmez; Eseoğlu’nun da ahababı olan sarhoş bir zaptiye mülazımına babasının katilini yakalaması üzerine ısrarcı olur ve babasını vuran kişiyi yakalamazsa onu

öldüreceğini söyler. Zaptiye mülazımı Kezban'ı dövdükten sonra Kezban, bir süre ortadan kaybolur.

Kezban'ın, şiddete maruz kalması ve babasının yasını tutarken katilini yakalamak için kimsenin hiçbir şey yapmayışı onu bambaşka bir insana dönüştürmüştür. Adalet timsali Kezban'ın içinde bulunduğu eril isyanı yoksulun yanında ve babasının iktidarını devam ettirmek istemesine dayanmaktadır. “Yalnız Efe” olarak hikâyede varlığını sürdürmüştür. Bir gün zaptiye Eseoğlu'nun verdiği davete giderken kafasından vurulur. Kimse vuran kişinin kim olduğunu görmez. Bir zaman sonra Eseoğlu'nun ölüsü de bağdaki yatağında bulunur. Köyde “yörüğün kızı vurdu” diye laf çıkmış fakat onun köyde olmadığını İzmir'de bir aileye evlatlık verildiğini düşünerek kimse Kezban'dan şüphelenmemiştir. Köyde zalim ve adaletsiz kim varsa görünmeden öldüren o kişiyi çok merak etmiştir. Artık haksızlığa uğramış, mağdur kimselerin yardımına koşan ve yalnızca kadınlara görünen bu kimse Kezban yani köylünün deyimiyle “Yalnız Efe”dir. Oysa cesur, yalnız ve güçlü karaktere sahip kişilerin ‘erkek’ olduğu düşüncesi kalıplaşmıştır. Hikâyede bu şaşkınlık diyaloglarla ifade edilmiştir:

“—...ben şimdi elli yaşını geçiyorum. O vakit pek ufaktım. Onu gören kadınları dinledim. Kendisi hiç erkeğe gözükmezdi.
—Niye gözükmezdi?.. Diye sordum.
—Çünkü kızdı.
—Kız mıydı?
—Evet.” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 817).

Kezban, babasının ölümünden sonra kimseden destek görememiş, hükümet, zabıta ve ağa gibi hegemonik erkek sıfatına hâkim olduğu bir sosyal yaşantının içinde kadının gücünü göstermek için erkeğe dönüşme arzusu beslemiştir. Erkeğe dönüşme arzusu biyolojik olarak bir değişim değil içinde bulunduğu siyasi düzene isyanından kaynaklanmaktadır.

Connell erkeklik tartışmalarının temelini oluştururken bazı zorlukların varlığından bahsetmiştir. “...erkekliği ‘erkeklerin yaptıkları’ üzerinden tanımlamak kimi kadınları ‘erkeksi’, kimi erkekleri ‘kadınsı’ diye -yani bazı davranışları, kimin sergilediğine bakmaksızın, ‘erkeksi’ veya ‘kadınsı’ diye- nitelemek için bu terimi kullandığımız durumları dışarıda bırakmaktadır” (Connell, 2019, s. 139).

Kezban'ın erkeksi tavırları ve dağa tek başına çıkması gözünü karartıp haksızlık yapanları öldürmesi yalnızca erkekler üzerinden kodlanmıştır. Bunun için kimse onun bir kadın olabileceğini düşünmemiştir. Silah kullanmak ya da adam öldürmek, yalnız başına dağa çıkmak ve savaşmak erkeklere dayatılan özelliklerden yalnızca birkaçıdır. İnsanın biyolojik özelliklerinin doğuştan gelen ve sonradan kazanılmış olması, erkek ve kadının zihinsel dünyasına, toplumsal rol ve statüsüne göre farklılıklar göstermektedir. İlkel toplumun eril güce dayanması ve avcılığın erkek gücünü ortaya çıkarmış olması bu özelliklerin kalıplaşmasına neden olmuştur. Modern toplum öncesinde kadınlar tarım ve ev işi ile uğraşırken erkeklerin avlanma ile ailesini, savaşarak ise toprağını koruması gerektiği düşüncesi hâkimdir.

“Havyar” hikâyesi ise Ömer Seyfettin'in din adamlarını ve yaşamı etkileyen düşüncelerini eleştirdiği hikâyelerinden yalnızca biridir. Kocasını Şeyhülislam olan Hamdune Hanım, kocası öldükten sonra kızıyla yaşamını devam ettirmiştir. Mal, mülk sahibi olan Hamdune Hanım'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Tek isteği “kız gibi bir delikanlı isterim” (Ömer Seyfettin, 2020, s.359) düşüncesiyle damat istemesidir. ‘Kız gibi’ benzetmesi ‘namuslu, terbiyeli, gösterişsiz bir yaşam sürdüren, sakın ve sessiz’ anlamını taşıyan herhangi bir erkek, damadı olacaktır. “Erkeklik kavramı genel ciddiyet, sert görünmek, akıllı olmak, attığını vurmak ve özellikle kadın karşısında metalaşmamakla bir görülür” (Öksüz Güneş, 2020, s. 56). Hikâyenin anne karakteri Hamdune Hanım geleneksel Türk aile yapısının devamlılığını sağlamak için kızının bir yuva kurmasını istemiştir. Fakat kızını evlendirmek istemesindeki asıl amaç, eşinin ölümünden sonra evinin soyut ve somut anlamda eril güce ihtiyaç duymasıdır. Türk aile yapısının ‘evin direği’ olarak tanımlandığı baba rolü, toplumsal şartların yarattığı nedenlerden ötürü eksikliğin doldurulması gereken bir rol olarak görülmektedir. Hamdune Hanım ve kızının yaşadığı toplum normları genç bir kızın görücü usulü ile evlendirilmesini uygun görmektedir. Aile toplumun en küçük yapı taşı olsa da ailenin toplumu şekillendirmedeki etkisi göz ardı edilemez. Edebî eserlerde aile, geleneksel yapı taşları, ahlâk, toplumun sosyal düzeni ve ailenin toplumdaki işlevselliği söz

konusu ise sosyolojinin alt dallarından birisi olan aile sosyolojisi⁹ önem arz etmektedir.

Aile sosyolojisinden faydalanılması gereken bir diğer hikâye ise “Horoz” hikâyesidir. “Horoz” hikâyesi bir genç kızın beslediği tavuk ve horoz yaşantısından yola çıkarak erkeklik ve kadınlık vasıflarının cinsiyetlendirilmiş farklarının apaçık ortaya konulduğu bir kurgudur. Ömer Seyfettin’in erkeklik ve kadınlık hakkındaki düşüncesini ortaya koymuştur. Bir genç kızın, ailesinin evlendirme çabalarına şiddetle karşı çıkışının öyküsü bu hikâyede etkili bir şekilde işlenmiştir. Genç kıza neden evlenmek istemediğini soran ailesine karşı verdiği cevap dikkat çekicidir. Genç kız erkeklerin niyetini herkesten çok daha iyi anladığını ve hepsinin birer zalim olduğunu söylemiştir. Bir sürü tavuğun olduğu ve ailesiyle birlikte çiftlik hayatı süren genç kız tavukları âdeta eşsiz bir canlı olarak tasvir etmektedir:

“Dünyada bunlar kadar sevimli, bunlar kadar kendi hâllerinde, bunlar kadar saf, bunlar kadar masum bir mahluk var mıdır? Hayatları bütün bir vazife, bütün bir fedakârlık destanıdır. Bizi beslemek için muntazaman yumurtlarlar. Cıvıv çıkarmak için haftalarca karanlıkta aç, susuz, uykusuz, güneşsiz, eğlencesiz yumurtaların üstünde yatarlar, kendi hararetleriyle yavrularını canlandırırlar. Sonra onlar büyüyünceye kadar yerlerde buldukları en güzel tanelerden -obur oldukları hâlde- nefislerini mahrum ederler. Onları korumak için en müthiş hücumlara karşı kanat açarlar, kendilerinin yüz misli büyük bir düşmanın üstüne atılırlar” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 481).

Genç kız bir kadının yaşamından bahseder gibi tavukların yaşantısını anlatmaktan büyük keyif almaktadır. Tavukların başına gelip gelebilecek en kötü canlı olarak horozu gösteren ve ondan bahsederken son derece hiddetlenerek onu öldürme düşüncesini aklından çıkarmayan kız horozdan şöyle bahsetmiştir: “Horoz... kümesin bu mağrur kralı zulümden başka hiçbir şeyden tat almayan müstebit mağrur kralı bir Neron’dur.¹⁰ Vazife, fedakârlık, muhabbet, şefkat, merhamet nedir bilmez! Dehşetli bir hodgâmdır” (Seyfettin, 2020, s. 481). Genç kızın tavuk ve horoz tanımlamaları bir nevi erkeğin ve kadının davranışsal ve duygusal karakterlerinin büyük oranda benzerliklerine dikkat çekmek istemiştir.

⁹ Aile, kültürel değerler bağlamında toplumsal kurumlarla belirlenerek sosyolojik literatürde yerini almıştır.

¹⁰ Neron: Çapkınlığı ve zalimliği ile tanınan Roma İmparatoru. (Ömer Seyfettin, 2020, s. 481).

Asıl vurgulamak istediği konu ise evdeki baba figürünün erkekliği, eşi ve çocukları üzerinde otorite kurmasıdır. Bu hikâyedeki baba figürü ‘pederşahi erkekliğe’ bir örnektir. Pederşahi erkeklik, özel ve sosyal yaşamda kuralcı ve baskın davranışlar sergileyen erkek iktidar otoritesini aile, meslek hayatı ve sosyal düzen içinde koruyan erkeklik türüdür (Aktaran Oylubaş Katfar, 2018, s. 220). Yani kadınlık ve erkekliğin getirileri bütünüyle biyolojik özellikleri yansıtmaz. Söylemsel inşa süreci ise biyolojik farkların oluşumuyla değil toplumsallaşmanın getirdiği norm ve statüler ekseninde işlemektedir. Hikâyede de bir gün, horoz tavuklardan birine musallat olmuştur ve onu yaralamıştır. Bunu gören genç kız horozdan daha da nefret etmiştir ve onu öldürmek için planlar yapmaya başlamıştır. Sürekli bağırıp çağıran, yerli yersiz sinirlenen babasını da bir horozla benzetme düşüncesinden kendini alıkoyamamıştır. Bir gün babasının bu hâllerinden yakınan genç kıza annesinin söylemi erkeğin sessiz gücü üzerinden kadınlar arası diyalogla verilmiştir:

—Yavrum, dedi, bütün erkekler böyledir.
 —Bütün erkekler mi böyle
 —Elbet.
 —Hepsi böyle sert mi olur?
 —Elbet. Kadın yumuşak! Erkek sert!
 —... Dünyanın nizamı böyle kurulmuş! Kadın, kadın! Erkek efendi!.. Namuslu insanlar bu kaidenin dışına çıkmazlar.” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 484-485).

Ataerkil bilincin hâkim olduğu aile modelinde erkek yalnızca erkek tarafından değil kadın tarafından da yüceltilmiştir. Kadının hane içinde eril bilince tabi kılınması erkeği ‘efendi’ ilân ederek gösterilmektedir. Fakat geleneksel aile yapısı babanın kurduğu otorite karşısında annenin düşünce özgürlüğünü hiçe sayarak anneden kendisini destekleyecek davranışlar sergilemesini beklemektedir. Burada sert, şiddete meyilli, güçlü ve kadın üzerindeki egemenliğini her daim koruyabilen bir erkek profili çizilmektedir. Erkek ailesini geçindirmek için eril kas gücüne duyduğu ihtiyaç doğrultusunda aile reisi sıfatını almıştır. Toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet farkları rejiminin birbirini beslemesi doğrudan iktidar ilişkilerini etkilemektedir (Sancar, 2020, s. 63). Hikâyede de genç kıza görücülerin biri gelip diğeri giderken evlilikle ilgili düşüncesinin asla değişmemesi üzerine annesi ve babasının aldığı cevap şöyledir:

“Erkeğin bir horozdan başka bir şey olmadığı için! Horozlu kümes ise... kendi köşkümüzde su mu çıktı? Ben horozsuz bir kümes yani kocasız bir ev istiyorum. Efendisiz, kumandasız, amirsiz, emirsiz bir hayat istiyorum. Pamuk’un ahır avlusunda geçirdiği mesut, gamsız, rahat, sakın, tatlı hayatı istiyorum” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 486).

Aile reisliği statüsü, eşine ve çocuklarına karşı baskın rol benimsemeyi ve diğer erkeklerle rekabete girerek erkeklik rüştünü ispatlama çabasını getirmektedir. Babalık statüsü aile, toplumsal şartlar ve iktidar arasındaki ilişki üçgeninde ‘ailesinin geçimini sağlayan’, kapitalist düzene ‘hizmet eden’ ve iktidarın karşısında ‘aile reisi’ rolünü icra eden toplumsal roller bütünüdür (Sancar, 2020, s. 121). Genç kızın annesinin, “Dünyanın nizamını bozacaksın, her kadına mutlaka bir erkek lazım!..” (Ömer Seyfettin, 2020, s.486) ifadesinde anne, ataerkil düzenin dışına çıkamadığı için kocasını destekleyerek eril gücün vazgeçilmezliğine vurgu yapmıştır. Bu durum annenin ataerkil pazarlık içinde olduğunu göstermektedir. Kızının kendine ve erkeklere olan güvenini sorgulatmıştır. Anne ve baba rolünün toplumsal değerlere yansımaları, erkek ve kadının cinsiyet kimliğinin oluşumuna dayanmaktadır. Kadınlığı ve anneliği, güçsüz ve değersiz hissettiren bir toplumda yetişmek kız çocuklarının cinsiyet kimliklerinin oluşumunda problem teşkil etmektedir (Dökmen, 2009, s. 47). “Horoz” hikâyesinde, babanın ve horozun davranışları ve fiziksel özellikleri birbirlerine benzetilerek eril bedenselleştirilmesi söz konusudur. “... yavaş yavaş, her vakit sebepsiz bir hiddetten köpüren babamı da bir horoza benzetmeye başladım. Onun da tipinde bir horozluk vardı. Gözleri dikti, yuvarlaktı. Kalıpsız kırmızı büyük fesi tıpkı bir ibik gibi duruyordu. Öfkesiyle evi tir tir titretirdi” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 483). Genç kız evde babasının, kümeste ise horozun otoriteyi sağlaması üzerine babasını da horoz olarak görmektedir. Bu durumda kendisi, annesi ve kardeşi tavuk, yaşadıkları ev ise bir kümes konumdadır. Yine annenin, kızına kümes üzerinden “...Her kadına mutlaka bir erkek lazım!..” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 486) demesinin ardından genç kızın erkekler hakkında zihninde dolaşan şu düşünceler erkek ve kadın arasındaki eşitsizliğin aynı zamanda olumsuz bir baba ve eş figürünün örneğini yansıtmaktadır: “Eğer bu doğruysa babamın kahır kâfi değil mi? O ölürse evimizde büyüğün korkusundan ötemeyen kaç tane yavru horoz var! Yeni kümeslere tıklmakta, yabancı horozların gagalarını yemekte mana ne?..” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 486).

Horoz hikâyesinde, ailesine karşı kurallar koyup hüküm süren, kadınları görmezden gelip değer vermeyen bir baba/horoz figürü ele alınmıştır (Öksüz Güneş, 2020, s. 50). Bir babanın aile reisliği yaparken eşine ve çocuklarına karşı kurduğu otorite, onların özgüvenlerini ve karşı cins hakkındaki tutum ve düşüncelerini etkilemektedir. Otoritesinin sarsılmasından endişe duyan baba figürü içinde bulunduğu aile bireylerinin gelecekleri için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Ömer Seyfettin'in "Yalnız Efe", "Havyar", "Horoz" ve "Beyaz Lale" hikâyelerinde ataerkil sistem ve geleneksel davranış aile içindeki eril ve dişil karşıtlığına yansımıştır. Pederşahî bir babanın evde kurduğu otoriteden, ataerkil pazarlık içinde olan bir annenin ve iktidara isyan eden genç kızın ortak noktaları ise otoriteye bağlı normların cinsiyetler arasındaki farklı görünümelerini ortaya koymasıdır. En nihayetinde hepsi düzeni temsil etmektedir.

Erkek çocuklarının küçük yaştan yetişkinlik dönemine kadar olan süreçte ataerkil aile yapısında baba rolünün otoriter olması ağır psikolojik travmalara neden olmaktadır (Kandiyoti, 2013, s. 19). Eril ve dişil arasındaki karşıtlıklar, özne-bilinç ve bedensel imgenin etrafında şekillenmektedir. Kadın ve erkeğin ideolojiden doğan bilinç farklılıkları sınıfsal eşitsizlik ve beraberinde cinsiyete dayalı eşitsizliği getirmektedir. Çünkü psikomitoloji üzerinden de düşünüldüğünde görülür ki eril bilinç ortak bilinç dışında baskındır. Eril, doğanın vekili olan dişil tarafından yutulmaktan korkmaktadır (Özarıkça, 1998, s. 12) ve hafızayı bu korkunun yansıttığı bir kompleksle taşımaktadır.

3.5. YAZARLIĞIN CİNSİYETİ: ERKEK YAZAR/KADIN OKUR

Kadın ve erkek doğası gereği birbirinden farklı yaratılmış olsa da göz ardı edilen önemli iki unsur vardır: Akıl ve düşünce. İnsanın yaşamda var olma sebebini ve düşünce sistemini ne düzlemde kullandığı kadın ve erkek için yapılan ayrımların temelini oluşturmaktadır. Kadın ve erkek işi arasındaki farklılıklar, cinsiyete dayalı sosyal ve siyasal ilişkilere yansımaktadır. Bu durum yalnızca cinsiyet kimlik farklılıkları üzerinden değil akıl ve düşünce bağlamında da değerlendirilmektedir.

Edebî metinlerde de kadın ve erkek karakterlerin kalıplaşmış değerler üzerinden karakterleştirilmesi toplumsal cinsiyet farklılıklarına göre şekillenmektedir. Hikâye, roman ve destanlarda kadınlık ve erkeklik kurgularına yazar, okur ve anlatıcı bağlamında cinsiyetlere yön vermektedir (İrzık ve Parla, 2011, s. 10). Hatta edebî metinlerde yazarların anne ve babalarını rol model almaları cinsiyetçi belirlemelerde yol göstericidir. Ömer Seyfettin'in annesi Fatma Hanım'ın seçkin bir aileden gelmesi ve küçük yaşta evinde bulunan divanları okuması edebiyata bakış açısını şekillendirmiştir (Argunşah, 2020, s. 17). Bir yazarın hikâyelerinden toplumsal cinsiyet üzerine düşünmek bu bakımdan da vurgulanmalıdır. Ömer Seyfettin'in annesinin seçkin bir aileden geliyor olması onun okuyup yazmaya ve edebiyat sevgisine yönelmesini; babasının da yüzbaşı olması vatansever ve milletin bekasını düşünen, Türklük bilincini otuz altı yıllık yaşamının her köşesinde yaşamış ve yaşatmak için çaba göstermiş bir yazar kimliği taşımasını sağlamıştır. Böylece hikâyelerinde toplumsal ahlakı da ön planda tutan bir amaca hizmet eden kurmaca eserler ortaya çıkarmıştır.

“Yüksek Ökçeler” hikâyesi, onun toplumsal ahlakı ironik bir şekilde işleyerek okura karşı öğretici rolünde bulunduğunu göstermektedir. Bu öğretici rolü erkek yazar olduğunu okura sunmayan bir üslup ile yaparken Ömer Seyfettin, karakterin zihninden geçenleri sıfır odaklayımla vererek dul ve zengin olan Hatice Hanım'ı şöyle tasvir etmiştir:

“Hatice Hanım pek genç dul kalmış zengin bir hanımcağızdı. On üç yaşında iken altmış altı yaşında bir kocaya vardığı için ‘izdivaç’ denen şeyden nefret etmişti. İşte hemen hemen on sene vardı ki erkeğin hayali zihnine romatizma, balgam, pamuk, vantuz, tentürdiyot yığınlarından yapılmış pis, abus, lanet bir heyula şeklinde gelirdi” (Ömer Seyfettin, 2020, s. 351).

Hikâyedeki ironik söylem ise Hatice Hanım'ın, yaşadığı köşkte çalışan hizmetlilerin yaptıkları hırsızlığı ve ahlaksızlığı, giymiş olduğu yüksek topuklar yüzünden hastalanıncaya kadar fark edememiş oluşuyla bir terlik üzerinden anlatılmasıdır. Hastalandıktan sonra evin içinde yumuşak terliklerle dolaşan Hatice Hanım, evde olan bütün hayasızlıkları görmüş ve bütün çalışanları değiştirmiştir. Fakat gelen hizmetliler de öncekiler gibi ahlak yoksundur. Bu durumu değiştiremeyeceğini anlayan Hatice Hanım, yüksek ökçeli iskarpinlerini

tekrar giymiştir. Ömer Seyfettin, bu hikâyede ahlâk mekanizmasıyla uğraşamayan küçük grup olarak çevresini düzeltmeyen Hatice Hanım'ı sessiz bırakmıştır. Bir yandan da kadın söylemi üzerinden erkeklere dair olumsuzluk içeren kalıpyargıları (romatizma, balgam, pamuk, vantuz, tentürdiyot yığınlarından yapılmış pis, abus, lanet bir heyula) pekiştirmiştir. Böylece kadın okurla bu kalıpyargılar üzerinden sözleşirken hikâyedeki kadın karakterin sessizliğiyle de yazar hegemonik bir söylem taşıdığını satırlarında göstermektedir. Yazarın anlatma ve gösterme tekniğini metinde kullanım biçimi, ataeril pazarlık kavramı bağlamında yazar konumunu kuvvetlendirmektedir.

Pek çok çalışmada kadın yazarların anne figürleri arasında güçlü bir ilişki kurulur. Bu durum edebî eserlere yansırken erilliğin ve dişilliğin edebiyattaki farklı temsillerinin göstergesi hâline gelir (Humm, 2002, s. 181). Kadın ve erkek okurlar hikâye, destan, roman ve şiir gibi edebî metinleri okumalarında karakterlerin psikoanalizlerini çeşitli yönlerden fark etmiştir. Kadınlığın ve erkekliğin oluşumundaki etkilerini anlamlandırmada yazarların kimliklerini de koşullamaktadır. Erkeklerin fiziksel olarak gösterdikleri güçlü ve savaşçı ruhlar ile farklı erkeklik kurgularının varolmuştur. Kadınların birçok olay örgüsüne şiddet yerine uysallığın ve merhametin bulunduğu noktadan bakmaları eril ve dişil farklılıkları bağlamına dayanmaktadır.

Kadın yazarlar eserlerinde şiddeti tanımlarken cinsel şiddeti erkeklik üzerinden anlatmışlardır. Erkek yazarlar da şiddet ve saldırganlık ile ilgili kavramsal terimleri erkeklere yükleyerek, kadınların çoğunlukta karşı cinse uyguladığı duygusal şiddeti ön plana çıkarmışlardır. “Saldırganlıktaki cinsiyet farklılıkları, genelde erkek tepkilerini norm kabul ederek yorumlanır; bu yüzden de kadınlarda saldırganlığın görülmemesi açıklanabilir bir problem olarak tanımlanır” (Gilligan, 2017, s. 100). Erkek saldırganlığında ve kadın-erkek ilişkilerinde çözüme kavuşması gereken problemler güç gösterisine dayanmaktadır. Kadın saldırganlığında problem teşkil eden kadın-erkek ilişkileri duygusal bağlar üzerinde sağlanan güç gösterisi ile bağdaşmaktadır. Ömer Seyfettin'in “Yalnız Efe” ve “Eleğimsağma” hikâyelerinde kadının eril güce ve bedene ulaşma arzusu ile kadınların şiddeti kullanarak otorite ve iktidara sahip

olması ‘ideal erkek’ düşüncesini ima etmektedir. Bireyin istediğini elde etmesi ve amacına ulaşması için erkekliğin sahip olduğu fiziksel ve toplumsal otoriteye sahip olması gerekmektedir. Okura da bu otoriteyi yansıtmaktadır.

Kadın okurların okunulan metinlerdeki olumsuzluklardan etkilenme probleminin erkeklere göre daha fazla olduğuna dair bir düşünceye inanma eğilimi söz konusudur¹¹. Harold Bloom, etkilenme endişesi kuramında kadın yazarların kendi cinsiyetlerine karşı otorite engelinin ‘yazarlık endişesi’ olduğunu ifade etmiştir (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 99). Bu endişe karşısında yazarın erkek (etkileyen ama kendisi etkilenmemiş), okuruna kadın (daima etkilenen) bir karakter olarak kodlandığı görülmektedir (Gürbilek, 2020, s. 36).

Erkek yazar-kadın okur algısı kadın ve erkeğin yaratılışından ötürü değil, geleneksel ve modern düşüncelerin yaşamın hangi döneminde olursa olsun toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Connell’in cinsiyetlendirme modeli olarak adlandırdığı bu düzen, iktidar, iş gücü ve erkekliklerin farklı türlerinin var olmasıyla ortaya çıkan cinsiyetler arası ilişkilerin yarattığı düzende gerçekleşmektedir.

Kadın okur hipotezi, edebiyatta siyaset, otorite ve estetik kavramının sorgulanmasında erkeklerin bakış açılarından ayrışıp özdeşleşmeyi engelleyen bir savdır (Irzık, Parla, 2011, s. 41-42). Bu hipotez, edebiyat dünyasında erkek okura göre kadın okurun daha detaylı ve farklı perspektiflerden baktığı gerçeğinin göstergesidir. Bu detaycı yaklaşım kadının yazar olmasından daha çok okur olmasının önüne geçebilmiş değildir. Feminist edebiyat eleştirisi, edebiyatta işlenen cinsiyete ve ataerkil temsillere odaklanıp kadın olarak yazmaya ve kadının toplumsal ilişkilerinde bireysel sorunlara odaklanarak edebiyatta dışlanmış kadın yazarlara dikkat çekmektedir (Sayak, 2023, s. 5). Ömer Seyfettin, erkek ve kadın ayrımı yapmadan bütün okuyucuların yaşamlarından izlere rastlayacağı hikâyeler yazsa da hegemonik bir söylemi kurguya taşımıştır.

¹¹ Bu durum kişinin yaşadığı olay karşısında duygu yıkımı yaşamasına neden olduğu için Fransız filozof Jules De Gaultier’in Bovarizm kavramında karşılık bulmuştur.

SONUÇ

Edebiyat, insanın geçmiş, şimdi ve geleceğe dair kurgusal metinler bağlamında aktarımını sağlayan sanat ve bilimdir. Yazar, tarihin ve içinde bulunduğu toplumsal sürecin süregelen izlerini yaşamı boyunca eserlerine yansıtmaktadır. Türk edebiyatı kurgulanan karakterler üzerinden kadın ve erkeğin toplumdaki konumunu ve rollerini ele alarak sözlü ve yazılı sayısız kaynaklar ortaya koymuştur.

Duyguların, düşüncelerin ve toplumsal ilişkilerin bir arada düşünülmesi edebiyat sosyolojisinin sürecini oluşturmaktadır. Edebî metinlerde, sosyokültürel değerler, cinsiyet ve siyasi şartlar insan yaşamını etkilemektedir. Ömer Seyfettin hikâyelerine, yaşadığı dönemin toplumsal örüntülerini yansıtmış aynı zamanda erkek-kadın ilişkisini beden algısı üzerinden işlemiş ve savaş döneminde milliyetçilik ruhunu kaybetmemiştir. Türk edebiyatı tarihinin önemli isimlerinden biri olan Ömer Seyfettin, yaşamı boyunca adından ve eserlerinden söz ettirmiştir. Bugün de Ömer Seyfettin'in eserleri ve dünya görüşü akademik çalışmalar için son derece kıymetlidir.

Ömer Seyfettin, hikâyelerinde yaptığı betimlemeleri ve olay örgüsünü çok yönlü ele almıştır. Bu durum şahsiyetine ve yazar kimliğine zenginlik katmış ve eserlerini değerli kılmıştır. Ömer Seyfettin'in hikâyeyi kuşatan ders niteliğindeki öğelere yer vermesi okurun kendini bulabilmesine yol açmıştır. Bu durum da Ömer Seyfettin'in yazar kimliğini önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada Ömer Seyfettin'in özellikle erkeklik söylemi konusunda malzeme verdiği düşünülen hikâyelerine odaklanılmıştır. "İlk Namaz" hikâyesinde bir çocuğun annesi tarafından uygulanan ahlaki değerler ve dinin gerektirdiği ibadetler doğrultusunda, erkeklik rolü, konumu ve işlevselliği yeniden değerlendirilmiştir. "Primo Türk Çocuğu", küçük bir çocuğun ailesi ve kimlik karmaşası arasındaki mücadelesini konu alır. Hikâyede bireyin kimlik belirsizliğinin sosyo-psikolojik örüntülerinin yaşamın her alanını etkileyen bir unsur olduğu gösterilirken bir yandan millî bilincin oluşumunda etkili olan dil

karmaşasının ve kültür farklılığının yol açtığı kimlik yoksunluğu tartışılır. “Beyaz Lale” ve “Bomba” hikâyeleri, Türk milliyetçiliğine düşman olan Bulgar askerinin fiziksel ve psikolojik şiddeti üzerinden Türklere karşı söylemle ve millî bilincin yok olmasının önüne geçecek uyarı niteliğinde ironi yapar. “Beyaz Lale” ve “Bomba” hikâyelerinde kadın ve erkek bedeni üzerinden cinsiyetçi bir algı yaratmak istenirken cinsellik ve milliyetçilik ruhunun da ortak paydası ‘namus’ kavramı olmuştur. “Piç” hikâyesinde, Türklere karşı duyulan kin ve nefret ile milliyetçilik yaklaşımının yok oluşu millî kimlik karmaşasına dayanmaktadır. “Eleğimsağma” ve “Yalnız Efe”, erkek(lik) sembolleri ve beden sosyolojisi ile bir bütün olarak toplumsal kalıpyargıların, bireye dayatılan toplumsal rollere göre yaşamlarını sürdürme zorunluluğunun cinsiyet farklılıklarına neden olduğunu gösterir. Zeytin Ekmek, erkeğin ve kadının savaş sırasında vatani için verdiği millî mücadeleden beden sosyoloji çıkarımlarıyla bahseder. Kadına karşı şiddet yalnızca erkek tarafından değil hem cinslerinin de maruz bıraktığı beden imgesi üzerinden ele alınır.

“Aşk Dalgası” hikâyesi, Türk ve Müslüman kadın-erkek arasındaki aşk ve evlilik hayatının kuralcı geleneklere göre yaşandığı ve zihinlerdeki güzellik algısının tek düzeliğinden bahsedilmiş realist düşüncelere hâkimdir. Kadının ve erkeğin arasındaki hissi münasebeti, geleneksel değerlerin dayattığı yazılı olmayan kurallar çerçevesinde sürdürmesi aynı zamanda somut güzellik algısına dayandırılması sosyal gerçekliğin varlığını göz ardı etmemektedir. “Bahar ve Kelebekler” hikâyesi, millî bilinç oluşmuş bir nesil ile batıyı örnek alan ve millî değerlerinden uzaklaşan bir nesil arasındaki eski-yeni kuşak çatışmasına yer vermiştir. “Havyar” hikâyesinde, kadının ve erkeğin önüne ardına getirilen sıfatlar doğrultusunda cinsiyetler arası analogi yapılmıştır. “Horoz”, hegemonik erkekliğin basit bir tanımının yapıldığı, otorite sahibi bir baba rolünden bahseder. Evdeki baba figürünün abi, kardeş, koca gibi sıfatlara sahip bütün erkeklerde tek bir tip olduğu düşüncesine inan/dırıl/ma kişinin özgüvenini ve karşı cinse olan tutumunu olumsuz etkilemektedir. Yazar, erkeklik ve kadınlık hakkındaki düşüncelerini ve cinsiyet farklarını tüm açıklığıyla ele alır.

Sonuç olarak, Ömer Seyfettin'in "İlk Namaz", "Primo Türk Çocuğu", "Beyaz Lale", "Piç", "Bomba", "Zeytin Ekmek", "Aşk Dalgası", "Eleğimsağma", "Bahar ve Kelebekler", "Yalnız Efe", "Havyar" ve "Horoz" hikâyelerinde kadın ve erkek karakterlerin beden algısı, millî bilinç ve kimlik kavramlarıyla ilişkilendirilerek erkek(lik) kuramının yansımaları değerlendirilmiştir. Hangi dönem olursa olsun edebî metinler üzerinden erkek davranışlarının sebeplerini ve sonuçlarını analiz etmek oldukça önemli bir meseledir ve erkek(lik) söylemi kurmaca metinlerde açık şekilde işlenmektedir. Edebiyat sosyolojisi kapsamında Ömer Seyfettin'in hikâyelerini ele alırken erkeklik ve kimlik arasındaki etkileşim Connell'in hegemonik erkeklik söylemi üzerine kurulmuştur.

Ömer Seyfettin, düşünme biçimi ve edebî dili kullanma şekli ile çocuk, kadın, erkek demeden herkesi hikâyelerinin içine çekmeyi başarmıştır. Hikâyeleri ve makaleleri arasında millî bilince ilişkin kurduğu kavramsal çerçeve, kimlik ve benlik kavramlarına dayanmaktadır. Siyasi karışıklığın, savaşın, zulmün ve yoksulluğun üst safhada olduğu bir dönemde yaşamış Ömer Seyfettin, Türk varlığının dağılmaması için milliyetçilik akımını benimseyen inancını edebî eserlerine taşımıştır.

"İlk Namaz", "Primo Türk Çocuğu", "Beyaz Lale", "Piç", "Bomba", "Zeytin Ekmek", "Aşk Dalgası", "Eleğimsağma", "Bahar ve Kelebekler", "Yalnız Efe", "Havyar", "Erkek Mektubu", "Horoz", "Başını Vermeyen Şehit" ve "Yüksek Ökçeler" hikâyeleri, edebiyat sosyolojisi kapsamında bütün materyalleri içinde barındırmıştır. Bu hikâyeler Ömer Seyfettin'in çocukluk, yetişkinlik ve askerlik dönemlerini kapsamış aynı zamanda erilliğin dışıl korku üzerine inşasını ele almıştır. Erkek ve kadın tutumlarının bedensel imgeler ve betimlemeler üzerinden ortaya konulması, milliyetçi kimlik, Türklük şuuru ve muhafazakâr düşüncenin açık ve net bir şekilde anlatılması bu hikâyeleri ön plana çıkarmıştır.

Ömer Seyfettin muhafazakâr ve dini bütün kadınları Türk kadını olarak görmüştür. Sokak kadını, kocasını aldatan ve batılılaşma yolunda ilerleyen kadınları yabancı kadın kategorisinde değerlendirmiştir. Ömer Seyfettin'in

yaşamında ve zihninde kadının yerini değerlendirmek için ailedeki rolü, toplumsal statüsü ve kadın için kullanılan kişisel özelliklerin tasvir edilmesine bakmak gerekmektedir. “İlk Namaz” hikâyesinde, anne rolünün psikolojik, ahlaki ve dinî olguların çocuğa yansımaları işlenirken, “Zeytin Ekmek” hikâyesinde kadının savaş döneminde yoksulluğun zirvede yaşanması sebebiyle cahil, aciz ve çaresiz tasvir edilmesi Ömer Seyfettin’in kadını yermek için değil yaşamış olduğu dönemde Türk kadının içinde bulunduğu olumsuz şartlara ve statüsüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. “Yalnız Efe”de Kezban’ı, “Eleğimsağma”da Ayşe’yi ve “Bahar ve Kelebekler”de ise nineyi güçlü ve ne istediğini bilen modern kadın profili olarak ön plana çıkarması millî mücadelede erkeklerin tek başına değil kadın ve erkek birlikte hareket etmesi gerektiğini göstermektedir. Bu durum çalışmada Ömer Seyfettin’in hikâyelerindeki kadın karakterlere neden odaklanıldığını da ifade etmektedir. Savaş döneminin şartlarında erkek yazar kadını, anne ve eş gibi rollerinin dışında pasif bir şekilde kurgulamıştır.

Ömer Seyfettin, içinde bulunduğu dönemin değişmesi ile yenilenmesi gereken kurumlara dikkat çekerken de Türk milletinin Batı ile mücadelesinde istikrarlı olması gerektiğini düşünmektedir. Bu durumda milliyetçiliği tanımlarken kahraman ve savaşçı erkek tipine hikâyelerinde sıklıkla yer vermiştir. Başını Vermeyen Şehit hikâyesinde savaşçı erkek arketipine yer verilerek ‘erkeklik çağrısı’ üzerinden millî bilinç oluşumu vurgulanmıştır.

Ömer Seyfettin milletini toplumsal problemler çerçevesinde aydınlatmak ve uyandırmak istemiştir. Toplumsal cinsiyet inşası ile Türk milliyetçiliğinin iç içe geçmişliğini ele almıştır. Erkeklik tanımını aslında millet/milliyetçilik ile bağdaştırmaktadır. Milletinin benliğini kaybetmemesi için aile, eğitim, siyaset, ordu ve din gibi toplumu oluşturan yapılanmalarda hegemonya inşası isteği vardır. Ömer Seyfettin, kadının kendi kimliğini kazanma sürecinde toplumsal ve kültürel şartları eleştirmek için erkeğin toplumsal konumuna ve rolüne dikkat çekmiştir.

Ömer Seyfettin’in yazar olarak bu duruşu zaman zaman kadın karakterlerle ataerkil pazarlık yapsa bile tamamen işbirlikçi erkek statüsünde

değildir. Okurla sözleşmesinde amacı, eril güce odaklanarak millî modern bir erkeklik ideali yaratmaktır. Kurguları içinde savaşçı arketipinden faydalanarak hegemonik erkeklikten umut edilen mücadele ruhu konusunda okurla sözleşir ve toplumsal hafızanın bu şekilde devamlılığını sağlar. Hatta bu hegemonik yapının sürdürülebilirliğinde bazı kadınların da etken oluşunu göz önüne sererken kadın karakterin sesini kurgulamadığı karakterleştirmeleri de vardır. Bu yüzden de kadın karakterin toplumsal konumunu aslında eleştiriyormuş gibi görünmeden okurun kendisinin keşfetmesini sağlar. Onun elbette amacı eril tahakkümü dayatmak değildir. O, hegemonik erkeğin rollerinden de faydalanarak topluma öğreticilik yapan bir konumdur. Çünkü muhafazakâr tutumu Türklük bilincinin temeli için öncüdür.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları üzerine yapılan tartışmalar kadın kimlikleri üzerinden ele alınarak yalnızca kadının biyolojik ve toplumsal konumu üzerinden işlenmiştir. Erkek bedeni, zihniyeti ve toplumdaki konumu göz ardı edilerek erkeklik çalışmaları geri planda kalmıştır. Kadın çalışmaları ve erkek çalışmaları arasında keskin bir ayrım yoktur. Erkeklik kimliğinin biçimlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet bağlamında inşa edilmesi erkeklik incelemelerinin kültürel olarak anlamlandırıldığını göstermektedir.

Türk Edebiyatı ve edebiyat sosyolojisi bağlamında Ömer Seyfettin'in hikâyeleri erkek(lik) kuramı ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın, erkek(lik) kuramı çerçevesinde yapılacak disiplinlerarası eleştirel erkek(lik) çalışmalarına yol göstereceği ve kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açık Turğuter, E., Ezgin Ağılı, S. (2021). “Feminen” Alanlarda Erkek(Lik)Ler: Düşünceler, Önyargılar, Deneyimler. *Fe Dergisi*. 13(1), 1-15.
- Akalın, Ş. H. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, Z., Bilecen, N.S., Gürbüz, G. (2021). Medyada Milliyetçilik Bağlamında Militarist Söylem ve Erkeklik Temsili: Söz Dizisinin İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21(4). 1105-1126.
- Akın, M. H. (2011). *Toplumsallaşma Sözlüğü*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktaş, A. (2019). *Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Türk Kimliği ve Milliyetçi Söylem*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Ankara.
- Al, İ. H. (2018). Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Savaşçı Arketipi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*. 1(1), 1-12.
- Alangu, T. (2020). *Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alver, K. (2006). Edebiyat ve Ömer Seyfettin’in Kimlik. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2. 34.
- Argunşah Eraydın, H. (2020). *Ömer Seyfettin*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Argunşah Eraydın, H. (2021). Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Savaşın Kadın Yüzleri: “Nakarat”. *Kare Dergisi*. 389-408.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden “Yeni Erkek”liğin Doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. 3(2). 224-241.
- Aydın, M. (2013). *Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydın, M. (2014). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.

- Aydın, D., Atalay, S. (2021). Hegemonik Erkekliğin İnşası: İzmir’de ‘Daha’ Erkeklik. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 8(1), 47-65.
- Aydoğmuş Ördem, Ö. (2018). Türkiye’de Çocukluk Sosyolojisi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 16(31), 4469-4492.
- Atay, D. (2021). Ömer Seyfettin’in Şiirlerinde Şehir ve Coğrafya. *Kare Dergisi*. 11, 235-256.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. Ankara.
- Baş, M.K. (2019). Ömer Seyfettin Kurgusunda İroni ile İnşa Edilen Ahlaki Söylem: Zeytin Ekmek Hikâyesi Örneği. *Hece Dergisi*. 265, 202-209.
- Başar, F. (2020). *Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Berk, K. (2020). Bedenin Eril Tarihi. Ed. Gönül Demez, Meral Timurturkan ve Cihan Ertan. *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları. 258.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26(1). 219-243.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 3, 108-114.
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2019). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P., Wacquant L. (2021). *Düşünsel Sosyolojiye Davet*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozok, M. (2009). Erkekliğin İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru. *6.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*. Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.

- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: SOGEP.
- Butler, J. (2009). Feminizm. *Cogito Dergisi*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. 58, 75.
- Butler, J. (2019). Cinsiyet Belası: Feminizm ve kimliğin Altüst edilmesi. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Canatan, K. (2016). *Beden ve Beyan*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Cengiz, K., Tol, U. ve Küçükkural, Ö. (2004). Hegemonik Erkekliğin Peşinden. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 101. 50-70.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Connell, R.W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, B. (2013). Mektup Hikâye Türü ve 'Hanım Mektupları'. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 13(2), 231-248.
- Çağırkan, B. (2018). Kimlik Ögesi Olarak Erkeklik Kavramı ve Postmodern Topumlarda Farklı Erkeklik Algıları. *ASEAD III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. 5(5), 95-96.
- Çakar, A. (2007). *Din ve Ahlâk Eğitiminde Hikâyenin Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Rize.
- Çalen, M. K. (2017). Şemsettin Sami'den Ziya Gökalp'e Millet Kavramının Evrimi. *Uluslararası İki Toplumun Aydıni: Şemsettin Sami Sempozyumu*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları. 259-260.
- Çakır, H. Coşkun, A. Gedik, E. (2020). Bir İnşa Süreci Olarak Erkeklik: Yozgat Örneği. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1), 84-95.
- Çelik, G. (2016). "Erkekler (de) ağlar!": Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü. *Fe Dergi*. 8(2), 1-12.
- Çelik, G. (2018). *Öldüren Erkek (lik)ler*. İstanbul: NotaBene Yayınları.

- Çelik, Y. (2020). Ömer Seyfettin'in Hayatı-Sanatı. Prof. Dr. Nâzım H. Polat, Dr. Filiz Ferhatoğlu (ed). *Ömer Seyfettin için içinde* (s.15-19). İstanbul: Türk Ocağı Yayınları.
- Dayanç, M. (2012). Milli Edebiyat Dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Millî Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(1), 91-103.
- Dökmen, Z. Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet. Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdem, T. (2018). *Sosyoloji Notları*. İstanbul: Otorite Yayıncılık.
- Fichter, J. (2015). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. Nilgin Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2016). *Sosyoloji. Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. (Çev. Ülgen Yıldız Battal). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gilbert, S. M., Gubar, S. (2016). *Tavan Arasındaki Deli Kadın*. İstanbul: Aylakadam Yayınları.
- Gilligan, C. (2017). *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Goffman, E. (2021). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gür, M. (2018). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Nevşehir.
- Gür, M. (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gürbilek, N. (2020). *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Gürel, Z. (2020). Ömer Seyfettin'in Tarihî Hikâyelerinde Tarihî Gerçeklik Üzerine. Hazırlayan: Hülya Eraydın Argunşah içinde, *Ömer Seyfettin*, (473-479), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Horzum, Ş. (2018). Erkek ve Erkeklik Çalışmaları: Sorunsaldan Kuramsala. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(4), 75-101.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- İrzık, S., Parla, J. (2011). *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, M. (2020). *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Milliyetçi Söylem ve Özne*. İstanbul Üniversitesi. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Üniversitesi. Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. İstanbul.
- Johnson, R., Chambers, D., Raghuram, P. ve Tincknell, K. (2022). *Kültürel Çalışmalar Pratiği*. (Çev. Çağrı Koparal). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kara, O. (2021). Hegemonik Erkeklik İktidarının Her Yerdeliği: Kelebekler ve Bizi Hatırla. *Hacettepe Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 8(1), 188-204.
- Kara, Z. (2015). Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnterDisipliner Bir Yaklaşım. K. Canatan içinde. *Beden Sosyolojisi*. 23-43. İstanbul: Açılımkitap.
- Karataş, E. (2009). Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri. *Turkish Studies*. 4(8). 1652-1673.
- Laloğlu, P. (2018). Hegemonik Erkeklik ve Şiddet. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*. 1, 393-397.
- Marshall, G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Mawas, K. (2019). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Tarihi Konu, Mekân ve Kişiler*. Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Van.
- Meriç, E. N. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadına Yönelik Şiddet İlişkisinde Öğretmenlerin Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Anabilim Dalı. Eskişehir.
- Messerschmidt, J.W. (2019). *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye Giriş*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Okumuş, E. (2009). Bedene Müdahalenin Sosyolojisi. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 2, 1-15.
- Okumuş, E. (2015). Bedene Müdahalenin Sosyolojisi. K. Canatan içinde. *Beden Sosyolojisi*. 45-63. İstanbul: Açılımkitap.
- Oylubaş Katfar, D. (2018). Babanın Alfa Erkek Karakteri: Tarihî Romanlarda Oğlunu Öldüren Sultanlar. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 217-235.
- Oylubaş Katfar, D. (2021). Ölümlülük ve Ölümsüzlük Stratejileri Bakımından Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Kesilmiş/ Parçalanmış Ölü Bedenler. *Kare Dergisi*. 11, 257-273.
- Öksüz Güneş, E. (2020). Millî Edebiyat Dönemi Hikâyelerinde Hegemonik İlişkiler: Erkeklik. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ömer Seyfettin, (2018). *Ömer Seyfettin'in Bütün Nesirleri (Fıkralar, Makaleler, Mektuplar ve Çeviriler)*. Haz. Nâzım Hikmet Polat. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ömer Seyfettin, (2020). *Ömer Seyfettin Hikayeler 1*. Hazırlayan: Hülya Argunşah. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Ömer Seyfettin, (2020). *Ömer Seyfettin Hikâyeler 2*. Hazırlayan: Hülya Argunşah. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özarıkça, B. (1998, 2 Temmuz). "Deli Dumrul'dan Deli İbrahim'e". *Cumhuriyet kitap*. 437, 12-13
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik kuramları eleştirel bir bakış*. İstanbul: Sarmal yayınevi.
- Öztürk, A. (2012). Eril Bedenselleşme: Hegemonik Erkek Bedeninin İnşası. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 13, 39-53.
- Öztürk, N. (2012). *Bir Beden Sosyolojisi Problemi Olarak Namus Kavramı ve Kadın Bedeni*. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Karaman.
- Özyurt, C. (2005). Dilde ve Edebiyatta Uluslaşma: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 2(5), 53-79.
- Özyurt, C. (2014). Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7.(2). 207-240.
- Pıncıoğlu, N. Ş. (2017). Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 7(1). 12-24.
- Ritzer, G., Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Rose, S. O. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?* İstanbul: Can Yayınları.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sancar, S., Göç-Bilgin, M. (2021). *Erkekler, Erkeklikler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Sarıçiçek, A. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik ve Değişme İsteği: Kayseri Örneği. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 3, 49-70.
- Sayak, B. (2019). Hegemonik Erkek(lik) ve Milliyetçilik İlişkisi Bakımından Ömer Seyfettin. *Hece Dergisi*. 265, 362-374.
- Sayak, B. (2023). *Türk Romanında Erkek(lik) Kurguları (1923-1938)*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Kayseri.
- Saydam, M. B. (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. Konya: Metis Yayınları.
- Saygılıgil, F. (2020). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sazyek, H. (2012). Türk Edebiyatının İlk Avangart Hareketi: Yeni Lisan. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24, 113-136.
- Scott, J. W. (2010). Toplumsal Cinsiyet Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi. (Çev. Derya Demirler, Fahriye Dinçer). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*. 12, 112-138.
- Smith, A. D. (1994). *Millî Kimlik*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şengül, A. (1994). *Ömer Seyfettin'in Eserlerinde Millî Kültür Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Şengül, A. (2020). Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Milli Kültür Unsurları. Prof. Dr. Nâzım H. Polat, Dr. Filiz Ferhatoğlu (ed). *Ömer Seyfettin için içinde* (s.20-47). İstanbul: Türk Ocağı Yayınları.
- Tekin, F. (2015). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve Habitus: Bedenleşmiş Habitus. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 26, 85-100.

- Topcu, Ş. (2012). *1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Çanakkale.
- Topdaş Çelik, F. (2022). Ömer Seyfettin'in "Piç" Adlı Öyküsünde Benlik ve Kimlik Sorunsalı. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 5(1). 63-74.
- Tunç, E. (2021). Halk Hikâyelerinde Ataerkil Bir İdeoloji Olarak "Namus" ve Erkek Kimliğinin Kurgulanmasında Namus Düşüncesinin Üstlendiği İşlevler Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 9(26). 11-33.
- Türkmenoğlu, S. (2019). Milli Edebiyat Dönemi Roman ve Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 45, 31-47.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*. 0 (35), 29-56.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2020). Ömer Seyfettin'in "Eleğimsağma" Adlı Hikâyesinde Topluma Yönelik Eleştiriler. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*. Özel sayı. 203-216.
- Yuval Davis, N. (2020). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zambak, F. (2021). Ömer Seyfettin'in "Bomba" Hikâyesinde Erkeklik ve Milliyetçilik. *Kare- Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*. 11, 81-93.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Weber, M. (2021). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. Taha Parla). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wellek, R., Warren A. (2021). *Edebiyat Teorisi*. (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Wood, G. W. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

